

TIMÁR JÁNOS:

A NÉPGAZDASÁG IPARI SZAKMUNKÁS-ÁLLOMÁNYÁNAK ALAKULÁSA*

Az emberi társadalom fejlődésével egyre nagyobb mértékben növekszik a társadalmi termelésben résztvevő dolgozók között a szakképzett munkaerők száma és aránya. Az elmúlt két-három évtizedben a tudomány és a technika viharos gyorsaságú fejlődése különös élességgel hozta felszínre az ipari termelésben a társadalmi termelésnek ezt a sajátos vonását. Amikor azonban e kérdésről szó esik, többnyire csak a mérnökök és technikusok, olykor csupán a mérnökök összes számának vagy az ipari munkásokhoz viszonyított arányának alakulását szokták szemügyre venni.

A szakképzett munkaerők vizsgálata korántsem korlátozható a közép- és felsőfokú iskolai végzettségű műszaki szakemberekre. A mérnökök és a technikusok kétségtelenül a szakképzett munkaerők leggyorsabban fejlődő elemét jelentik. Állományuk mennyiségi és minőségi fejlődése a legjellemzőbben mutatja általában a társadalom és konkrétan az ipari termelés tudományos és technikai előrehaladását.

A társadalmi termelésben és különösképpen az ipari termelésben azonban a mérnökökön és technikusokon kívül a szakképzett munkaerők más fontos kategóriái is részt vesznek. Ilyenek a nem műszaki középiskolai és felsőfokú iskolai végzettségű szakemberek (matematikusok, fizikusok, közgazdászok, jogászok stb.) és a szakmunkások. Ezek közül megkülönböztetetten fontos az ipari szakmunkások szerepe, akik a szakképzett munkaerők legnagyobb létszámú csoportját alkotják.¹ Fontosságukat növeli, hogy munkájukra nemcsak az ipari termelésben van szükség. Sok ipari szakmunkás dolgozik az építőiparban, a közlekedésben, a mezőgazdaságban és a többi népgazdasági ágban is.² Emellett az ipari termelésben betöltött szerepük szempontjából sok összefüggés van az ipari szakmunkások és a mérnökök

* A Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézetének ipari osztályán 1959—1960-ban szélesebb körű kutatómunka folyt az ipari szakmunkás-szükséglet és a tervszerű munkaerő-gazdálkodás kérdéseinek vizsgálata céljából. Ez a cikk e kutatómunka eredményének néhány részletét tartalmazza, amelyek az ipari szakmunkások létszámának és szakmai összetételének alakulására vonatkoznak.

¹ Magyarországon 1960-ban az egész népgazdaságban mintegy 550—600 000 ipari szakmunkás dolgozik. A szakképzett munkaerők ezt követő legnagyobb létszámú csoportja a mérnökök és technikusok, akiknek száma kb. 70—75 000 fő.

² Az összes ipari szakmunkásoknak hozzávetőlegesen 15 százaléka dolgozik az iparon kívül, más népgazdasági ágban.

és technikusok munkája között. A termelés műszaki-technikai fejlődése ugyanolyan közvetlen — ha nem is mindig azonos jellegű és mértékű — hatást gyakorol az ipari szakmunkások létszámára, szakmai összetételére és szakképzettségük szükséges színvonalára, mint a műszaki szakemberekére. A szakképzett munkaerők e két fontos csoportja között szoros összefüggés van abban a vonatkozásban is, hogy az ipari szakmunkások létszáma és szakképzettségük színvonala a műszaki vezetéshez és ellenőrzéshez szükséges mérnökök és technikusok létszámát is sok tekintetben meghatározza. Az ipari szakmunkás-szükséglet és -utánpótlás problematikájának részletesebb vizsgálata azonban — mindezek ellenére — a modern nagyipari termelés kifejlődését követően évtizedeken keresztül jórészt elkerülte a közgazdászok figyelmét. Ennek egyik oka az volt, hogy a gyáripari termelés kialakulásának első évtizedeiben nem annyira a szakmunkások, mint a betanított munkások kerültek előtérbe. Ezenkívül a szakmunkások utánpótlásáról a kisipar külön intézkedések nélkül is feles számban gondoskodott. Az ipari termelés technikai színvonalának emelkedésével azonban növekvő szakadék támadt a kisipari és a gyáripari termelés technológiája, az alkalmazott gépek és szerszámok jellege és bonyolultsága között.

A Szovjetunióban és a többi szocialista országban már a szocialista iparosítás kezdetekor nyilvánvaló volt, hogy a modern nagyipari termelés kifejlesztéséhez nemcsak több mérnökre és technikusra van szükség, hanem a nagyüzemi termelés műszaki-technikai igényeit kielégítő, a korábbinál jóval nagyobb számú szakmunkás kiképzéséről is gondoskodni kell, aminek érdekében kezdettől fogva sok intézkedést tettek. Az utóbbi évtizedben a fejlett iparú kapitalista országokban is kialakult az az álláspont, hogy a nagyobb részben a kisiparra alapozott ipari szakmunkás-utánpótlás sem létszámban, sem pedig a szakképzettség jellegét és színvonalát tekintve nem képes kielégíteni a gyors technikai fejlődés igényeit.³ Ezért ezekben az országokban is egyre több figyelmet fordítanak az ipari szakmunkás-szükséglet és -utánpótlás problémáira.

Magyarországon a szocialista tervgazdaság kezdetétől fogva — de különösen az első ötéves terv idején⁴ — számos intézkedés történt az ipari szakmunkás-kérdés megoldására. Mindaddig hiányzott azonban azoknak a tervezési módszereknek a kidolgozása, amelyeknek segítségével biztosítani lehetett volna a kellő összhangot a szakmunkás-szükséglet és a szakmunkás-utánpótlás között. Ennek egyik feltétele a korábbi fejlődés részletes és konkrét elemzése, a tanulságok és tapasztalatok leszűrése. Az ipari szakmunkásokkal történő tervszerű munkaerő-gazdálkodás megjavítása érdekében⁵ éppen ezért részletes vizsgálat alá vettük a szakmunkás-szükségletnek és -utánpótlásnak az elmúlt harminc év alatt, elsősorban az 1949-től eltelt évtizedben bekövetkezett fejlődését. A következőkben e vizsgálatnak azt a néhány eredményét közöljük, amelyek az ipari szakmunkás-struktúra változására (I.), az ipari szakmunkások állományi létszámának alakulására (II.), valamint az ipari szakmunkások elvándorlásának fontosabb okaira (III.) vonatkoznak.

³ Vö. A. Vejszbland: A szakmunkás-képzés kérdéseivel foglalkozó nemzetközi kongresszus. *Professzionalnoe Tehnicseszkoje Obrazovanie*. 1957. évi 11. sz.

⁴ Vö. Az első ötéves tervről szóló 1949. évi XXV. tv. 5. §. (2).

I. AZ IPARI SZAKMUNKÁS-STRUKTÚRA VÁLTOZÁSA

Az elmúlt évtizedekben mélyreható változások következtek be társadalmi-gazdasági életünkben, amelyek jelentősen módosították az ipari szakmunkások szakmai strukturáját is. A népgazdaság összes ipari szakmunkásáról nem állnak rendelkezésre megfelelő statisztikai adatok,⁵ néhány fontosabb szakma, illetve szakmai csoport adatai alapján azonban tájékoztatást kaphatunk a bekövetkezett strukturális változások irányáról és mértékéről.

1. tábla

Az ipari szakmák strukturális változása néhány fontosabb szakma adatai alapján 1930-tól 1958-ig az egész népgazdaságban

Megnevezés	1930 ¹	1949 ²	1958 ³	1930	1949	1958
	létszám			százalék		
Ipari keresők összesen.....	825 000	963 000	1 300 000	100,0	100,0	100,0
Ebből:						
Lakatos.....	50 789	57 622	83 651	6,2	6,0	6,4
Esztergályos.....	1 260	11 692	23 296	0,2	1,2	1,8
Műszerész.....	6 886	12 726	17 937	0,8	1,3	1,4
Kovács.....	29 525	25 604	19 288	3,6	2,7	1,5
Villanyszerelő.....	8 648	13 183	28 058	1,0	1,4	2,2
Kiemelt vas- és fémipari szakmák együtt	97 108	120 827	172 230	11,8	12,6	13,3
Ács.....	17 376	11 791	11 674	2,0	1,2	0,9
Kőműves.....	45 032	36 887	38 588	5,5	3,8	3,0
Asztalos.....	41 707	33 596	30 655	5,1	3,5	2,4
Cipész, csizmadia.....	63 986	50 129	23 824	7,9	5,3	1,8
Szabó, varrónő.....	69 198	58 208	49 614	8,4	6,0	3,8
Kiemelt kisipari szakmák együtt	237 299	190 611	154 355	28,9	19,8	11,9
Kiemelt szakmák összesen	334 407	311 438	326 585	40,7	32,4	25,2

¹ Magyar Statisztikai Évkönyv 1935. 18. old. 2—3. tábla. Az Évkönyvben közölt adatokból az önálló kisiparosokat, a munkásokat és a segédeket vettük számításba. Az összehasonlítás érdekében a nemek szerint részletezett adatokat összevontuk. Az azonos szakmákat és a rokonszakmákat a később közzétett adatoknak megfelelően csoportosítottuk.

² Az 1949. évi népszámlálás 7. köt. 4. tábla 90—93. oldal. A csoportosítás az előzőekben közölt elvek szerint történt.

³ Az 1958. évi adatokat a következőképpen számítottuk ki: A cipészeket és a szabókat kivéve a többi szakma tekintetében a szocialista szektor adatait a Központi Statisztikai Hivatal 1958. október 1-i adatgyűjtéséből vettük. Az állami iparban dolgozó cipészek és szabók létszámát az említett 1958. október 1-i adatgyűjtésből állapítottuk meg, amihez — a szövetkezeti termelők iparcsoportok szerinti összlétszámából kiindulva — becslés alapján hozzáadtuk a szövetkezeti szektorban dolgozók számát. A magánkisipari létszámot a Könnyűipari Minisztérium Helyiipari főosztályának 1958. december 31-i adatai alapján számítottuk hozzá a szocialista szektorban dolgozók létszámához.

Az adatokból levonható néhány fontosabb következtetés a következő. Az alapvető vas- és fémipari szakmák munkásainak száma gyorsabban nőtt, mint az összes ipari keresőké és így arányuk az 1930. évi 11,8 százalékról, illetve az 1949. évi 12,6 százalékról 1958-ig 13,3 százalékra emelkedett. E szakmák összevont aránya azonban nem mutatja világosan a változás jellegét. Inkább jellemzi ezt, hogy az esztergályosok száma 1930-hoz képest több, mint 18-szorosára, aránya 9-szeresére ugrott. Elsősorban ebben jut kifejezésre a gépipar növekedése, a kisipari termelés felváltása nagyüzemi

⁵ A korábbi népszámlálások foglalkozási statisztikai adatai csak egyes kiemelt szakmákban foglalkoztatottak számáról adnak tájékoztatást.

módszerekkel, a műszaki fejlődés, ami a gépi munkára jellemző esztergályosok számát és arányát növelte.

A kovácsok száma abszolút mértékben is csökkent, több mint felére esett vissza. Minthogy a kovácsok száma az önálló falusi kovácsmestereket is tartalmazza, ez a létszámcsökkenés a mezőgazdaságban végbement társadalmi és technikai átalakulásnak, a gépállomások és a mezőgazdasági nagyüzemek kialakulásának, az igavonó állatállomány csökkenésének következménye, ami miatt a mezőgazdaság sokkal kevesebb kovácsmunkát igényel jelenleg, mint 1930-ban. Ugyanakkor a nagyüzemi kohászatban és a gépiparban a kovácsmunka gépekkel történik, ami a munka növekvő volumene ellenére a nehéziparban is kevesebb munkaerőt igényel.

A modern nagyipart jellemzi az elektromosság sokoldalú felhasználása és a műszerezettség, amely — a múlthoz képest — már 1958-ig is jelentősen fejlődött. A technikai fejlődésnek ezt az új irányát mutatja a műszerészek és a villanszerelők abszolút számának mintegy háromszorosára növekedése és arányuk több, mint megkétszereződése.

Még nagyobb változást mutat a kiemelt szakmák másik csoportja, amelynek működési területe korábban majdnem kizárólag a kisiparra terjedt ki. 1930-hoz képest az építőipar, a cipő- és ruhagyártás termelése kétszeresére-háromszorosára nőtt. Ezért a kiemelt szakmákban dolgozók számának abszolút csökkenésében és az arányok jelentős visszaesésében elsősorban a kisiparról a nagyiparra, a kézi technikáról a gépi technikára való áttérés hatása fejeződik ki.

Amíg több évtized távlatában és alapvető társadalmi-gazdasági változások következtében nemcsak az ipari szakmunkások száma, hanem szakmák szerinti megoszlása is nagymértékben megváltozott, addig rövidebb időszak alatt tendenciájában azonos, de sokkal kisebb és kiegyensúlyozottabb változás figyelhető meg.

2. tábla

Az ipari szakmunkások aránya egyes fontosabb szakmákban az állami iparban

Megnevezés	1949. december 31.	1957. október 1.	1958. október 1.
Ipari munkások létszámváltozása	100	182	186
Ipari munkások összesen	100,0	100,0	100,0
Ebből :			
Lakatos	8,8	8,0	8,1
Hegesztő	0,9	0,9	1,0
Motorszerelő	0,4	0,6	0,6
Műszerész	1,2	1,4	1,5
Villanszerelő	2,1	2,3	2,4
Kovács	2,0	1,0	0,9
Szerszámkészítő	0,7	0,6	0,6
Asztalos	1,5	1,3	1,3
Kohász (olvasztár, kemencés, hengerész)	1,0	0,6	0,6
<i>Kiemelt szakmák összesen</i>	<i>18,6</i>	<i>16,7</i>	<i>17,0</i>

Tekintettel arra, hogy a fenti szakmákra vonatkozóan az 1949 és 1957 közötti évekről, egyes fontosabb szakmákról pedig egyáltalán nem állnak

rendelkezésre adatok⁶ kiegészítésül közöljük a Kohó- és Gépipari Minisztériumhoz tartozó vállalatok szakmunkásainak részletesebb adatait.

3. tábla

*Az ipari szakmunkások aránya egyes fontosabb szakmákban
a Kohó- és Gépipari Minisztérium vállalatainál*

Megnevezés	1954. szeptember	1955. szeptember	1957. november	1958. november	1960. május
Ipari munkások létszámváltozása	100,0	103,0	96,0	98,0	107,7
Ipari munkások összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Ebből :					
Lakatos.....	11,2	11,2	11,5	12,4	12,4
Hegesztő	2,0	1,6	1,8	1,9	2,1
Motorszerelő.....	0,7	0,6	0,7	0,9	0,9
Műszerész	2,4	2,4	2,6	2,5	2,7
Villanyszerelő	2,2	2,5	2,5	2,5	2,2
Kovács	1,6	1,3	1,1	1,3	1,2
Szerszámkészítő	(1,2)	(1,3)	(1,3)
Kohász (olvasztár, kemencés, hengerész).....	1,9	2,2	2,2	2,3	2,0
Öntő	1,1	1,2	1,3	1,3	1,2
Mintakészítő	0,6	0,6	.	0,6	0,5
Esztergályos.....	4,9	4,9	4,6	4,8	4,4
Egyéb forgácsoló szakmunkás (marós, gyalus stb.)	2,3	2,8	.	2,7	2,4
<i>Kiemelt szakmák összesen</i>	<i>30,9</i>	<i>31,3</i>	<i>.</i>	<i>33,2</i>	<i>32,0</i>

1949 és 1958 között mélyrehatóan megváltozott az állami ipar (gyár-
ipar) struktúrája, termelésének szervezettsége, színvonala és a munkáslét-
szám közel kétszeresére emelkedett. Mindennek ellenére még e tízéves idő-
szak alatt is a megvizsgált kilenc fontosabb szakma közül hatnak a megosz-
lási viszonyszámai csak kevéssé módosultak (lásd a 2. táblát). 1954 és 1960.
között (lásd a 3. táblát) már az összes megvizsgált szakmák viszonyszámai
elégé stabilnak mutatkoztak. Az egyes szakmák megoszlási viszonyszámai-
nak változása ugyanakkor mindkét időszakban nagyjából ugyanazt a ten-
denciát mutatja, amelyet az egész népgazdaság közel három évtizedes idő-
szakát felölelő adatok (lásd az 1. táblát) is feltártak. Az üzemekben végzett
vizsgálatok szerint az egyes vállalatok szakmunkásainak szakmai struktú-
rája még ott is csak lassan változik, ahol jelentékenyen módosult a termelés
struktúrája és egyes esetekben a technológia is (például az Orion Rádió és
Villamossági Vállalatnál, a Ganz-MÁVAG-ban stb.). Az ipari szakmunkások
szakmák szerinti megoszlásának viszonylagos stabilitása az ipari szakmun-
kások szakképzettségének nagyfokú elaszticitásán alapszik. A szakmunká-
sok gyorsan alkalmazkodnak a műszaki fejlődés változó követelményeihez
és nemcsak azonos szakma keretében képesek a különböző jellegű munkák
ellátására, hanem — a jól kiképzett szakmunkások — a rokonszakmákban
jelentkező munkákat is elvégzik szükség esetén. Ezt az alkalmazkodóképes-
séget az ipari termelés rendkívül meggyorsult műszaki-technikai fejlődése

⁶ 1949 és 1957 között a Központi Statisztikai Hivatal a kiemelt szakmákat csak a szakmára jellemző iparágban figyelte meg. Így ezek az adatok az állami ipar teljeskörű adataival nem hasonlíthatók össze. Ugyanakkor egyes fontosabb szakmákat (például esztergályosok, marósok stb.) 1959-ig az iparstatisztika nem vett számba.

is megköveteli az ipari szakmunkásoktól. Ezzel függ össze az a világszerte kialakulóban levő álláspont, amely szerint az ipar gyors műszaki fejlődése követelményeinek nem a szakmunkás-képzés nagyfokú és széleskörű specializációja felel meg, hanem a mélyreható és széleskörű szakmai alapképzés. Ez teszi lehetővé, hogy a munkások a gyors műszaki-technikai változások gyakran előre nem is látható vagy pontosan meg nem állapítható követelményeinek megfelelhessenek. A termelés oldaláról vizsgálva, ezzel függnek össze azok a mélyreható változások is, amelyek a közoktatásban — elsősorban a szocialista országokban — már a közeli években várhatók és ami felé a magyar közoktatási reform irányelvei is helyesen mutatnak. A történelmi fejlődés teljes mértékben igazolja *Marx* szavait, aki egy évszázaddal ezelőtt mondotta: a nagyipar számára életkérdés, hogy „... a munkásnak lehető legnagyobb sokoldalúságát általános társadalmi termelési törvénynek ismerjük el...”⁷

II. AZ IPARI SZAKMUNKÁSOK ÁLLOMÁNYI LÉTSZÁMÁNAK VÁLTOZÁSA

Az ipari szakmunkásokról teljeskörű és ugyanakkor megfelelő részletességű adatokat csak a gyáripari (állami ipari) statisztika szolgáltat. Eszerint 1958. október 1-én 309 000 ipari szakmunkás dolgozott az állami iparban, vagyis közel annyi, amennyi 1938-ban a gyáripar⁸ teljes munkáslétszáma volt. Az állami ipar (gyáripar) szakmunkás-létszáma⁹ 1938-hoz képest több, mint háromszorosára, 1948-hoz képest több, mint két és félszeresére emelkedett. Míg a háború előtt — és még népi demokráciánk első esztendeiben is — a betanított munkások száma és aránya volt a gyáriparban a legmagasabb, addig 1958-ban a szakmunkások foglalták el a vezető helyet. A szakmunkások aránya az állami iparban (bányászat nélkül) 1958-ban 38,9 százalék volt az 1938. évi 30 százalékkal szemben. Az ipari szakmunkások arányának növekedését részben a technikai fejlődés, részben az ipar strukturális változása idézte elő.

A különböző iparágak termelése más és más technikai színvonalon áll, eltérő a termelés koncentrációjának foka, a termelés tömegszerűsége, szervezettsége, vagyis termelési-műszaki színvonala. Ennek megfelelően a termeléshez különböző arányban szükségesek szakmunkások is.

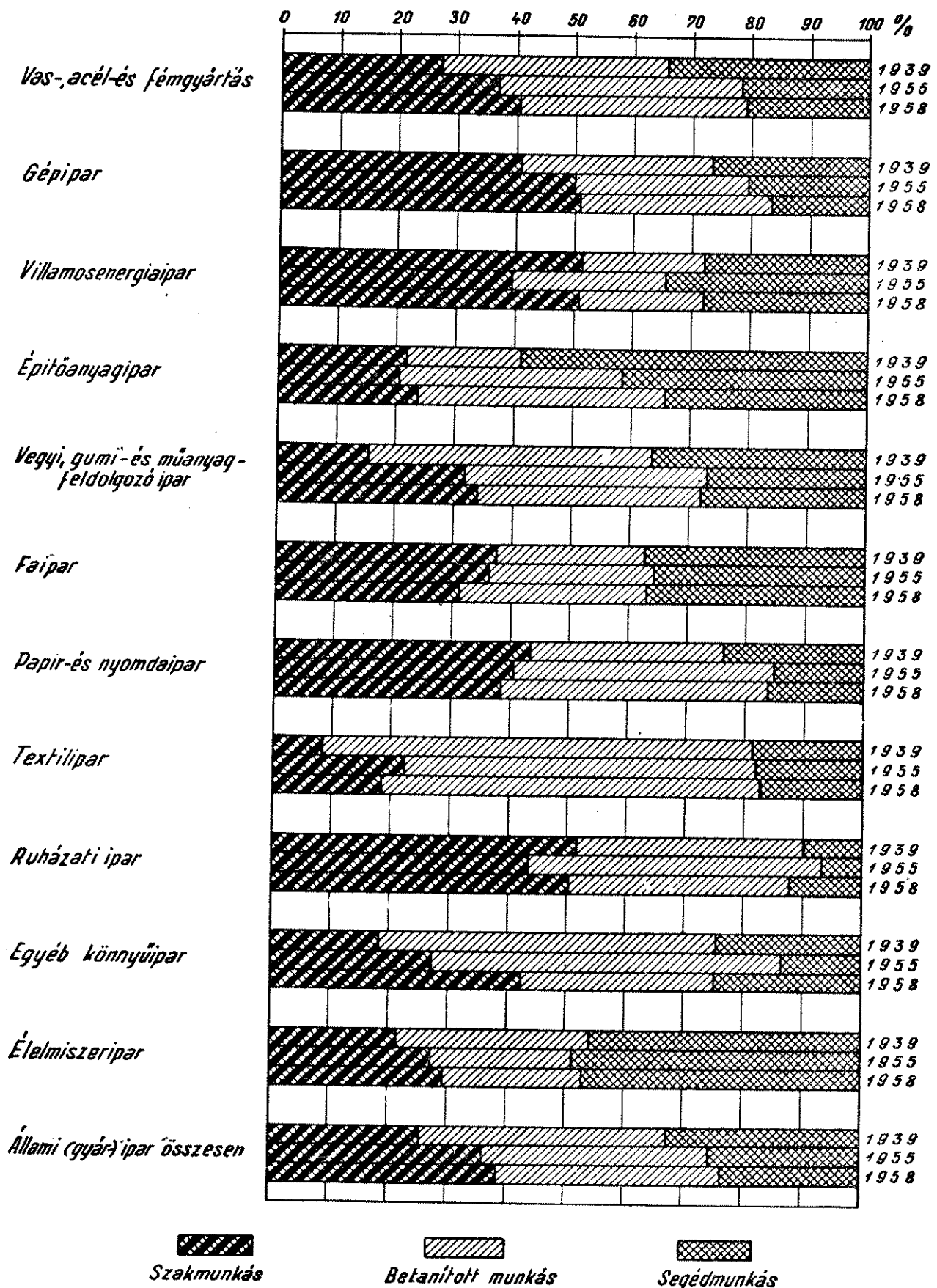
Mínt hogy az elmúlt évtizedben a foglalkoztatottak számát tekintve éppen azok az iparágak fejlődtek a legjobban, amelyeknek szakmunkásigénye az átlagosnál nagyobb (például a gépgyártás) és olyan iparágak súlya csökkent, amelyekben a szakmunkások aránya az átlag alatt van (például a textilipar), az ipar strukturális változása — az egyes iparágak változatlan szakmunkásarányai mellett — is növelte az egész állami ipar szakmunkásarányát. Az állami ipar 1958. évi struktúrájának — az 1938. évi szakmunkásarányok mellett — 34 százalékos arány felel meg az 1938. évi 30 százalékkal szemben. A szakmunkásarány további 4,9 százalékos növekedését az állami ipar általános technikai fejlődése okozta, amely főleg egyes iparágak (például a vegyipar, a textilipar, az élelmiszeripar) szakmunkás-szükségletét növelte meg jelentősen.

⁷ *Marx*: A tőke. I. köt. Szikra. Budapest, 1949. 528. old.

⁸ Az állami ipar adatai lényegében azonos körre vonatkoznak, mint a gyáripar adatai.

⁹ A vizsgált időszak alatt egyes kisebb szakmák besorolásában történtek változások, a szakmunkások több, mint 50 százalékát jelentő legfontosabb szakmák szakmunkás-létszámának konkrét vizsgálata, valamint a szakmunkások számának és a szakmunkás-képzés adatainak egybevetése szerint azonban a statisztikai adatok csoportosításának változásai nem befolyásolták érdemlegesen a tendenciák összehasonlíthatóságát.

A szak-, betanított és segéd munkások megoszlása az állami (gyár-)iparban az 1939., 1955. és 1958. években

A szakmunkások létszáma különösen az elmúlt tíz év alatt növekedett jelentősen. Ugyanebben az időszakban azonban az új szakmunkások kiképzése is jóval nagyobb arányú volt a háború előtti szintnél.

A tervszerű munkaerő-gazdálkodás megalapozása érdekében meg kell kísérelnünk a szakmunkás-állomány létszámváltozásának és a szakmunkás-képzés adatainak egybevetését, hogy megállapíthassuk azokat a körülményeket, amelyek a szakmunkás-szükséglet és szakmunkás-utánpótlás

egyensúlyát az elmúlt évtized alatt kialakították. Ehhez azonban célszerűbbnek látszik nemcsak az állami, hanem az egész ipar szakmunkás-állományának változását megvizsgálni, mivel az ipari szakmunkások mintegy 15—18 százaléka az állami iparon kívül, az ipari szövetkezetekben és a magánkisiparban dolgozik.

Számításaink szerint az egész ipar szakmunkás-létszáma 1949. január 1-én 204 000 fő volt.¹⁰ Az ezzel összehasonlítható létszám 1958 végéig 341 000-re¹¹ emelkedett. A vizsgált tíz év alatt a természetes fogyás (elhalálozás, kiöregedés stb.) miatt mintegy 40 000 szakmunkás esett ki a termelésből.¹²

1949. január 1-e és 1958. december 31-e között tehát a szakmunkások létszáma az egész iparban 137 000 fővel nőtt; a természetes fogyás pótlását is figyelembe véve a létszámnövekedés kb. 177 000 fő lehetett. E szükséglet fedezeti forrását elsősorban a szakmunkásképző tanfolyamok és az iparitanuló-képzés jelentették. Az elmúlt tíz év alatt a szakmunkásképző tanfolyamokon kb. 165 000,¹³ az ipari tanulóintézetekben kb. 152 000 ipari szakmunkás végzett.¹⁴ Minthogy azonban az ipari szakmunkásoknak kb. 15 százaléka az iparon kívül (a közlekedésben, a mezőgazdaságban, a kereskedelemben, a költségvetési szerveknél stb.) dolgozik, feltételezhető, hogy a kiképzett szakmunkásoknak is mintegy 15 százaléka nem az iparban, hanem más népgazdasági ágazatokban helyezkedett el. Ezek szerint a szakmunkásképző tanfolyamokról kb. 140 000, az ipari tanintézetekből kb. 130 000 szakmunkás került az iparba. Az ipari munkások utánpótlása — az előbbi „természetes” forrásokon kívül — az önálló kisiparosok létszáma terhére is történhetett az elmúlt 10 év alatt. A közhiedelem szerint a kisiparosok jelentékeny számban kerültek be a szocialista iparba. A valóságban azonban nem az önálló kisiparosok, hanem csak a kisiparban alkalmazott szakmunkások

¹⁰ Az 1957. évi Statisztikai Évkönyv szerint 1949-ben a gyáripari munkások száma 407 000 fő (73. old.), a kisipari alkalmazottak száma — ipari tanulók nélkül — 1948. október 31-én 129 000 fő (124. old.) volt. A gyáripari munkások közül mintegy 150 000 fő volt szakmunkás. A magánkisiparban dolgozó szakmunkások száma kerekén 50 000 fő volt. (Statisztikai Évkönyv 1949—1955. 129. old.) A kisipari szövetkezetekben dolgozó szakmunkások számát az 1949. évi adatok alapján (Statisztikai Évkönyv 1957. 124. old.) legfeljebb 4000 főre becsüljük. Ezek szerint a szakmunkások összes száma 1949. január 1-én az egész iparban együtt kb. 204 000 fő volt.

¹¹ 1958. október 1-én — az 1958. évi iparstatisztikai adatok szerint — 251 000 szakmunkás-bizonyítvánnyal rendelkező szakmunkás volt az állami iparban és 58 000 főt gyakorlat alapján minősítettek szakmunkásnak. Ezt az utóbbi kategóriát az 1949. évi adatok is tartalmazták. Minthogy azonban a szakmunkások létszámának változását a szakmunkásképzés adataival kívánjuk egybevetni, a szakmunkás-létszám növekedéséből ki kell szűrni a képesítéssel nem rendelkező szakmunkások létszámnövekedését. Feltételeztük, hogy az 1949. évi létszám az 1958. évivel azonos arányban foglal magában gyakorlat alapján szakmunkásnak minősített dolgozókat; ezek száma 35 000 főt tett ki. Ezt a számot változatlanul tekintve, hozzáadtuk a bizonyítvánnyal rendelkező szakmunkások 1958. évi 251 000-es létszámához. Eszerint az 1949. január 1-i szakmunkás-létszámmal összehasonlítható — a szakmunkás-képzéssel egybevehető — 1958. október 1-i szakmunkás-állomány az állami iparban 286 000 főt tett ki. A kisipari szövetkezetek termelő munkáslétszáma 126 000 fő volt. (Statisztikai Havi Közlemények, 1959. 2. sz.) A szakmunkások arányát az állami ipar 34.6 százalékával szemben a szövetkezetekben mintegy 40 százalékra becsültük, figyelembe véve, hogy a kisipari szövetkezetek termelésének jellege, gyártási szervezetük stb. kevesebb betanított és segédmunkást kíván meg. Ennek alapján a kisipari szövetkezetek szakmunkás-létszáma 50 000 fő körül lehet. A kisipari alkalmazottak száma 1957. december 31-én 36 000 fő volt, ebből 25 000 fő ipari tanuló (Statisztikai Évkönyv, 1957. 124. old.). Feltételeztük, hogy a fennmaradó létszámnak mintegy fele — tehát kb. 5 000 fő — szakmunkás volt. 1958. október 1-én tehát az egész iparban kb. 341 000 szakmunkás volt.

¹² A természetes fogyás számításánál az 1949. és 1958. évi létszámok átlaga után 1,6 százalékos természetes fogyást számítottunk. A létszámnövekedés arányai alapján — a Központi Statisztikai Hivatal közlése szerint — a természetes fogyásnak ez az aránya vehető alapul.

¹³ A szaktanfolyamok adatai a szakmunkásképző tanfolyamok hallgatóinak zárólétszámát jelentik. A Központi Statisztikai Hivatal különböző kiadványaiban publikált 1954 utáni adatot a számítás céljaira nem fogadhattuk el, mivel azok a szakmunkásképző tanfolyamok címszó alá különféle egyéb ipari tanfolyamokat is felvettek. Az említett kiadványok így 79 499 tanfolyami úton kiképzett szakmunkásról adnak számot. A legfontosabb szakmákra vonatkozó adatok ki-gyűjtése alapján végzett becslés szerint viszont e kimutatott létszámból a ténylegesen szakmunkás-tanfolyamot végzők száma nem lehetett több, mint 28 000 fő. Ez utóbbi adat figyelembevételével számítottuk a végzett szakmunkások számát.

¹⁴ Nem számítva az építőipari, szolgáltatóipari stb. szakmunkásokat.

jelentettek számottevőbb munkaerő-utánpótlást a szocialista ipar első éveiben.

1949 és 1958 között az önálló kisiparosok állományváltozása legfeljebb 7—8 000 fővel növelhette a szocialista ipar szakmunkás-állományát.

Az eddigi adatok alapján az egész ipar szakmunkás-szükségletének és - fedezetének beszámoló-mérlege a következő.

Az ipari szakmunkások létszámának változása az egész iparban, 1949—1958

	Fő
1949. január 1-i létszám	204 000
1958. december 31-i létszám	341 000
Létszámnövekedés	137 000
Természetes fogyás	40 000
<i>Munkaerő összes növekedése</i>	<i>177 000</i>
<i>Munkaerő-utánpótlás</i>	
Ipari tanintézetekből	130 000
Szakmunkásképző tanfolyamokról	140 000
Önálló kisiparosokból	8 000
<i>Összes utánpótlás</i>	<i>278 000</i>
<i>Különbség</i>	<i>101 000</i>

Mintegy 50—55 százalékkal több ipari szakmunkást képeztünk tehát ki és bocsátottunk a szocialista ipar rendelkezésére az elmúlt tíz év alatt, mint amennyi az ipari szakmunkások létszámának növekedése volt. Figyelembe véve a létszámnövekedés és az utánpótlás közötti jelentős eltérést, a számított adatok lehetséges nagyobb hibája sem változtat azon a tényen, hogy az utánpótlás lényegesen meghaladta a létszámnövekedést.

Az adatok ellenőrzése és a mélyebb elemzés lehetősége érdekében megvizsgáltuk a tíz legfontosabb ipari szakmában foglalkoztatott szakmunkások létszámának és utánpótlásának alakulását az elmúlt tíz évben az egész népgazdaságra kiterjedően. A vizsgált szakmák a következők:

lakatos (gép-, lemez-, szerkezeti, gépjármű-lakatosok stb.),
 hegesztő (elektromos, autogén-, gázhegesztő stb.),
 motorszerelő (gépjármű-, motorkerékpár-, traktor-szerelő stb.),
 esztergályos (csúcs-, karusszel-, feypad-, kaliber-esztergályos stb.),
 öntő (acél-, bronz-, kokilla-, fröccsöntő stb.),
 kovács (fegyver-, kazán-, kocsi-, prés-, tűzikovács stb.),
 szerszámkészítő (idomszerész, sablonkészítő stb.),
 műszerész (autóvillamossági, híradástechnikai, rádió-, televízió-, finommechanikai, irodagép-, kerékpár-műszerész stb.),
 villanyszerelő,
 asztalos (műbútor-, bútor-, minta-, épületasztalos stb.).

Mint látható, tulajdonképpen nem is szakmákat, hanem szakmai csoportokat vizsgáltunk. Ez növeli e szakmák által képviselt reprezentáció mértékét, vagyis az adatok pontosságát, a levonható következtetések általánosíthatóságát.

A számbavett dolgozók az összes ipari szakmunkásoknak mintegy 50 százalékat jelentik. Minthogy az elmúlt tíz év alatt az ipari tanulóknak 61, a tanfolyamon képzetteknek pedig közel 30 százalékat e kiemelt szakmákban képezték ki, továbbá mert e szakmákba tartozó szakmunkásokat a népgazdaság minden ágazata foglalkoztatja, e fontosabb szakmák fejlődésének tapasztalatai és tanulságai az ipari szakmunkások összességére is érvényes útmutatást adnak.

A munkáslétszám és az utánpótlás egyes fontosabb

Szakma	Munkáslétszám			Természe- tes fogyás ⁴	Önálló kisiparosok új munka- erő szükséglete	Új munkaerő- szükséglet összesen (d + e + f)
	1949. január 1. ¹	1959. október 1. ²	Növekedés (c-b) ³			
a	b	c	d	e	f	g
Lakatos.....	50 218	80 184	29 966	10 432	—	40 398
Hegesztő.....	2 752	8 934	6 182	934	2	7 118
Motorszerelő.....	4 912	14 400	9 488	1 545	101	11 134
Összesen	57 882	103 518	45 636	12 911	103	58 650
Műszerész.....	9 861	16 366	6 505	2 098	609	9 212
Villanyszerelő.....	11 119	26 358	15 239	2 998	593	18 830
Műszerész és villany- szerelő együtt.....	20 980	42 724	21 744	5 096	1 202	28 042
Esztergályos.....	11 029	23 296	12 267	2 746	5	15 018
Öntő.....	3 085	3 667	582	540	—	1 122
Kovács.....	14 587	12 024	— 2 563	2 129	368	— 66
Szerszámkészítő.....	3 299	4 837	1 538	650	18	2 206
Asztalos.....	24 218	22 065	— 2 153	3 702	1 430	2 979
<i>Kiemelt szakmák összesen</i>	<i>135 080</i>	<i>212 131</i>	<i>77 051</i>	<i>27 774</i>	<i>3 126</i>	<i>107 951</i>

¹ 1949. évi népszámlálás 7. köt. Központi Statisztikai Hivatal, 1950. 4. tábla. 90—93. old. Az adatok magukban foglalják a magánkisiparban munkásként dolgozók számát is. Ebben a létszámban nemcsak a képesítéssel rendelkező szakmunkások szerepelnek, hanem azok is, akik csak betanított munkásként dolgoztak, vagy szakképzettségüket a gyakorlatban szerezték, amennyiben szakmunkásnak vallották magukat. Sem az 1949., sem az 1958. évi adatok nem tartalmazzák azonban az önálló kisiparosokat. Ezek létszámában bekövetkezett változások egyenlegét a tábla f és j rovatai tartalmazzák.

² A Központi Statisztikai Hivatal 1958. október 1-i felvételének adatai alapján. Az adatgyűjtés a kiemelt szakmákban a szak- és betanított munkásokra is kiterjedt.

³ Az 1949. és 1958. évi átlagos létszámok évi 1,6 százalékat tekintettük természetes fogyásnak.

⁴ Az önálló magánkisiparosok létszáma mint ismeretes 1949 és 1959 között különböző mértékben és irányban változott. A természetes fogyást figyelembe véve, a kiválasztott szakmák leg többjében a kisiparosok nem jelentettek munkaerő-forrást a szocialista szektor részére, hanem — ellenkezőleg — kisebb mértékben munkaerőt vontak el a szocialista ipartól. Mivel azonban az ipari tanulók között a magánkisiparosok által kiképzett szakmunkások is szerepelnek, ezért az e rovatban jelentkező munkaerő-szükséglet csak annyit jelent, hogy a magánkisiparban képzett ipari tanulók közül ennyit vett igénybe maga a magánkisipar, saját állományának kiegészítésére.

A kisiparosok létszámának alakulását az 1949. január 1-i (1949. évi népszámlálás 7. köt. 40—53. és 90—92. old.) és az 1958. május 31-i adatok (Statisztikai Havi Közlemények. 1958. évi 5. sz. 30—31. old.) alapján vizsgáltuk. A természetes fogyást a létszámalakulás tendenciájától függően 2—4 százaléknak vettük a kisiparosok magas korösszetételére való tekintettel.

⁵ Az adatok az ipari tanintézetek (MTH, Munkaügyi Minisztérium), a szocialista helyi ipar és a magánkisipar által kiképzett szakmunkások számát tartalmazzák. A szakvizsgát tett ipari tanulóknak csak összlétszáma és a nagyobb szakmai ágazatokban végzetek adatai állottak rendelkezésre. Az egyes fontosabb szakmákban vizsgázott ipari tanulók számát a következő módszerrel számítottuk ki: rendelkezésünkre állottak — az 1954—1956. éveket kivéve — az egyes évekre vonatkozó ipari tanintézeti statisztikák. Ezekből megállapítható volt az egyes évfolyamok tanulólétszáma, szakmák szerinti részletezésben. Figyelembe véve az egyes szakmák kiképzési idejét, a záró évfolyamokba járó ipari tanulók létszáma alapján rekonstruálni lehetett, hogy az egyes években — szakmánkénti bontásban — hány ipari tanulóknak kellett volna tanulmányait befejezni. Ez a létszám természetesen magasabb volt, mint a végzett ipari tanulók száma, mivel minden évben kisebb-nagyobb arányú lemorzsolódás volt. Minthogy az egyes szakmákra vonatkozó lemorzsolódásról adat nincs, ezért az előbbieket szerint kiszámított és szakmák szerint részletezett ipari tanulók létszámát — minden szakmában azonos mértékben — csökkentettük. Az 1954—1956. évi adatokat a többi évek átlagos összetétele alapján bontottuk fel szakmákra.

⁶ A szakmunkásképző tanfolyamok zárólétszáma. Az egyes szakmák létszámát az alapbizonylatokból történt kigyűjtés útján számítottuk ki.

⁷ A specializálódott szakmák között a gyakorlatban nincs merev határ. A határvonalak elmosódása még a szakmai csoportok között is tapasztalható. Így például a lakatosok csoportjában szerepelnek a gépjárműlakatosok. A járműgyártó és -javítóipar gyakorlatában azonban a gépjárműlakatosokat — és a járműjavításnál dolgozó géplakatosokat is — gyakran a motorszerelőkhöz sorolják. A hegesztők egy részének lakatos szakképzettsége van. Egyes szakmákban munkájuk sem különül el egymástól. Ezek miatt a lakatosok, hegesztők és motorszerelők számát összevontan számítottuk. A villanyszerelők és műszerészek között az előbbihez hasonló átfedések fordulnak elő. Ezért — az előbbihez hasonlóan — összevontan vizsgáltuk a műszerészek és a villanyszerelők csoportját is.

4. tábla

szakmákban a magyar népgazdaságban, 1949—1959

Szakmunkás-utánpótlás				Különbség összesen		Szakma
iparitanuló- képzés ⁵	szak- munkás- képző- tanfo- lyamok ⁶	önálló kisiparosok létszámának csökkenése ⁷	összesen (h+i+j)	fő (g-k)	százalék (l:k)	
h	i	j	k	l	m	a
43 313	18 816	(138)	62 267	-21 869	—	Lakatos
284	3 826	.	4 110	+ 3 008	—	Hegesztő
5 979	1 737	.	7 716	+ 3 418	—	Motorszerelő
49 576	24 379	138	74 093	-15 443	20,8	Összesen
10 829	4 203	—	15 032	- 5 820	—	Műszerész
9 566	7 693	—	17 259	+ 1 571	—	Villanyszerelő
20 395	11 896	—	32 291	- 4 249	13,2	Műszerész és villany- szerelő együtt
20 478	15 544	—	36 022	-21 004	58,4	Esztergályos
3 415	1 940	17	5 372	- 4 250	79,1	Öntő
7 167	1 600	—	8 767	- 8 833	100,8	Kovács
3 113	1 164	—	4 277	- 2 071	48,4	Szerszámkészítő
6 572	416	—	6 988	- 4 009	57,3	Asztalos
110 716	56 939	155	167 810	-59 859	35,7	Kiemelt szakmák összesen

Az adatok szerint a felsorolt fontosabb szakmákban kerekén 55 százalékkal több szakmunkást képeztünk ki, mint amennyi a népgazdaság szakmunkás-állományának teljes növekedése volt. Ez megerősíti azt a megállapítást, amit az ipar szakmunkás-állományának és -utánpótlásának egybevetése alapján tettünk.

A kérdés jelentősége miatt még további ellenőrzést is végeztünk, és pedig a Kohó és Gépipari Minisztérium alá tartozó vállalatok megközelítően azonos szakmákra vonatkozó adatai alapján. Ezek szerint 1950 és 1956 között a vizsgált szakmákban kiképzett és a vállalatok által állományba vett szakmunkások 68 százaléka „tűnt el”.¹⁵ Az egyes szakmák „lemorzsolódási” arányaira vonatkozó adatok egyébként ugyanazt a sorrendet mutatják, mint az általunk összeállítottak.

Végül megjegyezzük, hogy a Központi Statisztikai Hivatal 1953. évi reprezentatív adatgyűjtése szerint az ipari szakképesítést szerzett fiatalok 29 százaléka nem a szakképzettsége szerinti munkakörben dolgozott. A képesítésüktől eltérő munkakörben dolgozók aránya az általunk is vizsgált szakmákban ugyanazt a sorrendet mutatta, mint az összes szakmunkások létszámának tíz éves alakulásáról összeállított tábla.

A szakmunkások létszámának változására és a szakmunkás-utánpótlás alakulására vonatkozó adatok egybevetéséből összefoglalóan megállapítható, hogy az elmúlt évtizedben mintegy 40—50 százalékkal több szakmunkást képeztünk ki, mint amennyi a népgazdaság ipari szakmunkás-állományának teljes létszámnövekedése volt.

A tízéves periódus részletesebb elemzése azt mutatta, hogy ez a nagyarányú létszámcsökkenés, vagyis a kiképzett szakmunkásoknak szakképzett-

¹⁵ A rendkívül magas „lemorzsolódási” arány okairól később még részletesen lesz szó.

ségüktől eltérő munkakörben történő elhelyezkedése, nem az egész időszakra, hanem csak annak első felére jellemző. A szakmunkás-szakmák elhagyása elsősorban 1949 és 1954 között történt. A következő években ez a tendencia lényegesen csökkent, sőt a kisipari szakmákba történő tömeges visszaáramlás és más tényezők ellensúlyozták azt. A globális egyensúlyon belül azonban egyes szakmákban továbbra is jelentős volt a szakmát elhagyók száma.

Ezekkel a jelenségekkel néhány vizsgálat és jelentés már korábban is foglalkozott. Ezek nagyjából az 1953-ig tartó időszak különböző hibáival magyarázták, hogy a kiképzett szakmunkások egy része elvándorolt. Az adatok alaposabb elemzése azonban azt mutatja, hogy a tapasztalt jelenségeket nem szabad ilyen leegyszerűsítve és egyoldalúan magyarázni. Nemcsak a szakmunkás-kérdés vizsgálata, hanem az elmúlt évtized gazdasági fejlődésének helyes értékelése is megkívánja ezért, hogy a valóságnak megfelelően állapítsuk meg a kiképzett szakmunkások tömeges „lemorzsolódásának”, illetve a szakképzettségüktől eltérő munkakörben történő elhelyezkedésének okait.

III. AZ IPARI SZAKMUNKÁSOK ELVÁNDORLÁSÁNAK FONTOSABB OKAI

A szakmák elhagyásának okait vizsgálva rá kell mutatnunk arra, hogy a szakmunkás-állomány csökkenésének előidézői között nem egy olyan ok szerepel, amelyet céljában és hatásában hasznosnak és indokoltnak kell tekintenünk.

Az ipari szakmunkások állományában mutatkozó csökkenés egyik indokolt, legjelentősebb oka a *munkáskáderek kiemelése* volt. Ennek mértékéről statisztikai adataink nincsenek. Figyelembe véve, hogy e munkások döntő többsége párttag volt, a párttagságra vonatkozó statisztikai adatok¹⁶ alapján az 1949 és 1954 között az iparból kiemelt munkások számát mintegy 70 000 főre becsülhetjük. Feltételezve, hogy a kiemelt munkások között a szakmunkások aránya jóval az átlagos szint felett volt, valószínű, hogy a kiemelt ipari munkások között legalább 35 000 szakmunkás volt.

Ezek a számítások elkerülhetetlenül olyan becsléseken alapulnak, amelyeknél 20—30 százalékos hiba is lehetséges. A maximális hiba sem változtat azonban azon a következtetésen, hogy 1949-től 1954-ig a szakmunkás-képzésnek nemcsak a szakmunkások létszámának növekedését és a természetes fogyás miatt kiesők számát kellett fedeznie, hanem a népi demokráciánk megerősítése érdekében munkahelyeiket elhagyó ipari szakmunkások pótlását is biztosítani kellett.

1954 után hasonló jellegű, tömeges munkaerő-vándorlás nem volt. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a szakmunkások létszáma nem csökkent ezekben az években is, más, szintén indokolt okok miatt. Az egyik ilyen fontos ok a *magasabb képzettség megszerzése miatti létszámcsökkenés*. Már az elmúlt években is több ezer szakmunkás iratkozott be a technikumok és — szórványosan — az egyetemek esti vagy levelező tagozatára. Például a Kohó- és Gépipari Minisztériumhoz tartozó vas-, fém, és gépipari technikumok esti

¹⁶ Beszámoló az MDP II. Kongresszusán, *Társadalmi Szemle*, 1951. 213. old. és A Magyar Szocialista Munkáspárt Országos Értekezletének jegyzőkönyve. 1957. június 27—29. Kossuth Könyvkiadó, 1957. 32. old. — A közölt statisztikai adatok értékelésénél figyelembe kell venni, hogy a munkás kategória nemcsak az ipari munkásokat, hanem az építőiparban, a mezőgazdaságban és a népgazdaság más szektoraiban munkásként dolgozókat is tartalmazza. Ezért a népgazdaság egész területéről kiemelt munkásoknak csak egy részét lehet ipari munkásként számításba venni.

és levelező tagozataira 1959 szeptemberében összesen 6624 munkás iratkozott be. A továbbtanuló munkások nagy része szakmunkás. A munkaerő-mérlegben hiányként mutatkozik a *második szakmára történő kiképzés* is. Ezért a szakmunkás-szükséglet megállapításánál egyaránt számításba kell venni a munkások iskolai és egyéb szakmai továbbtanulása miatti létszámcsökkenést.

Számítani kell arra is, hogy a kiképzett szakmunkások egy része *egyéni okok* miatt hagyja ott eredeti szakmáját és új foglalkozást választ. Erre lehetőséget nyújt szocialista rendszerünk, amelyben a foglalkoztatottság általában biztosítva van és a munkaerő-szükséglet számos területen meghaladja a munkaerő-kínálatot. Ezért azok, akiket eredeti szakmájuk valamilyen ok miatt nem elégíti ki, új szakmát, új foglalkozást választhatnak. A szakmák és foglalkozások közötti ilyen csereforgalomra a jövőben is számítanunk kell és ezt úgy kell felfognunk, mint amelynek társadalmi hatása is bizonyos korlátok között végeredményben kedvező.

Az előbbi társadalmi, gazdasági és egyéni szempontból egyaránt pozitív okokon kívül sok szakmunkás hagyta el szakképzettség szerinti szakmáját gazdaságpolitikánk és gazdasági vezetésünk, a tanulófelvétel és a szakképzés hibái és egyéb okok miatt. A szakmunkás-állomány ilyen okok miatti csökkenését társadalmi és egyéni szempontból egyaránt károsnak kell tekintenünk. Ezek vizsgálata nemcsak azért fontos, hogy előrelátható hatásukat figyelembe vegyük a létszámtervezésnél, hanem azért is, hogy a múltbeli tapasztalatok alapján elkerülhessük a hasonló hibákat, vagy legalábbis csökkenthessük azok hatását.

Ebből a szempontból különösen fontos a szakképzettséget és a munkakörülményeket reálisan visszatükröző helyes kereseti arányok biztosítása. A múltban a munkák bonyolultságát és körülményeit figyelembe nem vevő *helytelen kereseti arányok* — különösen egyes szakmákban — sok szakmunkást kényszerítettek szakmájuk elhagyására. Közismert például, hogy az esztergályosok jelentős arányú „lemorzsolódásában” nagy szerepe volt a korábbi aránytalanul alacsony órakeresetüknek. 1953 decemberében az esztergályosok 6,14 forintos órakeresetével szemben a hegesztők 7,21, a villanyszerelők 6,96, a műszerészek 6,85 és még a darúsok is 6,29 forintot kerestek.¹⁷

Több szakmából a *nehéz munkakörülmények* miatt mentek el a szakmunkások. A megvizsgált ipari szakmák közül ez elsősorban a kovácsoknál és az öntőknél volt tapasztalható. Mindkét szakmában a nehéz testi munkát a nehéz munkakörülmények (nagyfokú szennyeződés, meleg és gázos levegő stb.) súlyosbították. Az ilyen munkakörülményeket technikai fejlesztéssel, munkavédelmi intézkedésekkel lényegesen meg lehet javítani. Megfelelő bérezéssel pedig biztosítani lehet azt is, hogy e szakmákra megfelelő számban jelentkezzenek fiatalok, a kiképzettek pedig szakmunkájukban megmaradjanak. (Példa erre 1957 után a bányászkeresetek rendezésének hatása a bányák munkaerő-ellátottságára.)

A szakmunkások elvándorlásának fontos oka volt a múltban a *szakmunkás-utánpótlás és a szakmunkás-szükséglet közötti egyensúly hiánya*. Ez elsősorban egyes helytelen gazdaságpolitikai intézkedésekből eredt. A munkaerő-gazdálkodás hiányosságai pedig fokozták az intézkedések

¹⁷ Statisztikai Havi Közlemények. 1959. évi 2. sz. 70. old.

negatív hatását. Ebből a szempontból különösen az 1953—1956. évek a jellemzők. Ilyen tervszerűtlenség azonban jelenleg is előfordul egyes kisipari szakmákban, amelyekben több szakmunkást képezünk ki, mint amennyi a szükséglet.

A tervszerűtlenség abban is megnyilvánult a múltban, hogy a *szakmunkás-szükséglet és -utánpótlás területileg is eltért egymástól*. Az 1950-es évek elején gyorsan növelték a vidéki iparitanuló-képzést, anélkül, hogy ezzel párhuzamosan haladt volna az ipari termelés decentralizálása. Így a vidék szakmunkás-szükséglete elmaradt a szakmunkás-képzés mögött. Ezért míg Budapesten a legtöbb szakmában állandóan kisebb-nagyobb szakmunkás-hiány volt, addig számos vidéki helyen a kiképzett szakmunkások nehezen tudtak elhelyezkedni. Ezeknek egy része — akik lakóhelyükről nem akartak elmenni — más foglalkozást voltak kénytelenek választani.

A szakmunkás-szakmák elhagyásában fontos szerepük volt az elmúlt évtized első éveiben a *szakképzés és az iskolai felvételi rendszer hibáinak*. Ezeknek az ismert hibáknak és következményeinek leírásától itt eltekinthetünk. Különösen jelentős volt a fiatal szakmunkásnők elvándorlása, minthogy a felvétel, a szakképzés hibái és az elhelyezkedési nehézségek náluk sokkal súlyosabban jelentkeztek, mint a férfiaknál. Fokozta ezt, hogy a nők munkábaállítási lehetőségeinek téves megítélése miatt sok nőt képeztek ki olyan szakmára (például melegüzemi munkára, lakatosnak stb.), amelyekben a nők fizikai adottságaik miatt nem állhatták meg helyüket.

A szakmunkások létszámát jelentősen befolyásolta a jellegzetesen kisipari szakmák ár-apály jellegű hullámozása, amely a magánkisiparral kapcsolatos és egyes időszakokban ellentétes irányú gazdaságpolitika következménye volt. 1954-ig a magánkisiparral szembeni intézkedések következtében az önálló kisiparosok tízezrei adták fel iparukat. A volt önálló kisiparosok többsége nem a szakmájában helyezkedett el, hanem új foglalkozást választott. Ezt bizonyítja, hogy 1949 és 1953 között például 16 000 asztalos „eltűnését” mutatta az asztalosok létszámának és utánpótlásának egybevetése. 1953 után viszont több mint 15 000 „új” asztalos állt munkába, noha ugyanezen idő alatt mindössze 2712 asztalost képeztek ki. Az „eltűnt” asztalosmesterek tehát nyilvánvalóan más foglalkozásban helyezkedtek el és 1953 után — a kedvezőbb kereseti lehetőségek, illetve a magánkisipar fellélenkülésének hatására — folytatták eredeti mesterségüket. Ugyanez látható a szabók, a varrónők, a hentesek, vagyis más jellegzetesen kisipari szakmák adataiban is. Jórészt ez a magyarázata annak, hogy 1954 után az összes szakmunkások létszámának növekedése valamivel nagyobb volt, mint az utánpótlás, noha ugyanakkor számos nehézipari szakmában továbbra is jelentős hiány mutatkozott. Ezt a hiányt azonban — a szakmunkások összes létszámában — kiegyenlítette az iparon kívül elhelyezkedett volt kisiparosok visszaözlése.

Végül meg kell említenünk, hogy a szakmunkások létszáma csökkent az 1956. évi illegális külföldre távozás következtében is.

Az eddigiekből megállapítható, hogy igen sokféle ok játszott közre abban, hogy az elmúlt tíz év alatt nagyszámú ipari szakmunkás vált megképesítés szerinti szakmájától. Nyilvánvaló, hogy az itt ismertetett és még más okok is nemcsak a különböző szakmákban és időszakokban hatottak eltérő mértékben, hanem hatásuk szövevényesen összefonódva és egymással kölcsönhatásban érvényesült. Éppen ezért nincs mód, de nincs is

szükség arra, hogy a lemorzsolódást előidéző okok hatását külön-külön számszerűen megállapítsuk. Nem az a fontos, hogy okonként részletezve elszámoljunk a „hiánnyal”, hanem hogy megismerjük azokat a jelentősebb tényezőket, amelyek a szakmunkásokat szakmájuk elhagyására készítették és ezek együttes hatását a létszám tervezésénél figyelembe vesszük.

Az elemzésből megállapítható, hogy a szakmunkások elvándorlását előidéző egyes okok (például a munkáskáderek kiemelése, a továbbtanulás, a második szakmára történő kiképzés stb.) társadalmi és egyéni szempontból is hasznosak. A szakmájukból ilyen okok miatt kilépők számát tehát a létszám-szükséglet tervezésénél teljes egészében figyelembe kell venni. Az elvándorlásnak ugyanakkor számos olyan oka volt, amelyek fejlődésünk különböző hibáiból fakadtak (például a beiskolázás hibái, a kereseti aránytalanságok, az utánpótlás tervszerűtlensége stb.). Törekednünk kell arra — és erre minden lehetőség meg is van —, hogy a jövőben az eddiginél jóval kevesebb szakmunkás hagyja ott szakmáját ilyen okok miatt. Előrelátható azonban, hogy bizonyos — még ha csökkenő arányú — elvándorlással számolnunk kell a jövőben is a létszám-szükséglet megállapításánál.

*

Az előttünk álló fejlődési szakaszban az eddiginél nagyobb jelentősége lesz annak, hogy népgazdaságunkat kellő időben, a szükséges számban és szakmai megoszlásban, vagyis *tervszerűen* lássuk el szakképzett munkaerővel. A második ötéves terv végéig a legfontosabb területeken el kell érniünk vagy meg kell közelítenünk a műszaki világszínvonalat, ami nem képzelhető el anélkül, hogy ne elégítenénk ki mennyiségileg és minőségileg is az ipar szakmunkás-igényeit.

Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy ehhez nemcsak a szakmunkások létszámának tervezését, hanem statisztikai megfigyelését is megfelelő színvonalra kell emelni. A munkaerő-statisztika megjavítása egyrészt nélkülözhetetlen feltétele a tervek megfelelő kidolgozásának, másrészt a tervteljesítés ellenőrzésének is egyik fontos eszköze. Az a munka, amely mind a munkaerő-tervezés, mind a munkaerő-statisztika megjavítása érdekében az Országos Tervhivatalban és a Központi Statisztikai Hivatalban már korábban megindult, arra a reményre jogosít, hogy az elmúlt évek fejlődésének elemzéséből nyert tapasztalatok és tanulságok a jövőben kellő felhasználásra kerülnek. Ennek alapján a korábbinál több eredménnyel és kevesebb hibával oldhatjuk meg a második ötéves terv ideje alatt az ipari szakmunkásokkal történő tervszerű munkaerő-gazdálkodás feladatait.

DR. ACSÁDI GYÖRGY:

MAGYARORSZÁG NÉPESEDÉSÉNEK FONTOSABB ADATAI AZ 1958—1959. ÉVEKBEN (II)

A tanulmány első részében, amelyet a *Statisztikai Szemle* 1960. évi 10. száma közölt, a házasságkötések és a válások, valamint a születések alakulásával foglalkoztam. A tanulmány alábbi, második részében a halálozások, a csecsemőhalandóság, a belső és a külső vándorlás adatait vizsgálom.

HALALOZÁSOK

Halandóságunk a század eleje óta a születések számának hanyatlásával párhuzamosan egészen az 1930-as évek második feléig javult. Az 1947—1948. évekre a halandóságnak a második világháborúban megemelkedett szintje 11—12 ezrelékig csökkent, s ettől kezdve 1954-ig ezen, 1955-től pedig kb. 1 ezreléssel alacsonyabb színvonalon mozog.

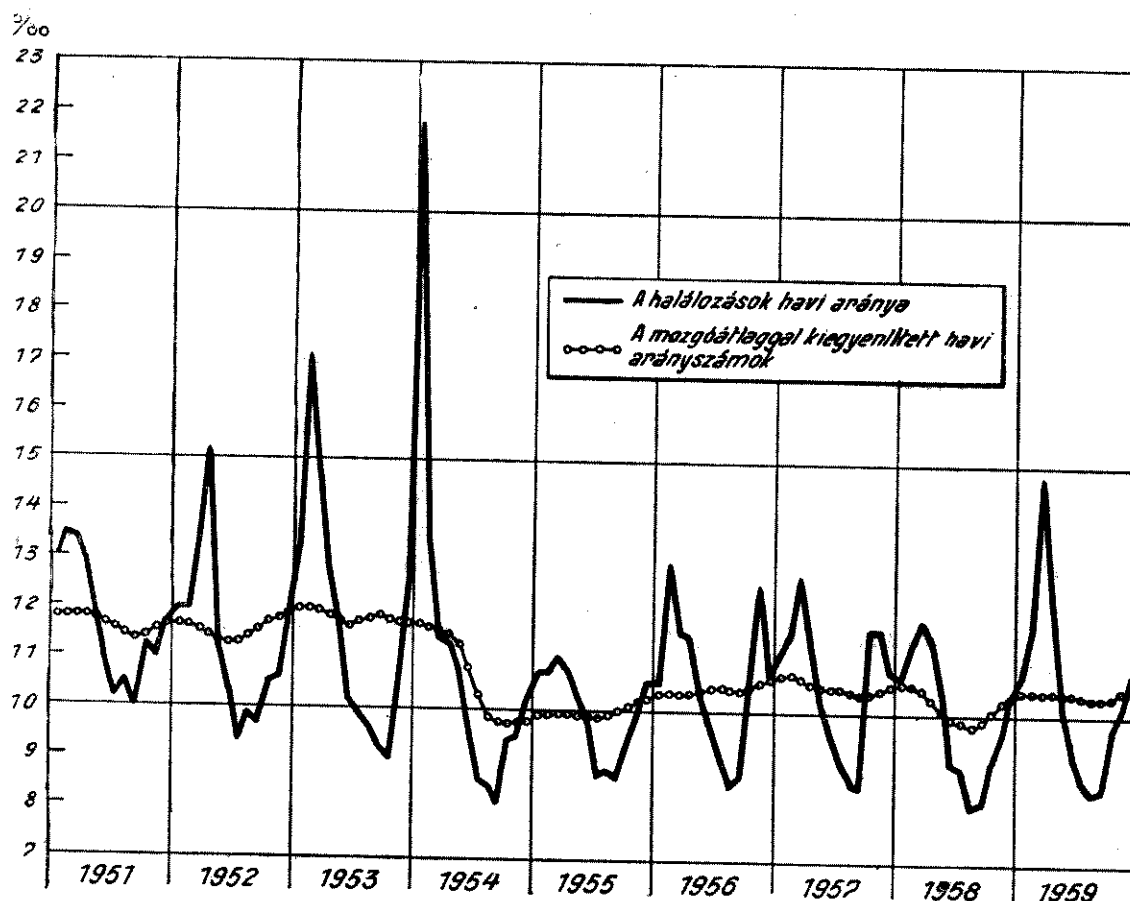
1957-ben a télvégi halandóság mellett az őszi hónapok halandósága volt magas. 1958 őszi hónapjaiban nem emelkedett meg a halandóság, annál magasabb volt azonban 1959 elején, különösen március—április hónapokban. Ez utóbbi kiugrás főleg az influenza-járványnak és e megbetegedés szövődményeinek tulajdonítható, s már itt fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy e fertőző betegség leküzdésére az eddiginél is nagyobb gondot kell fordítani, mert nemcsak az emberek egészségét ássa alá, s a munkaképességben, a termelésben okoz kieséseket, hanem az utóbbi években — mint ezt az 5. ábrán is megfigyelhetjük — a halandóság alakulását is jelentős mértékben befolyásolta. 1960 első felében egyébként a halálozások száma egy árnyalattal — 1 százalékkal — magasabb volt az 1959. év első félévinél.

Halandóságunk színvonala nem minden tekintetben kielégítő. Nyers halálozási arányszámunk — az ezer lakosra jutó meghaltak száma — ugyan, mint ezt a 2. táblán láttuk, nemzetközi viszonylatban a közepesnél nem sokkal rosszabb. A nyers halálozási arányszámban azonban nemcsak a halandóság színvonala jut kifejezésre, hanem a népesség kor szerinti összetétele is, s ezért ez az arányszám az „öregebb” korösszetételű népességek halandóságát magasabbnak tünteti fel.

A korösszetétel zavaró hatását kiküszöbölő ún. standard halálozási arányszám halandóságunkat például a múlttal szemben lényegesen kedvezőbbnek mutatja. Amíg a nyers halálozási arányszám 1911-hez képest

1958-ig 41 százalékra csökkent, addig — ha a halálozási arányszámot az 1910. évi kormegoszlás alapján számoljuk ki — a standard halandóság az első világháború előttinek csak 30%-a. Ez annyit jelent, hogy ha a népesség kormegoszlása olyan lenne, mint 1910-ben volt, akkor 1958-ban ezer lakosra nem 9,9, hanem mindössze 7,3 halálest jutott volna.

5. ábra. A halálozások alakulása havonta, 1951—1960

A standardizálást azonban nemzetközi viszonylatban is elvégezhetjük. Ha az egyes országok népességének életkoruk szerinti halandóságát egységesen Magyarország népességének 1958. évi korösszetétele alapján határozzuk meg — azaz a halandóságot a korösszetételek különbözőségének befolyásától megtisztítjuk —, akkor halálozási arányszámunk kedvezőtlenebb megvilágításba kerül. (Lásd a 13. táblát.)

A 13. tábla standardizált adatai azt jelzik, hogy az eddigi legjobb arányszámunknál nemcsak a Szovjetunió vagy a Német Demokratikus Köztársaság régebbi halálozási arányszáma kedvezőbb, hanem számos olyan országé is — mint Svédország, Anglia és Franciaország —, ahol viszonylag kevesebb az orvosok száma. Az összehasonlításból kitűnik, hogy a lakosság egészségügyi ellátásában elért előrehaladás, a halandóság csökkenése, a csecsemőhalandóság javulása, a várható átlagos élettartam meghosszabbodása stb. ellenére a halandóság mérséklése terén még vannak tennivalóink.

A városi és a falusi népesség halandóságában korábban feltételezett különbségek az 1960. évi népszámlálás adataiból kiinduló számítások alapján kisebbnek látszanak, mint azt a múltban becsültük. 1958-ban egyébként Budapesten, a többi városban és a községekben egyaránt javult, 1959-ben pedig egyaránt emelkedett a halandóság. (Lásd a 14. táblát.)

13. tábla

Néhány ország nyers és standard halálozási arány száma

Az országok sorrendje a nyers arányszám alapján (év)	Az ezer lakosra jutó halálozások száma	Az országok sorrendje a standardizált arányszám alapján	Az ezer lakosra jutó halálozások standard száma
1. Szovjetunió (1958).....	7,2	1. Svédország	7,7
2. Dánia (1955)	8,7	2. Dánia	7,9
3. Amerikai Egyesült Államok (1955)	9,3	3. Szovjetunió	8,7
4. Bulgária (1956)	9,4	4. Svájc	9,1
5. Lengyelország (1957)	9,5	5. Anglia és Wales	9,2
6. Svédország (1955)	9,5	6. Egyesült Államok	9,3
7. Magyarország (1958)	9,9	7. Német Demokratikus	
8. Csehszlovákia (1956)	10,1	Köztársaság.....	9,4
9. Svájc (1955)	10,1	8. Franciaország	9,5
10. Német Szövetségi Köztársaság		9. Belgium	9,7
(1955)	10,8	10. Német Szövetségi	
11. Jugoszlávia (1955)	11,3	Köztársaság.....	9,8
12. Anglia és Wales (1955)	11,7	11. Magyarország	9,9
13. Német Demokratikus Köztársaság		12. Csehszlovákia	10,0
(1955)	11,9	13. Bulgária.....	10,6
14. Belgium (1955)	12,3	14. Ausztria	11,1
15. Ausztria (1956)	12,4	15. Lengyelország	11,6
16. Franciaország (1956).....	12,5	16. Jugoszlávia	12,5

Megjegyzés. A standardizálás alapja Magyarország 1958. évi 5 éves korcsoportok szerinti népességmegoszlása.

14. tábla

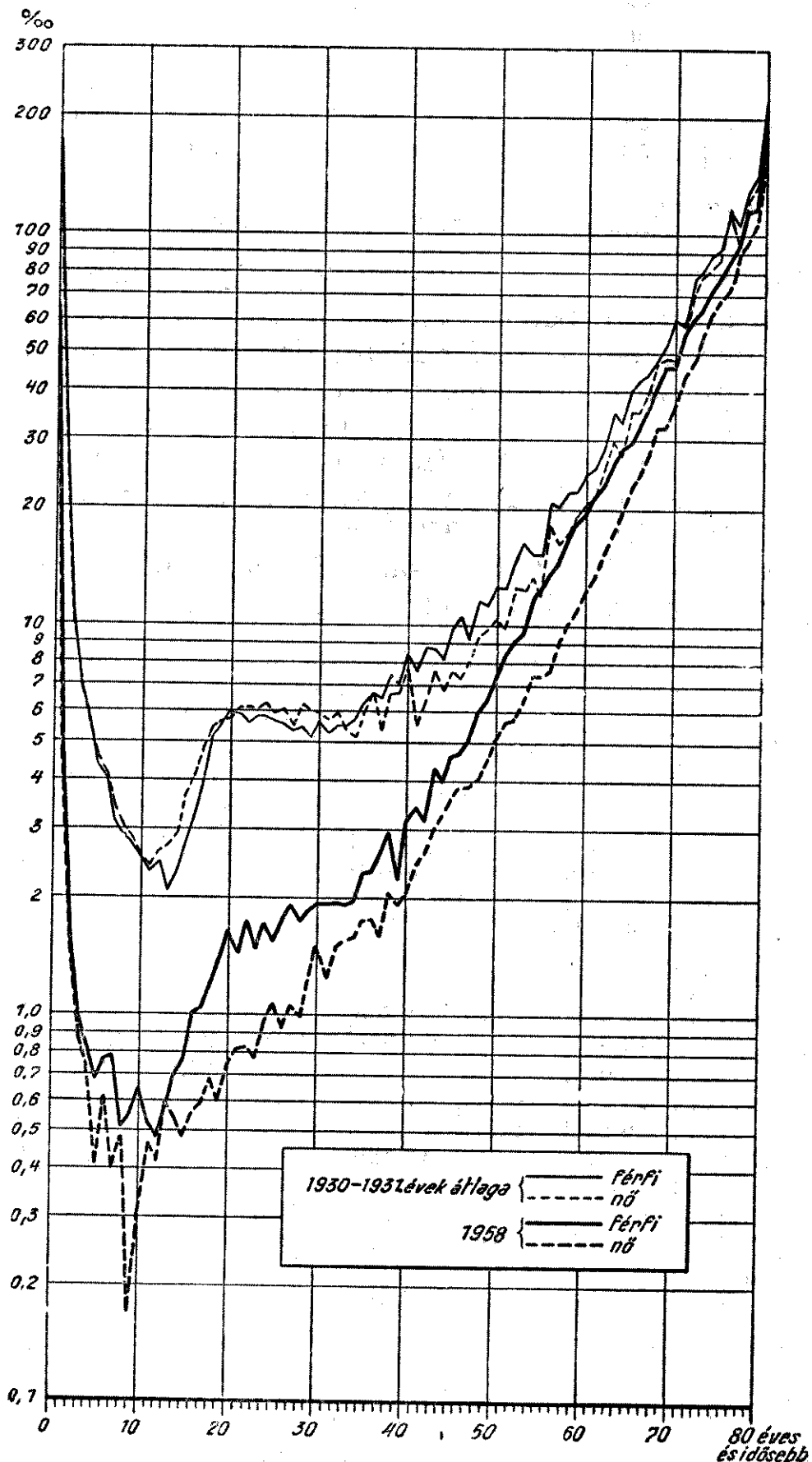
A városi és a falusi népesség halandóságának alakulása

Város, falu	1955	1956	1957	1958	1959
	Szám szerint				
Budapest	16 532	19 100	17 873	17 595	17 931
A többi város	20 645	21 593	21 408	20 367	21 406
Vidék (községek).....	60 671	63 543	64 364	59 904	64 543
<i>Magyarország összesen</i>	<i>97 848</i>	<i>104 236</i>	<i>103 645</i>	<i>97 866</i>	<i>103 880</i>
	Ezer lakosra				
Budapest	9,0	10,4	10,1	9,9	10,0
A többi város	10,2	10,6	10,4	9,7	10,1
Vidék (községek)	10,1	10,6	10,7	9,9	10,7
<i>Magyarország összesen</i>	<i>9,9</i>	<i>10,5</i>	<i>10,5</i>	<i>9,9</i>	<i>10,4</i>

A halandóság növekedése 1959-ben nem minden életkorban volt általános. A csecsemő- és gyermekhalandóság — a csecsemőhalandóság 1957. évi emelkedésétől eltekintve — évek óta következetesen csökkent. A fiatalabb produktív korúak — a 15—39 évesek — halandósága ugyanakkor az 1956—1957. évi rendkívüli megnövekedést leszámítva 1955 óta változatlan. Az idősebb produktív korúak (40—59 évesek) és az öregkorúak halandósága terén viszont — bár alacsonyabb, mint 1938-ban volt — kevés javulást lá-

tunk. 1959-ben mind a két korcsoport halálozási arányszáma csaknem olyan magasra emelkedett, amilyen 1955 előtt volt. Meg kell itt azt is jegyeznünk, hogy 1955-ben és 1958-ban, az eddigi két legalacsonyabb halandóságú évben a halandóság csökkenésében ugyanúgy főleg e két korcsoport halandósága játszott közre, mint a magasabb halandóságú években a halandóság növekedésében.

6. ábra. A halandóság alakulása életkor és nem szerint

15. tábla

A halandóság alakulása nagyobb korcsoportok szerint

Év	0 ¹	1—14	15—39	40—59	60 és több	Összesen (ezer lakosra)
	éves (ezer lakosra)					
1938.....	131,4	4,1	4,4	10,6	62,2	14,3
1951.....	83,9	1,9	2,5	8,0	55,1	11,7
1952.....	69,9	1,3	2,2	7,9	56,2	11,3
1953.....	70,8	1,5	1,8	7,6	59,1	11,7
1954.....	60,7	1,2	1,6	7,3	55,9	11,0
1955.....	60,0	1,1	1,5	6,7	49,6	9,9
1956.....	58,8	1,1	2,0	7,2	52,0	10,5
1957.....	63,1	1,1	1,7	7,2	52,4	10,5
1958.....	58,1	1,0	1,5	6,8	49,1	9,9
1959 ²	52,4	0,9	1,5	7,3	52,6	10,4

¹ Ezer élveszülöttre számítva.

² Az 1959. január 1-i továbbszámított korösszetétel adataihoz viszonyítva.

A halálokok között — a gümőkór kivételével — 1959-ben örvendetesen tovább csökkent a fertőző betegségek jelentősége. A három legtöbb áldozatot követelő halálokokból a rosszindulatú daganatok következtében meghaltak száma és aránya tovább emelkedett, s újból növekedett a szív betegségei, az agyvérzés és a gutaütés halandósága is. Mint említettük — elsősorban 1959-ben — megnőtt az influenza és a tüdőgyulladás áldozatainak száma is. A csecsemőknél és gyermekeknél gyakoribb halálokoktól eltekintve, amelyek következtében 1959-ben is kevesebben haltak meg, az egyéb természetes halálokok halandósága ugyanúgy növekedett, mint a bal-esetek és egyéb erőszakos okok halandósága is.

16. tábla

Halálozások néhány fontosabb halálokok szerint

Halálokok	A meghaltak								
	száma			megoszlása (százalék)			tízezer lakosra		
	1938	1958	1959 ¹	1938	1958	1959 ¹	1938	1958	1959 ¹
Gümőkór	12 846	3 089	3 161	9,8	3,2	3,0	14,02	3,12	3,18
Egyéb fertőző megbetegedések	4 341	1 218	821	3,4	1,2	0,8	4,73	1,23	0,82
Veleszületett gyengeség és koraszülöttség ...	7 670	1 613	1 560	5,8	1,6	1,5	8,37	1,63	1,57
Agyvérzés, gutaütés ...	7 456	11 914	12 208	5,7	12,2	11,8	8,13	12,04	12,26
A szív betegségei	19 805	20 348	21 376	15,2	20,8	20,6	21,60	20,56	21,48
Influenza	686	988	2 290	0,5	1,0	2,2	0,75	1,00	2,30
Tüdőgyulladás ²	14 280	6 001	7 234	10,9	6,1	7,0	15,58	6,06	7,27
Bélhurut ²	6 680	1 201	834	5,1	1,2	0,8	7,29	1,21	0,84
Roszdindulatú daganat	9 078	15 848	16 426	7,0	16,2	15,8	9,90	16,01	16,50
Egyéb természetes halálokok ³	41 901	29 892	31 780	32,1	30,6	30,6	45,71	30,20	31,93
Baleset	2 799	3 187	3 377	2,1	3,2	3,2	3,05	3,22	3,39
Öngyilkosság és egyéb erőszakos halálokok .	3 086	2 567	2 813	2,4	2,7	2,7	3,37	2,60	2,83
<i>Összesen</i>	<i>130 628</i>	<i>97 866</i>	<i>103 880</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>142,50</i>	<i>98,88</i>	<i>104,37</i>

¹ Előzetes adatok.

² 1938-ban a 4 héten aluli csecsemők tüdőgyulladásával és bélhurutjával együtt; 1958-ban és 1959-ben ezek nélkül.

³ A rosszul meghatározott és bizonytalan eredetű halálokokkal együtt.

A fertőző betegségek okozta halálozások csökkenését elsősorban a szamárköhögés, kanyaró, dizentéria, tetanusz és a fertőző májgyulladás csoportjában bekövetkezett javulás okozta. Legnagyobb mértékben a szamárköhögés következtében meghaltak aránya csökkent, 1959-ben csaknem tízedére esett, de jelentős volt a kanyaró mortalitásának javulása is. A járványos gyermekbénulásnak 1958-ban alig volt áldozata, 1959-ben azonban újból megnövekedett a Heine—Medin kór halandósága, bár még mindig feleakkora volt, mint két évvel korábban. A hastífusz, a vörheny, a diftéria és a meningococcusos fertőzések halandósága nem módosult lényegesen, a hastífuszt leszámítva a többi fertőző megbetegedésekkel együtt inkább csökkent, ugyanakkor a gümőkórhalandóság — mint említettük — egy árnyalattal romlott.

17. tábla

A fertőző betegségek halandósága

Fertőző betegségek	A meghaltak száma				Ezer lakosra jut meghalt			
	1938	1957	1958	1959 ¹	1938	1957	1958	1959 ¹
A gümőkór összes formái	12 846	3375	3089	3161	14,02	3,42	3,12	3,18
Hastífusz	598	16	13	16	0,65	0,02	0,01	0,01
Dizentéria (vérhas)	825	132	71	46	0,90	0,13	0,07	0,05
Vörheny	110	16	12	10	0,12	0,02	0,01	0,01
Diftéria	308	17	20	16	0,34	0,02	0,02	0,01
Szamárköhögés	195	86	111	13	0,21	0,08	0,11	0,01
Meningococcusos fertőzések	24	19	11	8	0,03	0,02	0,01	0,01
Tetanusz	229	157	143	102	0,25	0,16	0,15	0,10
Járványos gyermekbénulás	26	148	15	69	0,03	0,15	0,02	0,07
Kanyaró	168	147	258	110	0,18	0,15	0,26	0,11
Fertőző májgyulladás	165	174	107	.	0,17	0,18	0,11
Egyéb fertőző betegségek	1 858	423	390	324	2,02	0,43	0,39	0,33

¹ Előzetes adatok.

A CSECSEMŐHALANDÓSÁG

A csecsemőhalandóság alakulásának elemzéséhez használt ún. nyers csecsemőhalálozási arányszám (az ezer élveszülöttre jutó egy éven aluli korú meghaltak száma) a születési arányszámok ingadozása időszakában nem fejezi ki híven a valóságot. A csecsemőhalandóság kiszámításánál ugyanis tekintetbe kell venni azt, hogy az adott évben megszületett csecsemők egy része egy éves kora betöltése előtt a következő naptári évben hal meg, s így például az utóbbi években a magasabb születésszámú évből származó csecsemőhalottak egy részét a rákövetkező naptári év alacsonyabb születésszámához viszonyítva — az arányszám „nyers” szerkezete miatt — a csecsemőhalandóságot a ténylegesnél valamivel magasabbnak tüntettük fel. (A születési arányszám növekedése idején a nyers arányszám épp megfordítva a ténylegesnél alacsonyabbat mutatott.) Ezért az utóbbi évekre az ún. „tisztított” csecsemőhalálozási arányszámokat is kiszámítottuk.

A tisztított csecsemőhalálozási arányszámok fényt derítenek arra, hogy 1954—1956 között — amikor a nyers arányszámok mindössze 1,9 ezrelékes csökkenést jeleztek — a csecsemőhalandóság javulása voltaképpen nagyobb volt (3,7‰), de ezt a nyers arányszámok az 1954. évi növekvő születési arányszám évében alacsonyabb, később pedig magasabb értéket mutatva

eltakarták. A 18. tábla adataiból az is kiderül, hogy 1957-ben a csecsemőhalandóság — bár emelkedése nem volt látszólagos — valójában nem volt rosszabb az 1954. évinél. A tisztított csecsemőhalalozási adatok szerint az utóbbi két évben észlelt javulás még kifejezettebb, a színvonal 1959-ben 51,7 ezrelék. 1960-ban a csecsemőhalottak száma tovább csökkent, első felében 92 százaléka volt az 1959. első félévinek.

18. tábla

A csecsemőhalandóság alakulása

Év	Egy éven aluli meghaltak száma	Ezer élveszülettre jut egy éven aluli meghalt	Tisztított csecsemőhalalozási arányszám ¹
1938.....	23 933	131,4	131,1
1951.....	15 993	83,9	83,0
1952.....	12 987	69,9	70,3
1953.....	14 647	70,8	72,3
1954.....	13 556	60,7	61,5
1955.....	12 622	60,0	58,7
1956.....	11 332	58,8	57,8
1957.....	10 543	63,1	61,3
1958.....	9 204	58,1	57,2
1959.....	7 926	52,4	51,7

¹ A tisztított arányszám meghatározására olyan egyszerű módszert használtunk (közli *Caffin, S. W.: Infantile Mortality Rates. Population Studies. 1952. 106—109. old.*), amely a csecsemőhalottakat koruk szerint csoportosítva veti össze a két év megfelelő negyedéveiben történt élveszületések mérlegelt összegével. A képletben használt jelzések a következők:

- q — a tisztított csecsemőhalandósági mutató,
- q_{0-2} — a 0—2 hónapos korokban meghaltak halandósága,
- q_{3-5} — a 3—5 hónapos korokban meghaltak halandósága stb.,
- H_{0-2} — a 0—2 hónapos korokban meghaltak száma,
- H_{3-5} — a 3—5 hónapos korokban meghaltak száma stb.,
- S_t — a tárgyév t -edik negyedévében élveszületettek száma,
- S'_t — a tárgyévet megelőző év t -edik negyedévében élveszületettek száma.

A számítás módja a következő:

$$q = q_{0-2} + q_{3-5} + q_{6-8} + q_{9-11}; \text{ ehhez:}$$

$$q_{0-2} = \frac{H_{0-2}}{\frac{1}{2} S'_4 + S_1 + S_2 + S_3 + \frac{1}{2} S_4}$$

$$q_{3-5} = \frac{H_{3-5}}{\frac{1}{2} S'_3 + S'_4 + S_1 + S_2 + \frac{1}{2} S_3}$$

$$q_{6-8} = \frac{H_{6-8}}{\frac{1}{2} S'_2 + S'_3 + S'_4 + S_1 + \frac{1}{2} S_2}$$

$$q_{9-11} = \frac{H_{9-11}}{\frac{1}{2} S'_1 + S'_2 + S'_3 + S'_4 + \frac{1}{2} S_1}$$

A csecsemőhalandóság javulása városban, falun egyaránt észlelhető. A csecsemőhalandóságban a falu és a város között nagyobbak a különbségek, mint az általános halandóság terén.

Budapest csecsemőhalandósága 1955 és 1957 között alig változott, 1958-ban azonban újból jelentősen javult, úgy hogy 1959-ben már elérte a 47 ezreléket. A többi város és a községek csecsemőhalandósága a fővárositól eltérően alakult, 1957-ben számottevően emelkedett, azóta pedig fokozatosan — 1958-ban inkább a városoké, 1959-ben viszont inkább a községeké — csökkent.

19. tábla

A városi és a falusi csecsemőhalandóság alakulása

Város, falu	1955	1956	1957	1958	1959
	Szám szerint				
Budapest	1 435	1 143	965	855	773
A többi város	2 730	2 383	2 053	1 780	1 544
Vidék (községek)	8 457	7 806	7 525	6 569	5 609
<i>Magyarország összesen</i>	<i>12 622</i>	<i>11 332</i>	<i>10 543</i>	<i>9 204</i>	<i>7 926</i>
	Ezer élveszülöttre				
Budapest	55,0	54,0	54,8	48,2	46,7
A többi város	60,3	59,5	63,7	55,7	51,1
Vidék (községek)	60,8	59,3	64,1	60,4	53,7
<i>Magyarország összesen</i>	<i>60,0</i>	<i>58,8</i>	<i>63,1</i>	<i>58,1</i>	<i>52,4</i>

20. tábla

A csecsemőhalandóság az eltartó foglalkozási rétege szerint

Foglalkozási csoport	Egy éven aluli meghaltak száma		Ezer élveszülöttre jut egy éven aluli meghalt	
	1957	1958	1957	1958
Fizikai dolgozó	5 114	4600	66,4	60,2
Ebből :				
Bányász	775	632	75,3	59,1
Ipari	1 656	1490	61,7	55,5
Építőipari	633	627	62,4	62,5
Közlekedési	703	708	60,0	61,1
Kereskedelmi és egyéb	1 347	1143	74,7	66,4
Szellemi dolgozó	1 005	884	44,8	40,1
Mezőgazdasági dolgozó	3 822	3262	63,4	61,1
Ebből :				
Mezőgazdasági munkás	1 821	1629	73,8	73,0
Termelőségvetkezeti tag	483	421	67,9	54,1
Mezőgazdasági önálló 8 kat. holdig	1 186	944	54,9	54,8
Mezőgazdasági önálló 8 kat. holdtól ¹ ..	332	268	48,2	44,4
Nem mezőgazdasági önálló és kisipari termelőségvetkezeti tag ..	385	329	55,1	51,9
Egyéb és ismeretlen ..	217	129	.	.
<i>Összesen</i>	<i>10 543</i>	<i>9204</i>	<i>63,1</i>	<i>58,1</i>

¹ Az egyéb mezőgazdasági önállókkal együtt.

A csecsemőhalandóság 1958. évi csökkenése a népesség minden társadalmi rétegében általános volt. Legkisebb mértékben a mezőgazdasági népesség csecsemőhalandósága javult — ezenbelül a mezőgazdasági munkásoké és a 8 kat. holdnál kisebb gazdasággal rendelkező önállóké —, s így a fizikai dolgozók csecsemőhalandósága általában kedvezőbb lett a paraszt-ságénál. Az ipari munkásság csecsemőhalandósága 1958-ban már alig maradt el az önállóan gazdálkodó parasztoké és a termelőszövetkezeti parasztságé mögött. A mezőgazdasági munkásság csecsemőhalandósága viszont még mindig magas, több mint 30 ezrelékkal rosszabb a tisztviselőkéénél, s 13,9 ezrelékkal haladja meg a bányászokét is, akiké pedig 1957-ben magasabb volt. A fizikai dolgozók körében igen örvendetes jelenség a bányász-csecsemőhalandóság csökkenése, ugyanakkor megjegyezhetjük, hogy az építőipari és közlekedési dolgozók csecsemőinek halandósága nem csökkent.

A BELSŐ VÁNDORMOZGALOM ALAKULÁSA

A belső vándorlások a népgazdaság fejlesztésének eddigi szakaszában mind az egyén, mind pedig az egész népesség szempontjából igen nagy jelentőségűek voltak. A belső vándorlásoknak mintegy négyötöde a munkaerő-vándorlással kapcsolatos, s a népességnek ez az önkéntes áramlása tette lehetővé többek között az iparosítási célkitűzések végrehajtását.

A számbavett belső vándorlásoknak — az egyes települések közötti lakóhelyváltogatásoknak — általában több, mint a fele állandó letelepedéssel jár együtt, s csak kisebb része ideiglenes jellegű. Az 1955 óta gyűjtött adatok szerint — a szállodákban, kórházakban, üdülőkben stb. megszálló személyektől eltekintve is — évente mintegy 0,6—0,9 millió ember változtatja meg lakóhelyét, és vándorol más településre. Ehhez további 0,4—0,5 millió ember járul még évente, akik ugyan nem változtatják meg lakóhelyüket, csak a településen belül költöznek más lakásba. (A településen belüli lakásváltogatás azonban Budapesten esetleg Soroksár—Pesthidegkút vagy Újpest—Budafok viszonylatot jelent.) A lakásváltogatások együttes száma tehát jóval több egymilliónál.

1957-ben mind az állandó, mind az ideiglenes jellegű vándorlások száma rendkívül megnövekedett, minden 1000 lakosból 48 állandó, 44 pedig ideiglenes jelleggel megváltoztatta lakóhelyét. 1958-ban és 1959-ben a vándorlások intenzitása csökkent. Az állandó vándorlások 1959-ben közel ugyanolyan gyakoriak lettek, mint 1956-ban, az ideiglenes vándorlások aránya azonban a csökkenés ellenére is magasabb, mint korábban, s száma ebben az évben meghaladta az állandó vándorlókét. 1960 első félévében a vándorlások száma tovább csökkent, az állandó vándorlásoké 13, az ideiglenes vándorlásoké 6 százalékkal volt kevesebb, mint 1959. I. félévében. (Lásd a 21. táblát.)

A vándorlások volumenéből látható, hogy milyen mértékű az egyes települések népességének kicserélődése. A belső vándormozgalmak hatása azonban nemcsak ebben jelentkezik, hanem a népesség területi elhelyezkedésének megváltozásában is. A belső vándorlások egy része községből községbe, illetve városból városba irányul, s így a falusi és a városi népesség számát nem változtatja. Egy nem lebecsülendő része azonban a falu és a város között folyik le, s a városi és falusi lakosság számának alakulására állandóan hat. A város-falu viszonylatú vándorlások 1959-ben az

állandó vándorlásoknak 42, az ideiglenes vándorlásoknak 65 százalékát tették ki. (Lásd a 22. táblát.)

21. tábla

A belső vándormozgalom összefoglaló adatai¹

Év	Az egyes települések közötti lakóhelyváltoztatások			Településen belül történt lakásváltoztatások
	állandó jelleggel	ideiglenes jelleggel	összesen	
	Szám szerint			
1955.....	312 583	293 418	606 001	505 611
1956.....	349 651	281 003	630 654	447 063
1957.....	472 613	429 353	901 966	450 578
1958.....	383 623	376 038	759 661	489 649 ²
1959.....	339 415	366 643	706 058	439 001
	Ezer lakosra			
1955.....	31,8	29,8	61,6	51,4
1956.....	35,4	28,4	63,8	45,2
1957.....	47,9	43,6	91,5	45,7
1958.....	38,8	38,0	76,8	49,5 ²
1959.....	34,1	36,8	70,9	44,1

¹ A 16 éven aluliak bejelentési kötelezettsége 1956. augusztus 1-től megszűnt, ettől az időponttól kezdve az adatokban csak az eltartóval (illetve más felnőttel) együtt költöző 16 éven aluli személyek szerepelnek.

² Részben becslült adatok alapján.

22. tábla

A városi és a falusi népesség vándormozgalmának alakulása

Vándorlások	1955	1956	1957	1958	1959
	Állandó jelleggel vándorlók				
A városok és a községek között	130 489	155 893	199 259	155 899	143 125
A községek között	146 229	152 775	218 851	190 911	163 923
A városok között	35 865	40 983	54 503	36 813	32 367
<i>Összesen</i>	<i>312 583</i>	<i>349 651</i>	<i>472 613</i>	<i>383 623</i>	<i>339 415</i>
	Ideiglenes jelleggel vándorló				
A városok és a községek között	176 030	167 628	276 305	240 286	238 005
A községek között	46 448	50 631	75 553	72 944	70 288
A városok között	70 940	62 744	77 495	62 808	58 350
<i>Összesen</i>	<i>293 418</i>	<i>281 003</i>	<i>429 353</i>	<i>376 038</i>	<i>366 643</i>

A falu és a város közötti vándorlás mérlege azt mutatja, hogy a vándorlás a községek népességét a városokba viszi. Évente — állandó letelepedési szándékkal — mintegy 100 000 faluról jövő ember költözik a városokba. Igaz, hogy többen vissza is térnek a községekbe, sőt a városiak közül is sokan telepednek le falun, s ennek következtében a városok odavándorlási többlete kisebb. A városi állandó lakónépesség gyarapodása azonban a

falu rovására így is évente 40 000 fő körül mozog. Ahhoz, hogy a faluból a városba áramlás jelentősége tisztán látható legyen, az állandó letelepedők mellé kell állítani az ideiglenes jelleggel vándorlók (idénymunkások stb.) adatait is. Évente 200 000 körül mozog azoknak a falusiaknak a száma, akik ideiglenesen városi lakásba jelentkeztek be, ugyanakkor a városokból ideiglenesen a községekbe költözőké 40—50 000 fő. Az utóbbi években tehát az évi 40 000 főnyi állandó vándorlási szaporulat mellett mintegy 150 000 ideiglenesen a városokban tartózkodó falusival is kell számolni. A városok népességét növelik egyes időszakokban azok a munkavállalók is, akik naponta, hetenként, esetleg nagyobb időközökben „ingavándorlóként” utaznak a falvakból a városokba.

23. tábla

A belső vándorlások irányai településcsoportok szerint

Településcsoportok	Összes vándorlás				Ebből állandó jellegű vándorlás			
	Buda- pestről	a többi városból	a közsé- gekből (vidék- ről)	Oda- vándor- lók ösz- szesen	Buda- pestről	a többi városból	a közsé- gekből (vidék- ről)	Oda- vándor- lók ösz- szesen
1958-ban								
Budapestre	—	38 695	138 976	177 671	—	11 361	33 829	45 190
A többi városban	20 171	40 755	152 565	213 491	7 494	17 958	62 509	87 961
Községekbe (vidékre)	43 168	61 476	263 855	368 499	18 677	40 884	190 911	250 472
<i>Elvándorlók összesen</i>	<i>63 339</i>	<i>140 926</i>	<i>555 396</i>	<i>759 661</i>	<i>26 171</i>	<i>70 203</i>	<i>287 249</i>	<i>383 623</i>
1959-ben								
Budapestre	—	35 873	141 009	176 882	—	10 028	32 862	42 890
A többi városba	18 134	36 710	148 285	203 129	6 549	15 790	60 213	82 552
Községekbe (vidékre)	39 637	52 199	234 211	326 047	16 282	33 768	163 923	213 973
<i>Elvándorlók összesen</i>	<i>57 771</i>	<i>124 782</i>	<i>523 505</i>	<i>706 058</i>	<i>22 831</i>	<i>59 586</i>	<i>256 998</i>	<i>339 415</i>

A városi állandó lakónépesség évi mintegy 40 000 főnyi vándorlási növekedése a városi népesség számához viszonyítva nem lenne sok. A vándorlási gyarapodás azonban a városok között nem egyenletesen oszlik meg. 1958-ban például a 62 város közül 20 városban — egy kivételével mind alföldi városok — a vándorlási mérleg fogyást mutatott, 12-ben a vándorlási gyarapodás csekély mértékű volt, s így a 40 000 főnyi odavándorlási többlet 30 város lakosságát növelte.

Budapest az állandó vándorlásokból 1958-ban 19 000, 1959-ben 20 000 fővel növekedett, ami 10,7, illetve 11,2 ezrelékes szaporodásnak felel meg (természetes szaporodása viszont mindössze 0,1, illetve —0,8 ezrelék). További hét város — Kazincbarcika, Komló, Oroszlány, Sztálinváros, Várpalota, Pécs és Tatabánya — állandó vándorlási többlete a két évben 23 000 főtt tett ki, vándorlási gyarapodásuk az 1960. évi lakosságukhoz viszonyítva ebben a két évben 84,4 ezrelék. Az említett hét város természetes szaporodása ugyanakkor nem éri el a négy és fél ezret (az 1960. évi lakosságukhoz 16,1 ezrelékét).

A városokba áramlás tehát nem minden várost érint egyforma mértékben, s egyébként sem korlátozódik a közigazgatásilag városnak elismert településekre. Számos olyan község van az országban, amely évről évre szá-

mottevő vándorlási töblettel nő. Ilyenek például azok a főváros közvetlen környékén — mintegy 10—20 kilométerre terjedő szélességű övezetben — fekvő községek, amelyek a „Budapest-közelség” vonzóereje mellett a fővárosnál feltehetőleg jobb lakóférőhely kapacitással, illetve családirház építési lehetőségekkel rendelkeznek. A Budapest-környéki övezetben fekvő 44 község állandó vándorlási gyarapodása az 1958. és 1959. években meghaladta a 9000 főt, a főváros vándorlási többletének csaknem egynegyedét. E községek vándorlási szaporulatának aránya 1960. évi lakosság számukhoz viszonyítva a két évben 31,6 ezrelék, magasabb, mint a fővárosé.

Még jellegzetesebb és az ipari jellegű városokéhoz hasonló néhány olyan község vándorlási vonzása, ahol ipari üzemek létesülnek, bányákat nyitnak meg vagy, amelyeket az iparfejlesztés közletről érint. 28 község lakosság számát például az 1958. és 1959. években 12 400 fővel növelték az odavándorlások (1960. évi népesség számuk 89,8 ezrelékével). Ezek közül 10 községben az állandó jellegű letelepedések következtében előálló vándorlási szaporulat csupán ebben a két esztendőben meghaladta a 6700 főt (1960. évi népességük 200,3 ezrelékét).

A faluból városba vándorlás következményei nemcsak a városokban, hanem a községek egy részében is jelentkeznek. Vannak olyan elnéptelenedő falvaink, amelyekben a lakosság száma 1949 óta csaknem a felére csökkent a jelentős vándorlási veszteség következtében. Az 1960. évi népszámlálás előzetes adatai szerint főleg azoknak a kisebb — ezer lakosnál kevesebbet számláló, átlagosan 500—700 főből álló — községeknek népessége fogyott leginkább, amelyekben 1958-ban az elvándorlások is igen intenzívek voltak.

Bár viszonylag legnagyobb mértékben a kisebb falvak lakosságát csökkentti az elvándorlás, a nagyobb alföldi községek sem maradnak érintetlenül. Békés megyében például az 1958. és 1959. években 20 községben 5300 főt tett ki az állandó jellegű elvándorlások következtében előállott fogyás.

A vándorlási különbsétek elhelyezkedése jellegzetes, és kapcsolatban áll a regionális gazdaságfejlődéssel. Az adatok mélyrehatóbb elemzésének ezért nemcsak a következmények lemérése szempontjából van jelentősége, hanem a településfejlesztésben, a regionális tervezés megalapozásában is.

A belső vándorlások fontos kérdése, hogy a vándorlók honnan-hová mennek, a vándorlásoknak mi az irányuk? Az állandó jelleggel letelepedők többségének vándorlása rövidebb távú, 1959-ben 60 százalékuk az egyes országrészekben belül költözött. Az egyes országrészek közül a Tiszántúl és Budapest között vándoroltak a legtöbben: állandó jelleggel 1959-ben 12 400, ideiglenes jelleggel 54 300 tiszántúli költözött a fővárosba.

Amíg az állandó jelleggel letelepedőknek csak 40 százaléka vándorol az országrészen túlra, addig az ideiglenesen vándorlóknak többsége (74 százaléka) az egyes országrészek között költözik. (Lásd a 24. táblát.)

Ha az egyes országrészek közötti állandó vándorlások különbséteit vesszük szemügyre, azt látjuk, hogy Budapestnek az összes országrészekkel szemben többlete van. Budapest e tekintetben egészen különálló, csak Pestvidék hasonlít hozzá, amelynek egyedül a fővárossal szemben van vándorlási vesztesége. A többi országrész közül Észak-Dunántúl vándorlási mérlege a legtöbb országrésszel szemben nyereséget mutat. Dél-Dunántúlnak az Alfölddel (Duna—Tisza köze és Tiszántúl), sőt az északkeleti megyékkel szemben is pozitív a mérlege, Észak-Dunántúllal szemben viszont veszte-

sége van. Északkelet-Magyarország az Alfölddel szemben vándorlási nyereséget, a Dunántúllal szemben viszont kisebb veszteséget könyvelhet el. A két alföldi országrész minden viszonylatban vándorlási veszteséget mutat, a Tiszántúl még a Duna—Tisza közével szemben is.

24. tábla

Belső vándorlások az egyes országrészek¹ között, 1959

Oda-vándorlás helye	Elvándorlás helye							
	Buda-pest	Észak-kelet	Tiszán-túl	Pest-vidék	Duna-Tisza köze	Észak-Dunán-túl	Dél-Dunán-túl	Össze-sen
Állandó jelleggel vándorlók								
Budapest	—	4 354	12 374	8 894	4 407	7 468	5 393	42 890
Északkelet	2 280	30 922	6 897	1 254	820	1 577	723	44 473
Tiszántúl	4 266	3 557	45 200	2 012	2 604	2 265	1 294	61 198
Pestvidék	7 196	1 906	5 137	11 502	2 168	2 188	1 492	31 589
Duna-Tisza köze	2 129	616	3 273	1 295	23 904	1 365	1 636	34 218
Észak-Dunántúl	4 510	1 735	4 960	1 968	2 510	44 227	5 332	65 242
Dél-Dunántúl.....	2 450	841	2 306	847	2 445	3 659	47 257	59 805
<i>Összesen</i>	22 831	43 931	80 147	27 772	38 858	62 749	63 127	339 415
Ideiglenes jelleggel vándorlók								
Budapest	—	15 903	54 275	12 122	18 842	16 478	16 372	133 992
Északkelet	3 227	18 582	15 123	988	1 350	1 156	813	41 239
Tiszántúl	4 383	3 328	16 803	1 035	2 072	1 360	675	29 656
Pestvidék	5 330	2 648	6 451	2 409	2 329	1 749	1 525	22 441
Duna-Tisza köze	1 843	955	3 189	656	8 493	704	890	16 730
Észak-Dunántúl	11 172	3 988	14 682	2 732	7 824	25 887	9 973	76 258
Dél-Dunántúl.....	8 985	878	3 031	922	4 157	3 824	24 530	46 327
<i>Összesen</i>	34 940	46 282	113 554	20 864	45 067	51 158	54 778	366 643

¹ Északkelet: Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves, Nógrád megye, Miskolc; Tiszántúl: Békés, Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár, Szolnok megye, Debrecen; Pestvidék: Pest megye; Duna-Tisza köze: Bács-Kis-Kun, Csongrád megye, Szeged; Észak-Dunántúl: Fejér, Győr-Sopron, Komárom, Vas, Veszprém megye; Dél-Dunántúl: Baranya, Somogy, Tolna, Zala megye, Pécs.

25. tábla

Az állandó jellegű belső vándorlások országrészek¹ közötti különbözete, 1959

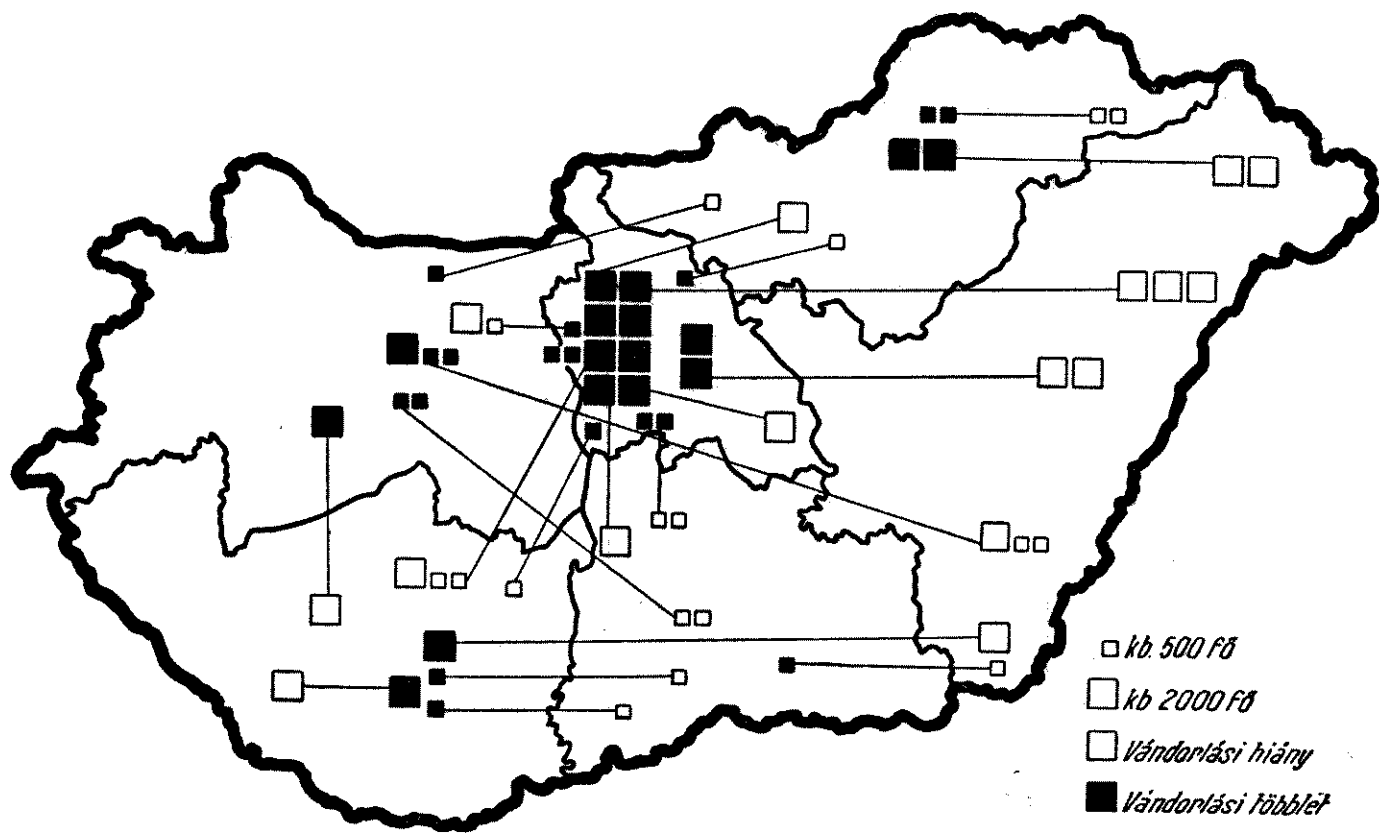
Oda-vándorlás helye	Elvándorlás helye							
	Buda-pest	Észak-kelet	Tiszán-túl	Pest-vidék	Duna-Tisza köze	Észak-Dunán-túl	Dél-Dunán-túl	Össze-sen
Budapest	—	+ 2074	+ 8 108	+ 1698	+ 2278	+ 2958	+ 2943	+ 20 059
Északkelet	— 2 074	—	+ 3 340	— 652	+ 204	— 158	— 118	+ 542
Tiszántúl	— 8 108	— 3340	—	— 3125	— 669	— 2695	— 1012	— 18 949
Pestvidék	— 1 698	+ 652	+ 3 125	—	+ 873	+ 220	+ 645	+ 3 817
Duna-Tisza köze	— 2 278	— 204	+ 669	— 873	—	— 1145	— 809	— 4 640
Észak-Dunántúl	— 2 958	+ 158	+ 2 695	— 220	+ 1145	—	+ 1673	+ 2 493
Dél-Dunántúl..	— 2 943	+ 118	+ 1 012	— 645	+ 809	— 1673	—	— 3 322
<i>Összesen</i>	— 20 059	— 542	+ 18 949	— 3817	+ 4640	— 2493	+ 3322	0

¹ Lásd a 24. tábla ¹ jegyzetét.

Az 1958. évi végleges adatok alapján elkészítettük az állandó vándorlások országrészek közötti tiszta mérlegének térképét is. A kartogramm számot ad a vándorlások főbb irányairól. Ezek a következők:

1. az ország minden vidékéről Budapestre;
2. az ország keleti vidékeiről nyugatra (a Tiszántúlról Budapestre és Pestvidékre, a Duna—Tisza közére, Észak- és Dél-Dunántúlra; az északkeleti megyékből Budapestre és Pestvidékre, Észak-Dunántúlra; a Duna—Tisza közéről Dél-Dunántúlra, Pestvidékről Budapestre);
3. az ország déli részeiről északra (a Tiszántúlról az északkeleti megyékbe, a Duna—Tisza közéről Budapestre és Pestvidékre, a Dél-Dunántúlról Észak-Dunántúlra);
4. az ország nyugati vidékeiről keletre, bár ez az adott sematikus ábrán nem tűnik ki, mert nagyrészt országrészen belül marad (Nyugat-Dunántúlról Kelet-Dunántúlra és Budapestre).

7. ábra. Az állandó jellegű belső vándorlások főbb irányai az egyes országrészek tiszta vándorlási különbözete alapján, 1958

A falvakból történő elvándorlást egyfelől a mezőgazdaság gépesítése, nagyüzemi átszervezése, másfelől az ország ipari fejlődésének munkaerő felszívó kapacitása teszi lehetővé és segíti elő. Ennek megfelelően a vándorlók többsége produktív korú. Az állandó jellegű vándormozgalmat például kétharmad részben produktív korúak alkotják, az ideiglenes jelleggel vándorlóknak pedig csaknem kilenctizede munkabíró korú. A faluból városba vándorlás a falvakban néhol munkaerő-hiányt idéz elő. Tekintettel arra, hogy az állandó vándorlóknak több, mint 40 százaléka, az ideigleneseknek pedig csaknem 60 százaléka 15—30 év közötti fiatal, a vándorlások okozta munkaerő-hiány perspektivikusan is felmerülhet.

KÜLSŐ VÁNDORLÁSOK, IDEGENFORGALOM

A határforgalmi statisztika adatai szerint 1952-től előbb lassan, majd 1955-től gyors ütemben kezdett növekedni mind a hazánkat felkereső külföldiek, mind pedig a külföldre utazó magyarok száma. A fejlődés 1957-ben megtört, s a be- és kiutazók száma átmenetileg jelentősen visszaesett, bár az átutazók számának növekedése ebben az évben is folytatódott. 1958-ban és 1959-ben aktív idegenforgalmunk jelentősen megnőtt. 1958-ban a beutazó külföldiek száma már jóval meghaladta az 1956. évit, 1959-ben pedig több, mint kétszer annyi külföldi fordult meg országunkban, mint három évvel korábban. Az országunkat meglátogató külföldiek között legnagyobb mértékben a rövid időt itt töltő átutazók forgalma nőtt, és pedig az 1956. évi forgalom háromszorosára. A külföldre utazó magyarok száma ugyan 1957 óta nagymértékben emelkedett, az 1956. évi forgalmat azonban még nem érte el. 1960 első felében tovább növekedett a forgalom, a be- és átutazó külföldiek száma 30, a külföldre utazó magyaroké 39 százalékkal volt magasabb az 1959. I. félévinél.

A külső vándorlásokról számot adó 26. tábla adatai inkább az idegenforgalmi jellegű vándorlásokra — utazásokra — jellemzők, mint a szűkebb értelemben vett külső vándorlásokra. A tulajdonképpeni bevándorlások és kivándorlások száma ugyanis még az 1956—1957. években is csak egy csekély hányadát tette ki a határforgalomnak (az illegális vándorlások nem szerepelnek az adatokban), 1958—1959-ben pedig számuk egészen jelentéktelenre csökkent.

26. tábla

A határforgalom összefoglaló adatai

Év	Beutazó	Átutazó	Az országot felkereső külföldiek száma	A külföldre utazó magyarok száma
	külföldiek száma			
1951.....	15 879	21 242	37 121	18 696
1952.....	15 806	14 730	30 536	16 483
1953.....	.	.	69 756	20 530
1954.....	.	.	40 660	25 565
1955.....	.	.	102 619	99 071
1956.....	124 202	74 765	198 967	270 731
1957.....	76 221	136 656	212 877	148 253
1958.....	153 575	163 491	317 066	207 708
1959.....	189 732	221 103	410 835	223 788

Az átutazók számának alakulása azt mutatja, hogy Magyarország 1955 óta, de különösen az utóbbi két évben bekapcsolódott a nemzetközi forgalomba. Az a tény, hogy az 1950-es évek elején mindössze 15—20 000 külföldi utazott át hazánkon, 1959-ben pedig számuk már a 220 000-et is túlhaladta, jelzi, hogy egyre inkább kezdjük kihasználni a hazánk földrajzi fekvéséből adódó közlekedési lehetőségeket.

27. tábla

Az idegenforgalom százalékos megoszlása országok szerint

Ország	Magyarországon tartózkodott külföldiek ¹				Külföldre utazó magyarok ²	
	száma (százalék)					
	1956	1957	1958	1959	1958	1959
Csehszlovákia.....	34,9	48,4	30,4	31,1	49,7	51,1
Románia.....	23,5	3,0	13,0	10,7	23,1	17,1
Szovjetunió.....	4,7	7,5	18,6	13,8	5,6	7,1
Német Demokratikus Köztársaság.....	3,0	4,6	6,9	11,7	4,6	6,7
Ausztria.....	7,7	4,5	5,4	7,0	2,7	4,1
Lengyelország.....	3,4	5,6	3,0	6,3	1,5	3,1
Jugoszlávia.....	6,0	9,7	9,0	4,5	5,0	2,8
Német Szövetségi Köztársaság.....	1,4	2,6	2,6	3,6	2,5	2,7
Franciaország.....	3,7	2,3	1,7	2,2	0,5	0,6
Egyesült Királyság.....	1,8	0,9	0,9	1,0	0,3	0,3
Egyéb európai ország.....	6,9	7,3	6,1	5,1	3,7	3,7
Egyéb világrész.....	3,0	3,6	2,4	3,0	0,8	1,7
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

¹ Teljeskörű határforgalmi adatok alapján.² 1958-ban a kiutazók 82,1, 1959-ben 92,3 százalékáról gyűjtött részleges adatok alapján.

Idegenforgalmunk túlnyomó része a szomszédos országokkal — elsősorban Csehszlovákiával — bonyolódik le. Aktív idegenforgalmunknak egyharmada, passzív idegenforgalmunknak pedig a fele Csehszlovákiával kapcsolatos. A második helyet elfoglaló román viszonylat forgalma 1959-ben visszaesett. A nyugat-európai országokkal idegenforgalmunk növekszik, bár a szomszédos országokhoz képest volumene nem jelentős. A Csehszlovákiával, Romániával és Jugoszláviával kapcsolatos idegenforgalmunk magas arányát főleg a rokonlátogatások okozzák, ami bizonyos mértékig a Szovjetunióval, Ausztriával és a Német Szövetségi Köztársasággal való forgalomban is szerepet játszik. A Lengyelországgal és a Német Demokratikus Köztársasággal folytatott idegenforgalom erős emelkedését jelentősen befolyásolták az 1959-ben megélénkülő csereüdülések és társasutazások.

DR. SCHMIDT ADAM:

A KÖLTSÉGVETÉSI STATISZTIKA NÉHÁNY KÉRDÉSE

A költségvetés — a szokásos meghatározás szerint — az állam vagy más közület bizonyos időszakra előirányzott kiadásainak és bevételeinek szembeállítása. A költségvetés azonban nem csupán pénzügytechnikai instrumentum, hanem annál sokkal nagyobb jelentőségű. A költségvetés a kiadások és a bevételek előirányzatán keresztül tájékoztatást nyújt az állam főbb célkitűzéseiről és ezek eszközeiről, a társadalmi és gazdasági szükségletek számításba vételéről, az állam tevékenységi programjáról. A költségvetés teljesítéséről szóló jelentés (zárszámadás) pedig a célok megvalósításáról, a szükségletek kielégítéséről adhat tájékoztatást. S minthogy a költségvetési rendszer keretében bonyolódik le a gazdasági folyamatok jelentős része és a társadalmi termék elosztása, a nemzeti jövedelem újraelosztása, a költségvetés (zárszámadás) a szóbanforgó gazdasági folyamatok, összefüggések alakulására, az ország gazdasági helyzetére és fejlődésére is következtetési alapul szolgálhat.

A költségvetés és zárszámadás, valamint a költségvetés előirányzati és teljesítési adatait megfelelő rendszerben és módszeresen feldolgozó költségvetési statisztika a közvetlenül érdekelt irányító és gazdálkodó szervek körében főként a pénzgazdálkodás és finanszírozás szempontjából jelentős. A közvetlenül érintett szervek körén kívül azonban a költségvetés és a költségvetési statisztika adatai döntően azért keltenek érdeklődést, mert rajtuk keresztül többé-kevésbé az állami tevékenység, az ország gazdasági helyzete ismerhető meg. Az egyes országok költségvetésének előterjesztése, a költségvetés teljesítéséről szóló jelentés benyújtása, a költségvetési statisztika közzététele gyakorlati és elméleti szakemberek körében alapul és alkalmul szolgál az egyes országok gazdasági, pénzügyi helyzetének és fejlődésének elemzésére, emellett lehetőséget nyújt a különböző országok társadalmi, kulturális, szociális színvonalának, gazdasági helyzetének, fejlődésének összehasonlítására is.

Valamely ország gazdasági helyzetének és fejlődésének, társadalmi, kulturális, szociális színvonalának megítélésére természetesen egyéb adatok is alapul szolgálhatnak. A szocialista országok tervgazdaságában a népgazdasági terv és a tervteljesítés adatai szélesebb vizsgálódási alapot biztosítanak, a tőkés országokban azonban ilyen jellegű adatok nem állnak rendelkezésre. Költségvetési adatok viszont mind a szocialista országokban, mind a tőkés országokban találhatóak. Szakstatisztikai adatok — például a termelésre, fogyasztásra, beruházásokra — a vizsgálódásokhoz szintén fel-

használhatók, de ezek inkább csak részvonatközásokban nyújtanak tájékoztatást, másrészt nem is állnak minden tekintetben és minden időben rendelkezésre. Az országok összes jelentősebb gazdasági folyamatainak és a közöttük fennálló összefüggéseknek szélesebbkörű vizsgálatához a szocialista országokban leginkább a népgazdasági mérlegek, a tőkés országokban pedig az ún. társadalmi számvitel (Social Accounting, National Accounting) adatai lennének megfelelők, de ezek egyrészt csak az újabb időkben és nem is minden országban készülnek, s gyakran egyáltalában nem kerülnek nyilvánosságra. Az állami költségvetések viszont az utóbbi évszázadban úgyszólván az összes számbajövő országokban nyilvánosságra is kerülnek. Nem csoda tehát, hogy a költségvetés, a költségvetési statisztika adatait nemcsak gyakorlati gazdasági szakemberek, hanem elméleti közgazdászok is előszeretettel veszik vizsgálat alá.

Ezt a tényt megállapítva azonban azonnal felmerül az a további kérdés — amellyel az alábbiakban kissé behatóbban foglalkozni kívánunk —, hogy a költségvetés mennyiben és mennyire alkalmas ilyen célú vizsgálódásokra. Kérdés, hogy a költségvetési adatokból mire vonatkozóan, milyen megbízható következtetéseket vonhatunk le. Végül kérdés, hogy a következtetések levonásánál milyen korlátozásokkal és hibaforrásokkal kell számolni, az adatok vizsgálatánál milyen problémák merülnek fel, s ezek miként oldhatók meg.

Kétségtelen, hogy a költségvetésből megállapíthatók az államháztartás, illetve a közületi háztartások — szocialista tervgazdaságokban a központi pénzalap — kiadásai és bevételei, az előirányzott, illetve megvalósult pénzfolyamatok adataiból tehát tájékoztatás nyerhető a költségvetés keretében kielégített szükségletek, ellátott feladatok, a feladatellátáshoz szükséges pénzügyi eszközök előteremtése vonatkozásában fennálló jelenségekre vonatkozóan. A költségvetési számadatok az ország egyes jelentős társadalmi és gazdasági jelenségeire vonatkozóan tehát kétségtelenül nyújtanak következtetési alapot. Minthogy azonban a költségvetés a gazdaság összes pénzfolyamataira sohasem terjed ki, még szocialista országokban sem, az állami költségvetések egymagukban az egyes országok teljes gazdasági helyzetének és fejlődésének tükrözésére nem alkalmasak. A költségvetési statisztika felhasználása során ezzel a korlátozottsággal tisztában kell lennünk.

A szóbanforgó korlátozás mellett a költségvetési statisztika adatai alapul vehetők egy adott ország társadalmi és gazdasági helyzetének elemzésénél — például a költségvetés keretén belül kielégített szükségletek nagysága, fajtái, arányai tekintetében —, valamint az ország gazdasági fejlődésének vizsgálatánál. A költségvetési adatok alapul szolgálhatnak továbbá több ország bizonyos vonatkozású összehasonlításánál — például az előbb említett szükségletek kielégítésének arányai vonatkozásában — valamint két vagy több ország fejlődésének egybevetésénél is. A továbbiakban azt kell megvizsgálunk, hogy az említett célú elemzésekre, összehasonlításokra mennyiben alkalmasak a költségvetés, ill. a költségvetési statisztika adatai.¹

¹ Megjegyzendő, hogy a vizsgálódásoknál a kiadások és bevételek abszolút összegeivel szemben főleg egyes viszonzyszámok kerülnek alkalmazásra. Nem arra irányul elsősorban a figyelem, hogy az egyes célokra milyen nagyságú összegek jutnak, az egyes forrásokból milyen összegű bevételek folynak be, hanem arra, hogy a különböző célokra fordított kiadások, a különböző bevételek milyen súllyal szerepelnek, milyen arányban állnak egymással. A fejlődés vizsgálatánál sem annyira maguk az abszolút összegek (illetve különbözeteik) keltenek érdeklődést, hanem inkább arra irányul a vizsgálódás, hogy az egyes célokra fordított kiadások, különböző bevételek milyen arányban változnak, tehát emelkednek vagy csökkennek. Nemzetközi összehasonlításoknál is elsősorban a belső arányok, a változási arányszámok egybevetése szokásos.

EGYES ORSZÁGOK KÖLTSÉGVETÉSI VIZSGÁLATA

Egyes országokban a költségvetési statisztika adatai alapján tájékozódást szerezhethetünk arra vonatkozóan, hogy egy adott időszakban a közfeladattá (központilag ellátott feladattá) minősített társadalmi szükségletek kielégítése milyen szintű, s milyen eszközök útján fedezhető, s hogy az egyes célokra fordított kiadások, a különböző bevételek között milyen arányok mutatkoznak. (Statikus elemzés.) Több éves időtartamot tekintve megállapítható, hogy az egyes célokra fordított összegek, az egyes bevételi fajták milyen mértékben változtak, s hogy az előbb említett arányok miként módosultak. (Dinamikus elemzés.) A költségvetési statisztika felhasználóságát vizsgálva közelebbi feladatunk annak megállapítása, hogy mennyiben tükrözik ezek az arányok vagy változást kifejező számok a teljes gazdasági helyzetet és fejlődést. Sorra kell tehát vennünk mindazokat a tényezőket, amelyek ezeket az adatokat és arányokat érintik, befolyásolják és torzítják.

A költségvetési belső arányok alakulása. (Statikus elemzés)

Ezt a kérdést vizsgálva elsősorban is arra kell a figyelmünket irányítanunk, hogy a költségvetési kiadások és bevételek köre, valamint összetétele az országok társadalmi és gazdasági rendjétől függően igen nagymértékben eltérő. Ettől függ ugyanis elsősorban, hogy az állam milyen szükségletek kielégítését, milyen célok elérését vagy előmozdítását tekinti központilag ellátott feladatnak („közfeladatnak”). Ismeretes, hogy a liberális állam a közfeladatok körét szűken vonja meg, s döntően csak a közigazgatást, igazságszolgáltatást, az erőszakszervek fenntartását sorolja ebbe a körbe, az oktatást és egészségügyet már csak szűkebb keretekben, a gazdasági feladatok ellátását pedig — néhány kivételtől, mint útépitések stb. eltekintve — úgyszólván teljesen a magánvállalkozásra bízta. Az imperialista államban a közfeladatok köre már bővebb, s különösen a második világháború óta egyes olyan szükségletek kielégítése is állami feladattá válik, amelyeket a liberális állam még határozottan elutasított magától. A költségvetés keretében ellátott, illetve a költségvetésből finanszírozott feladatok köre a szocialista államban a legszélesebb; az osztálytársadalmi szükségletek kielégítése itt valóban a költségvetés feladatává válik.

Nyilvánvaló, hogy a feladatok körének megvonása nemcsak a költségvetés volumenére, hanem a szükségletek kielégítésére fordított összegek arányára is befolyást gyakorol. Ez azonban arra hívja fel a figyelmet, hogy a különböző feladatokra jutó költségvetési kiadások arányából még nem lehet megalapozott következtetést levonni a szóbanforgó szükségletek kielégítésének mértékére és arányára vonatkozóan. Míg a szocialista társadalmi és gazdasági rendben a beruházások jó részét az állami költségvetés finanszírozza, addig tőkésállamban ezek a kiadások túlnyomórészt a magánvállalkozás keretében jelentkeznek. A tőkésállam beruházási kiadásainak összege és súlya tehát egyáltalában nem megbízható következtetési alap az egész ország beruházásainak mértékére és arányára. S hasonló megfontolások állnak nemcsak a többi kiadásokra, hanem a bevételek súlyára és arányaira vonatkozóan. Tőkésállamok költségvetésében a bevételi oldalon a magángazdaságból származó (valóságos) adóbevételek dominálnak; szocialista országok költségvetésében ezzel szemben a termelőeszközök társa-

dalmi (állami) tulajdona alapján az állami vállalatoktól (adóformában vagy más formákban) befolyó bevételek a túlnyomók, ami szükségszerűen maga után vonja a valóságos adóbevételek súlyának csökkenését.

A költségvetés volumenére, az egyes kiadások és bevételek arányára hatást gyakorol a *centralizálás és decentralizálás* mértéke is. A szocialista társadalmi és gazdasági rendben a centralizálás általában nagyobb mérvű, mint a tőkésállamban, de ezen túl mind a szocialista, mind a tőkésállamban a centralizálás különböző mértékű lehet. Tőkésállamban az oktatás, az egészségügyi ellátás, a szociális gondoskodás, a gazdaság fejlesztése különböző mértékben lehet az állam, az államon kívüli, de közületi jellegű szervezetek vagy közvetlenül a magánvállalkozás feladata. A szocialista országokban az oktatás, egészségügyi ellátás döntően a költségvetés keretébe tartozó centralizált feladat, de már egyes egyéb (művelődési, szociális jellegű) feladatoknál kisebb-nagyobb mértékű decentralizálás érvényesülhet. Ami pedig a népgazdaság fejlesztését és finanszírozását illeti: itt a centralizálás foka eléggé eltérő lehet. A vállalatok beruházásai centralizálhatók teljes mértékben a költségvetésbe, de lehetséges ezeknek kisebb-nagyobb részben vállalati erőforrásokból vagy bankkölcsönök terhére fedezése is. Mindez természetesen befolyásolja az állami költségvetésben szereplő beruházások összegét és súlyát.

A társadalmi és gazdasági rendnek, valamint a centralizáltság fokának a költségvetésben jelentkező következményei különösen a kiadások megoszlását és viszonylagos súlyát illetően rendkívül jelentősek.

Az előbbiekhöz kapcsolódó további tényezők főként a pénzügyi, illetve költségvetési rendszer kialakításával állnak összefüggésben, s a *költségvetés körének szabályozásával* kapcsolatosak. A költségvetési kör szabályozását illetően több kérdés merül fel.

Az első kérdés, hogy a vizsgált költségvetés mennyiben felel meg az összes közületek összesített költségvetésének. Minden országban, szocialista és tőkésországban egyaránt, nemcsak egy, hanem több költségvetés van. Szövetséges államban (például a Szovjetunióban, az Amerikai Egyesült Államokban, a Német Szövetségi Köztársaságban, Indiában stb.) a szövetségé, a többi országokban az államé a legmagasabb közületi költségvetés, amely alatt azonban még az alsóbbfokú közületek (tagállamok, tartományok, kerületek, körzetek, megyék, járások, városok, községek stb.) költségvetései helyezkednek el. Akár a kiadások, akár a bevételek arányait, súlyait kívánjuk megállapítani, feltétlenül tisztázni kell, hogy milyen szintű és milyen teljességű költségvetést veszünk alapul. A relatíve legteljesebb adatokat csupán az összes közületek költségvetését összefoglaló „csúcsköltségvetés” tartalmazhatja. Ebben az esetben azonban külön probléma merül fel a közületek közötti átutalások számításbavételével, illetőleg helyesebben kiszűrésével kapcsolatban. Ha ugyanis az összes közületek költségvetését magában foglaló csúcsköltségvetésben bizonyos célú kiadások és azonos célú átutalások egyaránt szerepelnek, úgy az ilyen célú kiadások súlya megnövekszik, s a többi kiadások súlya relatíve csökken. Amennyiben az átutalás nem megnevezett célú, hanem például általában az alsóbb költségvetés hiányának fedezésére szolgál, akkor az egyes célokra fordított kiadások összege nem halmozódik, súlyuk nem emelkedik ugyan, de az átutalások összegének számításbavétele miatt az egyes célokra fordított kiadások súlya mégis csökken. A kiadások és bevételek terén az egyes tételek ab-

szólút összegéről, a költségvetésben szereplő tételek súlyáról megbízható adatot tehát csak akkor kaphatunk, ha a belső átutalásokat sikerül teljesen kiiktatni.

Hasonló kérdések jelentkeznek az államon kívüli közcélú szervezetek — például társadalombiztosítási szervek, nyugdíjalapok, alapítványok stb. — által ellátott kiadások és fedezetükre szolgáló bevételek tekintetében. Az ország összes közületi feladatainak ellátásával kapcsolatos kiadások és bevételek felmérésénél ezek a tételek természetesen szintén számításba veendők, bár a konkrét költségvetésből e tételek hiányozhatnak. Az ilyen kiadások — például társadalombiztosítási kiadások — kimaradása a szóbanforgó célú kiadások súlyát és arányát a költségvetésben esetleg jelentős mértékben csökkentheti s a többiekét növelheti.

A fenti tényező szerepét érinti a *költségvetés teljességének* kérdése is. Ismeretes tény, hogy az egyes országokban a költségvetések nem feltétlenül tartalmazzák az összes állami kiadásokat és bevételeket. Tőkésállamokban az állami költségvetés mellett egyes külön kezelt költségvetések, ún. alapok is fennállhatnak, s a kiadások és bevételek kezelése részben alapszerűen történhetik. Ez utóbbi kiadások és bevételek az ország teljes költségvetésébe elvileg feltétlenül mind beletartoznak, de ténylegesen esetleg nem jelennek meg. Nyilvánvaló, hogy ilyen esetben a költségvetés belső arányai, az egyes bevételi és kiadási tételek súlyai eltorzulhatnak, amennyiben a költségvetésből kimaradt tételek aránya és súlya csökken.

A szocialista országok költségvetése az említett vonatkozásokban is vitathatatlan fölényt mutat a tőkésállamok költségvetésével szemben. A szocialista országokban a költségvetés teljességének elve érvényesül; az állami költségvetés magában foglalja a központi szervek, a helyi szervek (tanácsok) s a társadalombiztosítás költségvetését is. Azonban még a szocialista költségvetési rendszerben is található a nagy költségvetés mellett kis-költségvetések. Egyes voltaképpen költségvetési jellegű szervek költségvetései az állami költségvetésben vagy egyáltalában nem vagy csak az esetleges támogatás, illetve bevételi feleslegük összegével szerepelnek. Előbbiekre például szolgálhatnak a községfejlesztési alapok, újabban részben a centralizált vállalatfejlesztési alapok, utóbbiakra az ún. folyószámlás szervek. Bár a szocialista költségvetések mind a közületek összessége, mind az összes tételek teljessége szempontjából lényegesen magasabbrendűek, mint a kapitalista költségvetések, még itt is merülnek fel további kérdések. Ezek a kérdések döntően a költségvetési *bruttó elv érvényesítésével*, illetőleg az esetleges *nettózás mértékével* kapcsolatosak.

Bruttó rendszerben a költségvetés a gazdálkodó szervek összes bevételeit és kiadásait teljes összegükkel tartalmazza, ezzel szemben a nettó rendszerben a szerveknél, a szervek bizonyos fajtáinál a bevételeknek és kiadásaiknak csak egyenlege jelenik meg a költségvetésben. Az ún. költségvetési szervek (intézmények) általában bruttó összegekkel szerepelnek a költségvetésben, a vállalatok viszont általában nettó kapcsolataikkal.

Amennyiben a költségvetésben egyes szervek bruttó módon, más szervek viszont nettó összeggel szerepelnek, akkor nyilvánvaló, hogy előbbiek utóbbiakhoz viszonyítva nagyobb súlyúaknak látszanak. Minden költségvetés vizsgálata és elemzése során tisztázandó tehát, hogy a költségvetésben melyek a bruttó és melyek a nettó adatok, s hogy utóbbiak esetében a nettózás milyen szinten történik.

Bár a nettó kapcsolatok főként a vállalatok vonatkozásában jelentkeznek, nettó kapcsolódás egyes költségvetési jellegű, tehát nem vállalati formában működő szerveknél is előfordul. Ilyenek például a már korábban említett folyószámlás szervek, amelyeknél rendszerint csak a (kiadási vagy bevételi) csúcs kerül a költségvetésbe. Azoknak a feladatoknak viszonylagos súlya tehát, amelyeknek ellátása ilyen formában szervezett szervek útján történik, viszonylag kisebbnek tűnik a költségvetésben, mint a bruttó szervek által ellátott feladatoké. A kérdés azonban különösen a vállalati gazdálkodás terén jelentős. A vállalatok —, s itt elsősorban a vállalati eredmények elszámolása, s a finanszírozás jön számításba — a költségvetéshez nettó egyenlegekkel kapcsolódnak. A költségvetésben megjelenő kiadási vagy bevételi adatokon keresztül megállapítható arányok nagyrészt attól függenek, hogy a nettózás milyen körre, milyen tételekre terjed ki és milyen szinten történik stb. A nettózás mértéke rendkívül eltérő lehet, s ebből következően eltérők az összes költségvetési arányok is.

A változatok sokféleségére csupán néhány példát említünk meg. A nettózás szűkebb, ha a kölcsönös beszámítás csak az egymással szoros fogalmi összefüggésben álló tételek, például nyereség-veszteség között történik, mintha általában a vállalati költségvetési kapcsolatok összessége, például vállalati eredmény és eredményfelhasználás (forgóalapjuttatás, egyéb juttatás) terén jelentkezik. Kisebbsérvű a nettózás, ha a költségvetés az egyes vállalatok eredményeit összegezi; nagyobb mérvű, ha az igazgatóság és még nagyobb, ha az egész minisztérium vállalati eredményeinek összege kerül a költségvetésbe. Legnagyobb a nettózás abban az esetben, ha a költségvetés bevételi és kiadási oldalára kerülő főösszegek, például a nettó vállalati nyereség főösszege és a nettó vállalati veszteségek összege között is sor kerül nettózásra. Könnyen érthetően a költségvetés vállalati bevételi és kiadási összegei, sőt az összes bevételek és kiadások összegei és belső arányai is többek között attól függenek, hogy a vállalati kapcsolatok terén milyen körű, szintű és fokú az ún. nettózás.

Ez a kérdés különben nemcsak a szocialista országok költségvetésében merül fel, hanem a tőkésállamok költségvetésében is. A szorosabb értelemben vett vállalati (részvénytársasági s ehhez hasonló) formában működő vállalatok természetesen mindig nettó összeggel jelentkeznek, az ún. állami üzemek (közüzemek), egyedáruságok, jövedékek azonban bruttó és nettó összeggel is szerepelhetnek a költségvetésben. Előfordul az is, hogy az utóbb említett gazdasági szervek közül egyesek bruttó, mások nettó módon kerülnek a költségvetésbe.

A költségvetések elemzése, s az elemzésből az egész gazdaságot érintő következtetések levonása tekintetében a nettózás kérdése azért jelentős, mert ettől függően az összes belső bevételi és kiadási arányok módosulnak. Erős vállalati nettózás esetén például megnövekszik a költségvetésben a költségvetési szervek által ellátott kulturális, szociális kiadások aránya, de ugyanígy növekszik a bevételek között az adóformájú bevételek súlya is. A bruttó elvét fokozottabban érvényesítő költségvetésben viszont az előbb említett kiadások, illetve bevételek súlya csökken.²

Itt említjük meg, hogy a költségvetési kiadások és bevételek belső arányainak helyes megállapításához nélkülözhetetlen a költségvetésnek megfelelő szerkezetben való összeállítás. A költségvetésnek a kiadások oldalán legalább a kiadási célok szerint — s még egyéb szempontokból is — megfelelően tagoltnak kell lennie, a bevételi oldalon a bevételi nemek, adófajták szerinti tagolás szükséges. A tagoláshoz hasonlóan alapvetően fontos az egyes költségvetési kiadási és bevételi kategóriák egyértelmű meghatározása és pontos körülhatárolása. Csak ilyen feltételek fennforgása esetén lehetséges költségvetést például a belső arányok szempontjából helyesen elemezni.

² A bruttó elv érvényesítésének szükségére *Lengyel László*: „A pénzügyi statisztika néhány időszerű kérdése” (*Statisztikai Szemle*. 1957. évi 11. sz. 970—980. old.) c. tanulmánya is felhívja a figyelmet.

Ha a költségvetés e követelményeknek nem tesz eleget, úgy mind az abszolút összegekre, mind a kiadási és bevételi arányokra vonatkozó megállapítások tévesek és torzítottak lesznek.

A költségvetési kiadások és bevételek belső arányaira természetesen hatással vannak bizonyos *költségvetéstechnikai megoldások* is. A tőkés-államok költségvetésében például egyes kiadási és bevételi tételeknél tudatos eltitkolások és torzítások fordulnak elő. Ha a költségvetés egyes feladatok kiadásait (és a velük összefüggő bevételeket) teljesen kihagyja, nem a céljának megfelelő, hanem más tagozatban irányozza elő vagy több kiadás-csoport között megosztja, akkor a költségvetési belső arányok nyilvánvalóan nem tükrözhetik a valóságos helyzetet. Hasonló torzulásokat okozhat egyes kiadásoknak túlságosan tág célmegjelölésű beállítása, globális összegek előirányzása, jelentős „egyéb kiadások” elnevezésű tételek szerepeltetése stb. Az ilyen költségvetéstechnikai megoldások a belső arányok helyes megállapítását néha igen nagymértékben megnehezítik.

Az említett tényezők és körülmények mellett — különösen a szocialista országok költségvetései tekintetében — még egy további tényező is erősen érintheti a költségvetési kiadások és bevételek összegeit, belső arányaik alakulását: az *árrendszer*. A szocialista országok árrendszereinek sajátoságaiból következően a költségvetés a kiadási oldalon voltaképpen nem teljesen azonos áron számított tételeket tüntet fel. Amennyiben például az egyes szocialista országokban olyan kétszintű árrendszer áll fenn, amelyben a termelőeszközök —, s közöttük a beruházási cikkek — árai felhalmozást (forgalmiadót) nem foglalnak magukban, s a felhalmozás döntően a fogyasztási cikkek árában jelentkezik, úgy a fogyasztási cikkek felhasználó — például szociális, egészségügyi, kulturális — szervek kiadásai magasabb áron számítottak, mint például a beruházások előirányzata. Ez természetesen az előbb említett kiadások viszonylagos súlyának emelkedésére, utóbbiakénak viszonylagos csökkenésére vezet. Még nagyobbá válik az eltérés, ha a beruházási cikkek veszteséges (dotációs) áron számított alapanyagokból (például szén, kohászati termékek, energia stb.) készülnek. Viszont csökkenti az eltérést, ha a közületi költségvetési szervek a fogyasztási cikkek egy részét kedvezményes (közületi) áron szerezhetik be. Amennyiben a kétszintű árrendszer két szintje (a fogyasztási cikkek—termelőeszközök árszintje) közelebb áll vagy kerül egymáshoz, mint például Magyarországon az 1959 január 1-i termelési árrendezés óta, akkor az árrendszer torzító hatása csökken.

Az ár (és vállalati jövedelemelvonási) rendszer adottságai és sajátosságai azonban nemcsak a kiadási oldal belső arányait, hanem a bevételi arányokat is érintik. A kétszintű árrendszerben a felhalmozás egy jelentős (esetleg túlnyomó) része a fogyasztási cikkek előállító iparágakból származik, amivel szemben a termelőeszközöket előállító iparágaknál forgalmi adó sokkal kisebb mértékben jelentkezik, sőt az is előfordulhat, hogy egyes ágak egyenesen veszteségesek és állami támogatásra szorulnak. Minthogy mindez az árrendszer szabályozásából és adottságaiból következik, nyilvánvaló, hogy az egyes ágak gazdasági jelentőségére, s még kevésbé működésük eredményességére következtetéseket levonni nem lehet. Az egyes népgazdasági ágak, iparágak, szakmai ágak közötti bevételi arányoknak így inkább csak költségvetési szempontból van jelentőségük, gazdasági elemzési szempontból alig játszanak szerepet.

Az árrendszer adottságai elsősorban a szocialista országok költségvetésében érdemelnek beható figyelmet, de azért teljesen a tőkésállamok költségvetésének elemzésénél sem hagyhatók figyelmen kívül. (Például az ártámogatások hatásai.)

Mindezek a tényezők, amelyeket fentiekben említettünk — a társadalmi és gazdasági rendszer, a centralizálás, illetve decentralizálás, a költségvetés köre, teljessége, a bruttó elv érvényesítésének foka stb. — természetesen nemcsak a belső arányok alakulását érintik, hanem a költségvetés bevételének és kiadásainak főösszegét is. Ebből következően a költségvetés volumenének megítélése például abból a szempontból, hogy a költségvetés kiadásai a nemzeti jövedelem mekkora hányadát teszik, tehát, hogy mi a szerepe a költségvetésnek a nemzeti jövedelem újraelosztásában, úgyszintén kellő óvatosságot kíván. És ugyanilyen óvatosság indokolt a kiadások és bevételek egyenlegének, a költségvetés feleslegének vagy hiányának értékelésénél is.

Anélkül, hogy a szocialista költségvetés egyenlegének, a feleslegnek, s a tőkés költségvetés egyenlegének, az igen gyakori, sőt rendszeressé váló hiánynak elemzését itt megkísérelnénk, az egyenleg százalékos arányának kérdését mégis röviden érinteni kívánjuk. A probléma lényege abban van, hogy míg a költségvetés egyenlegének abszolút összege bármiféle költségvetési körben, bármilyen teljesség, bruttózás-nettózás mellett stb. változatlan marad, addig a bevételek vagy kiadások főösszegéhez viszonyított százalékos arány az említett tényezőktől függően alakul. A költségvetés kiadási és bevételi főösszegeit csökkentő tényezők — például nettózás — hatására az abszolút összegében változatlan egyenleg nagyobb százalékvá válik és viszont. Az egyenleg abszolút összegének változatlansága mellett az egyenleg százalékos aránya — bizonyos határok között — költségvetés-technikai módszerekkel megváltoztatható. S ez azért lehet érdekes, mert a pénzügyi közvélemény a kiadások nagyobb százalékát tevő egyenlegnek — feleslegnek, hiánynak — általában (bár tévesen) nagyobb közgazdasági jelentőséget is tulajdonít, mint a kisebb százalékúnak.

A költségvetés volumenéhez hasonlóan a költségvetés egyenlegének kétségtelenül van bizonyos gazdasági jelentősége, de korántsem olyan abszolút jelentőségű jelzőszám, mint ahogyan azt a korábbi orthodox polgári pénzügytan hirdette, s mint korábban részben a szocialista pénzügyi politika is értelmezte. (Valójában nem a költségvetés egyenlege, hanem az egész népgazdaság összefoglaló pénzügyi mérlegének egyensúlya a jelentős.) S fentiekből következően még kevésbé tekinthető jelentősnek, hogy az egyenleg, szocialista országok esetében a felesleg, a kiadásoknak vagy bevételeknek hány százalékát éri el.

A költségvetés fejlődése. (Dinamikus elemzés).

A fentiekben egy adott ország egy bizonyos időszakra vonatkozó költségvetésének elemzésével kapcsolatos egyes problémákra kívántuk a figyelmet felhívni. Hasonló problémák jelentkeznek azonban akkor is, ha több év költségvetését egybevetve valamely ország fejlődésére vonatkozóan akarunk következtetéseket levonni. A költségvetésen belül az egyes kiadási tételek emelkedését általában az illető szükséglet jobb kielégítéseként szokás értékelni, a bevételi tételek emelkedése gyakran az adóerő, s közvetve

a gazdaság megerősödésére, fejlődésére ad következtetési alapot, a költségvetés volumenének növekedése pedig az egész nemzetgazdaság, népgazdaság fejlődése jelének mutatkozik. Azt, hogy a költségvetési tételek változását — emelkedését — kifejező mutatószámok, valamint a belső arányokban bekövetkező változások mennyiben adnak megbízható következtetési alapot a tényleges fejlődés megítélésére, csak akkor láthatjuk tisztán, ha figyelmet fordítunk a szóbanforgó mutatók alakulását befolyásoló különböző tényezőkre.

Az egy adott időszakra vonatkozó költségvetés volumenét és belső arányait befolyásoló tényezők emlékeztetünkbe idézése azonnal felkeltheti gyanúnkat, hogy az egyes költségvetési tételek emelkedése nem feltétlenül valóságos fejlődést tükröz vissza, hanem esetleg csupán a szóbanforgó tényezők által érintett helyzet megváltozásának következménye. A költségvetési kör szélességének megváltoztatása, tehát az eddig is ellátott — de költségvetésen kívül finanszírozott — feladat finanszírozásának a költségvetésbe vonása vagy onnan kiiktatása, költségvetési szerveknek vállalatokká átszervezése és viszont, az egyes kiadási fajták és bevételi nemek előirányzásánál az esetleges nettózás szintjének, fokának és mértékének módosítása, a kiadások és bevételek átcsoportosítása, s még több más körülmény mind arra vezet, hogy a költségvetési számadatokból kitűnő változások (emelkedések, csökkenések) csak maguknak a pénzügyi operációs tervnek változását, de nem a gazdaság tényleges fejlődését (esetleg visszafejlődését) mutatják. Nyilvánvaló, hogy a szóbanforgó kiadások, bevételek összegének megváltozása rendszerint az egymásközti arányok időbeli megváltozását is maga után vonja. A tervezésben és a költségvetés összeállításánál a tényezők szóbanforgó változásait általában *konstrukcióváltozás* kifejezéssel szokás jelölni.

A költségvetések fejlődésének elemzésénél a legelső feladat éppen annak megvizsgálása, hogy az egyes tételek emelkedése, csökkenése mennyiben vezethető vissza konstrukcióváltozásokra és mennyiben egyéb, érdemben ható tényezőkre. A konstrukcióváltozások egyik sajátossága, hogy a költségvetés különböző bevételi és kiadási tételeit igen eltérő mértékben érintik. Találhatók olyan tételek — mint például a lakosság adói, egyes minisztériumi és tanácsi bevételek stb. — amelyeknél a konstrukcióváltozás viszonylag ritka. Vannak azonban olyan tételek — főként a vállalati gazdálkodás területén —, amelyeket illetően a konstrukciók úgyszólván az állandó változás állapotában vannak. A költségvetések ugyan az előző év adatait általában a költségvetési időszak konstrukciójának megfelelően csoportosítják, de egyrészt ez alól is találhatók kivételek, másrészt a több évre terjedő összehasonlítás kérdését ez sem oldja meg; ehhez különleges, fáradságos munkálatok szükségesek. Mindebből következően az egyes költségvetési tételek fejlődését mutató viszonyszámok korántsem egyenlő értékűek; ahol a konstrukcióváltozás kisebb vagy ritkább, ott a valóságos fejlődést inkább, ahol nagyobb mérvű és sűrű, ott sokkal kevésbé mutatják.

A szocialista költségvetési rendszer kialakulásának időszakában a konstrukcióváltozások elkerülhetetlenek. Szükségessé válnak a gazdasági szervezet változásai következtében, gyakorlati finanszírozási okokból vagy esetleg áttekintési megfontolásokból. Mindez kétségtelen, de nagyon valószínű az is, hogy a konstrukcióváltozások például nálunk gyakran túlmennek a gazdasági és pénzügyi rendszer fejlődésének, a lebonyolítás célszerűbbé

tételének, a költségvetési szerkezet tökéletesítésének követelményei által meghatározott szükségszerűség határain, s néha túlságosan is gyorsan követék egymást. A konstrukcióváltozások legkedvesebb terepe a vállalati költségvetési kapcsolatok területe, de azért a költségvetési szervek sem maradnak ki teljesen a konstrukcióváltozások kétes örömeiből.

A költségvetés fejlődésének vizsgálatánál azonban az említett konstrukcióváltozások mellett, illetve ezek hatásain túlmenően még további problémák is jelentkeznek. A költségvetési tételek változásai ugyanis nem feltétlenül és nem csupán reális emelkedést vagy csökkenést mutatnak, hanem az árak, szolgáltatási díjak, bérek megváltozásának hatásait is visszatükrözik. Előfordulhat, hogy a „reálkiadások” emelkedését vagy csökkenését az árak csökkenése (vagy emelkedése) nagyjából ellensúlyozza, s így még a szóbanforgó tételek változatlanlansága is megtévesztő lehet. A bevételeknél az adótételek megváltoztatása (emelése vagy csökkentése) is közrehat a változásban, amelyből tehát nem lehet az adóval terhelt gazdasági tevékenység (például termelés, forgalom) volumenének megváltozására következtetni.

A költségvetés területén a „változatlan árak” és árindexek sokkal kevésbé használatosak, mint a gazdasági és pénzügyi statisztika egyéb területein. A költségvetési statisztika „folyó árakkal” operál, ami természetes, de arra figyelmeztet, hogy a folyó áras adatok változásai — ár- és bérváltozások esetében — nem fejezhetik ki híven a kiadások mögött meghúzódó gazdasági jelenség reális változásának mértékét. A kórházi kiadások — általában helyesléssel találkozó — emelkedésében a kórházi ágyszám növekedésének, az ellátási szint emelkedésének hatása mellett közrejátszhatik az is, hogy az árak módosultak, például a kórházak a textilneműt az eddigi kedvezményes ár helyett általános fogyasztói áron kezdik beszerezni. Az igazgatási kiadásoknál viszont az — általában rosszalás alá eső — emelkedés esetleg arra vezethető vissza, hogy a béraránytalanságok kiküszöbölése érdekében az igazgatási ágazat dolgozóinak elmaradt bérét megfelelő szintre emelték. Ugyanígy a bevételek emelkedése sem feltétlenül a termelés bővülését tükrözi s bizonyos bevételek csökkenése csupán vagy elsősorban a bevételekre vonatkozó rendelkezések módosításából származhatik stb.

Mindez arra figyelmeztet, hogy a költségvetési tételek időbeli változásának, a változás mértékének elemzésénél s a következtetések levonásánál megfelelő óvatosság ajánlatos. Feltétlenül megvizsgálást igényel, hogy — a korábban említett konstrukcióváltozásokon túl — az elmúlt időszakban nem fordultak-e elő jelentősebb ár-, bér- és egyéb hasonló változások, amelyek a költségvetés kiadásainak és bevételeinek összegére, a változást jelző mutatószámokra is befolyással voltak. Közgazdasági tartalmú következtetések nyilván csak e tényezők hatásának kiszűrése után vonhatók le.

Még abban az esetben is azonban, ha ilyen torzító tényezők egyáltalában nem jelentkeznek, vagy ha hatásukat kiszűrni sikerül, a költségvetési kiadások és bevételek fejlődésének megítélésénél további megfontolások szükségesek. Óvatosság azért indokolt, mert a kiadások emelkedése önmagában még nem jelenti feltétlenül a közfeladatok magasabb szintű ellátását és a kiadások csökkenése sem jelenti feltétlenül az ésszerű takarékoság megvalósítását. Ugyanígy a bevételek növekedéséből sem lehet minden további nélkül a gazdasági és pénzügyi erőforrások jobb kihasználására

következtetni, viszont a csökkenés sem minden esetben aggodalomra okot adó jelenség.

Az elmondottakat csupán egyetlen példával kívánjuk illusztrálni. A költségvetésben a kórházak vagy az általános iskolák reál-kiadásai is emelkedhetnek, de amennyiben a kiadások emelkedésének mérve elmarad a kórházi ágyak számának vagy az általános iskolai tanulócsoportok számának emelkedésétől, úgy a kiadások — reálkiadások — emelkedése ellenére a szóbanforgó feladatok ellátásának szintje nem emelkedett, hanem sülyedt; költségvetési szaknyelven kifejezve: a mennyiségi fejlesztés mellett minőségi visszafejlődés következett be. Ez a meggondolás arra hívja fel a figyelmet, hogy a kiadások globális összege mögött a feladategységek számát s így a feladategységre eső kiadás összegét és változását is figyelembe kell venni. A közfeladatok ellátási szintjének változását tehát nem a kiadások változását mutató viszonzszámok, hanem egyrészt a kiadásokat előidéző feladategységek számai, másrészt bizonyos fajlagos mutatók, illetve ezek változásai tárják fel. (Mennyiségi és minőségi fejlesztési mutatók.) A kiadások fejlődését mutató nyers vagy korrigált viszonzszámok mellett tehát feltétlenül szükséges ilyen mutatók képzése és ezek változásának, fejlődésének figyelemmel kísérése.

Amennyiben azonban a költségvetés szerepét valójában és teljes egészében megismerni kívánjuk, akkor még az ilyen mutatók sem elégségesek. A feladategységre eső (korrigált) kiadás összegének változását mutató viszonzszám ugyanis még nem tükrözi vissza azt, hogy a költségvetésben számításba vett feladategységek száma (például kórházi ágyszám) milyen viszonyban és arányban áll a szükségletet kifejező számszerűséggel (pl. a népesség száma 1000 főben). Előfordulhat, hogy a feladategységre eső (korrigált) reálkiadás emelkedést mutat, országosan azonban mégis a feladatellátás szintjének csökkenése állapítható meg, ha a költségvetésben számításba vett feladategységek száma nem tartott lépést a szükségletek alakulásával. Példával illusztrálva: lehetséges, hogy nemcsak a kórházi kiadások összege, hanem a kórházi ágyakra eső kiadások összege is emelkedett, de mégsem állapítható meg a kórházi ellátás országos, népgazdasági szintű fejlesztése, ha az 1000 főre eső kórházi ágyak száma csökken. E téren tehát még további, népgazdasági tartalmú fajlagos mutatók képzése, ezek egybevetése, alakulásuk figyelemmel kísérése szükséges. Ezekkel a mutatókkal vizsgálható a kiadásoknak a szükségletekhez fennálló aránya, ami a gazdaságpolitikai, tervezési, költségvetési döntéseknél feltétlenül figyelmet igényel. A döntéseknél természetesen a szükségletek különböző módozatú kielégítési lehetőségeire, a szolgáltatások és juttatások helyettesíthetőségének problémájára is tekintettel kell lenni. A gyermekek ellátása, gondozási szükséglete például óvodákon keresztül, de esetleg kellő mértékű családi pótlék juttatásával is kielégíthető lehet. A szóbanforgó mutatók tehát rendszerint nem vizsgálhatók és értékelhetők elszigetelten, hanem csak komplex módon.

A KÖLTSÉGVETÉSEK NEMZETKÖZI ÖSSZEHAJONLITASA

Fentiekből megállapíthatóan már egy ország belső költségvetési arányainak vizsgálatánál s a költségvetések, illetve tételeik fejlődésének elemzésénél a hibaforrások, problémák egész sora jelentkezik. Még súlyosabb és bonyolultabb a helyzet a költségvetések nemzetközi összehasonlításánál. A

belső arányok vizsgálata és egybevetése, a fejlődés mutatószámainak összehasonlítása itt különösen azért jelentős, mert ezen az úton elkerülhetők az egyes országok különböző pénznemeiben kifejezett tételek összehasonlításával felmerülő ismert nehézségek. Költségvetések nemzetközi összehasonlításánál nem kell feltétlenül azt vizsgálni, hogy azonos pénznemben kifejezve mennyit fordít a költségvetés bizonyos célokra, hanem esetleg elégséges annak megállapítása, hogy az egyes országok saját pénznemében kifejezett különböző kiadási csoportok milyen arányban állnak egymáshoz s hogy az egyes kiadások összege miként változott, fejlődött.

Az arányok, fejlődési viszonyszámok egybevetése a valutaösszehasonlítás nehézségeit és buktatóit kikerüli ugyan, de halmozottan magában rejti mindazokat a problémákat, amelyek az arányok és a fejlődés megállapításánál már egy-egy ország vonatkozásában is felmerültek. Nemzetközi viszonylatban a cél nyilvánvalóan nem maguknak a költségvetéseknek egybevetése, hanem a költségvetéseken keresztül két vagy több ország gazdasági-társadalmi helyzetének, fejlődésének összehasonlítása. Az összehasonlítás azonban nyilvánvalóan csak akkor lehet sikeres, ha az egyes országok összehasonlításra kerülő költségvetései a gazdasági helyzet megbízható tükrözői. Ez pedig az előbbieken részletesen tárgyalt tényezők hatásától, érvényesülésétől függ. Mindez arra figyelmeztet, hogy a költségvetések nemzetközi összehasonlításánál fokozott gondosság és óvatosság szükséges.³

A szóbanforgó tényezők hatásaira a nemzetközi összehasonlítás vonatkozásában nem kívánunk részletesen kitérni, de egyes további megfontolásokat mégis szükségesnek látunk megemlíteni. A költségvetés belső arányainak egybevetésénél mindig figyelembe kell venni, hogy elsősorban az országok társadalmi és gazdasági rendjétől, továbbá a gazdasági és pénzügyi politikai célkitűzésektől, a centralizálás és decentralizálás fokától, a szervezeti megoldásoktól, a költségvetés technikai szerkezetének adottságától függően milyen különbségek jelentkeznek.

Az összehasonlíthatóság szempontjából nyilvánvalóan a társadalmi és gazdasági rend különbözősége a legjelentősebb. A költségvetés belső arányai tekintetében voltaképpen csak a hasonló társadalmi és gazdasági rendben felépülő költségvetések hasonlíthatók össze; eltérő társadalmi és gazdasági rendben felépülő országok költségvetéseinek belső arányai, illetve ezek egybevetései félrevezetőek lehetnek. Általánosságban megállapítható az is, hogy a tőkésállamok költségvetései egymásközt, valamint a szocialista országok költségvetései egymásközt inkább összehasonlíthatók, mint például tőkésállamok és szocialista államok költségvetése. A szocialista országokban a költségvetések többé-kevésbé híven tükrözik, illetve tükrözhetik az osztálytársadalmi szükségletek kielégítését, a népgazdaság fejlesztését; tőkésállamokban viszont egyes — például oktatási, egészségügyi, művelődési — szükségletek kielégítésének finanszírozása részben kívül esik a költségvetés körén, a nemzetgazdaság fejlesztése pedig jórészt a magángazdálkodás keretében, a költségvetés elkerülésével történik. Nyilvánvaló, hogy bizonyos kiadások súlya már ezért is csekélyebb, amivel szemben másféle kiadások súlya nagyobb, mint a szocialista költségvetésekben.

³ A költségvetések nemzetközi összehasonlításánál figyelembe veendő főbb körülményekre az ENSZ statisztikai évkönyvei is rámutatnak. Így például Statistical Yearbook UN 1958. New York, 1958. Public Finance 462—463. old.

A társadalmi és gazdasági rend adottságaiból folyó sajátosságok mellett nyilvánvalóan a további tényezők hatásai is figyelembe veendők. A feladatellátás centralizálása vagy decentralizálása és a költségvetési kör megvonása úgyszintén hatással van a belső arányokra és az arányok egybevetésére. Helyes összehasonlítást csak az biztosíthat, ha azonos körű költségvetéseket vetünk egybe. Nyilvánvaló, hogy semmiképpen sem volna helyes az összes közületek költségvetését magában foglaló országos költségvetést (például a szocialista országok költségvetését) egy másik ország csupán szövetségi vagy állami költségvetésével egybevetni, amely az alsóbb fokú közületek költségvetését nem tartalmazza. Ilyen esetben feltehetőleg az derülne ki, hogy az utóbbi költségvetésekben a központi feladatok (közigazgatás, igazságszolgáltatás, honvédelem) kiadásai nagyobb súllyal szerepelnek, a rendszerint decentralizáltan ellátott feladatok (oktatás, egészségügy, kommunális feladatok) kiadásainak súlya viszont alacsonyabb, mint az elsőnek említett országok — a példában a szocialista országok — költségvetéseiben.

Hasonló problémák merülnek fel az államon kívüli közcélú szervezetek által ellátott feladatok kiadásai s a fedezésükre szolgáló bevételek belső arányai tekintetében is. A társadalombiztosítási szervezet kiadásait és bevételeit a szocialista országok költségvetései kivétel nélkül magukban foglalják; a tőkésállamok költségvetéseinél nem feltétlenül ez a helyzet. Ebből nyilvánvalóan következik, hogy az e tételeket tartalmazó és az ezeket mellőző költségvetésekben a szociális kiadások súlya nem mutat helyes képet, nem ad megfelelő összehasonlítási alapot.

Jelentős mértékben befolyásolja, mint említettük, a költségvetés belső arányait a bruttó elv érvényesítése, illetve a nettózás köre, szintje és foka is. S minthogy e téren az egyes országok költségvetési gyakorlata igen jelentős eltéréseket mutat, a belső arányok egybevetése ebben a tekintetben is óvatosságot kíván. Feltételezhető, hogy szocialista országok költségvetései ebben a vonatkozásban általában inkább összehasonlíthatók, mint a tőkésállamoké vagy a szocialista és tőkés országok költségvetése, de azért még a szocialista országok költségvetéseinek egybevetésénél sem hagyható teljesen figyelmen kívül ez a probléma, illetve torzító tényező.

Az összehasonlítás megkívánja, hogy a vizsgálat alá vett költségvetések nagyjában azonos szerkezetűek, vagy legalább is azonos szerkezetre alakíthatók legyenek. Ebben a vonatkozásban néha jelentős nehézségeket okozhatnak a nomenklatura eltérései; gyakran csak behatóbb elemzés alapján állapítható meg, hogy bizonyos költségvetési tételek valójában milyen célú és tartalmú kiadásokat, milyen nemű bevételeket foglalnak magukban. A költségvetési manipulációk, tudatos elhagyások, egyes kiadási tételeknek más tételek közé keverése következtében pedig a költségvetések összehasonlításánál még nagyobb nehézségek jelentkeznek, mint egy-egy ország költségvetésének elemzésénél.

Az árrendszer különbözőségei költségvetések nemzetközi összehasonlításánál is figyelembe veendők. Ebben a tekintetben inkább a szocialista országok oldalán és oldaláról merülnek fel problémák. A kétszintű árrendszer következetessége, a dotációk, a veszteséges árak alkalmazása terén jelentkező eltérések a szocialista országok költségvetési arányainak egymás közötti összehasonlítását is megnehezítik, de még ennél is súlyosabbak a problémák a tőkésországok és a szocialista országok költségvetéseinek, il-

letve belső arányainak összehasonlítása terén. Ezek a nehézségek olyan mértékben enyhülnek, amilyen mértékben közeledik az ország árrendszere egy értékarányos, illetve értékszintű árrendszerhez.

Az a tény, hogy a fejlődés mértékét az ár- és bérváltozások milyen mértékben befolyásolják, különösebb hangsúlyozást nyilván nem is kíván. A folyó áron készült költségvetésekben két ország bizonyos kiadási vagy bevételi tételének emelkedését vagy csökkenését — a fent említett korlátozásokon túlmenően is — csak az árváltozások ismeretében és hatásuk lehető kiszűrése esetében vethetjük össze. Elképzelhető, hogy milyen helytelen eredményeket kapunk, ha például valamely ország költségvetésének egy inflációs folyamat időszakában bekövetkezett fejlődését egy nagyjában változatlan áron és bérekkel készült költségvetés fejlődésével minden korrekció nélkül vetjük egybe. Ebben a vonatkozásban a szocialista költségvetések fejlődésének összehasonlítása általában megbízhatóbb eredményt ígér, mint tőkésországok egymásközi és tőkés-szocialista költségvetések fejlődésének összehasonlítása.

A költségvetések nemzetközi összehasonlításával kapcsolatban még egyéb tényezők és hibaforrások is jelentkeznek, így például a költségvetés szerkezetének esetleges megváltoztatásai, az ún. konstrukciós változtatások stb., stb. Mindezek a tényezők arra figyelmeztetnek, hogy mivel a költségvetések már önmagukban sem feltétlenül hű tükörzöi a helyzetnek vagy fejlődésnek, ezért két vagy több költségvetés összehasonlításából még kevésbé szabad túlzott igényű következtetéseket levonni. Lehetséges, hogy egyes tényezők hatásai esetleg részben kiegyenlítik egymást, de ugyanúgy az sem kizárt, hogy a tényezők hatásai halmozottan jelentkeznek s az eredmény nagymértékben megbízhatatlan és megtévesztő lehet.

NÉHANY KÖVETKEZTETÉS

Mindezek után természetesen önkéntelenül is felvetődik a kérdés, hogy egyáltalában mi állapítható meg a költségvetések alapján, például a költségvetés belső arányaiból, tételeinek változásából, az arányok és fejlődési mutatószámok nemzetközi összehasonlításából. Amikor fentiekben a különböző torzító tényezőkre és hibaforrásokra, az összehasonlításnál szükségszerűen alkalmazandó óvatosságra a figyelmet felhívtuk, korántsem akartuk azt állítani, hogy a költségvetési arányok és változások egyáltalában semmit sem mutatnak. Nagyjában azonos társadalmi és gazdasági rendszeren felépülő országok (például a szocialista országok) költségvetési adatai s az azokból kialakított viszonyszámok a költségvetési rendszer szabályozásának, szerkezetének, konstrukcióinak kisebb mérvű eltérési vagy változásai esetén a kiadások és bevételek belső arányaira, változásukra vonatkozóan nem érdektelen nagyságrendi tájékoztatást nyújthatnak. S bizonyos korlátok között a tőkésállamok és szocialista országok költségvetéseinek összehasonlítása is rámutathat egyes alapvető vonásokra és tendenciákra. Azt a tényt, hogy az imperialista államok a nemzeti jövedelemnek milyen hatalmas és egyre növekvő hányadát fordítják közvetlen vagy közvetett fegyverkezési célú kiadásokra, vagy hogy a szocialista országokban a szociális-kulturális szükségletek kielégítése mennyivel magasabb szintű, mint tendenciát a költségvetésekből is biztosan kiolvashatjuk. Az egyes számadatoknak azonban korántsem szabad abszolút értéket tulajdonítanunk.

A fentiekben vázlatosan ismertetett tényezők néhány szempontra feltétlenül felhívják a figyelmet. Elsősorban arra, hogy a költségvetési adatok, a költségvetési statisztika különböző viszonyszámai a megállapításokhoz mechanikusan nem vehetők alapul, hanem minden esetben a költségvetések szerkezetének, rendszerének, a szóbanforgó tényezők hatásainak beható elemzése szükséges. Kellően megbízható eredmények csak akkor lennének biztosíthatók, ha előbb a költségvetéseket a gazdasági helyzet hívebb tükrözőjévé sikerülne átalakítani és összehasonlítás céljaira azonos tartalmúvá és szerkezetűvé tenni. (Az esetek jó részében ez olyan munkával és fáradsággal járhat, ami nem feltétlenül arányos az elérhető eredménnyel.) A tényezők és hibaforrások fennforgása és gyakran kiküszöbölhetetlensége azonban ezenfelül arra is figyelmeztet, hogy a költségvetések adatait, a belső arányokra, a fejlődésre vonatkozó különböző viszonyszámokat semmiképpen sem szabad túlbecsülni. A szóbanforgó mutatószámok kétségtelen bálványozását jelentené, ha például nemzetközi összehasonlítás esetén az egészségügyi ellátás szintjéről elismerő értékítéletet hoznánk csupán azért, mert részesedésük egyik országban 1—2 százalékkal magasabb, mint egy másik országban. Ugyanígy helytelen volna tragikusan felfogni például az igazgatási kiadások változását mutató viszonyszám mondjuk 0,5 százalékos emelkedését, vagy aggodalommal fogadni azt a tényt, hogy a költségvetés feleslege valamely országban az összes kiadásoknak nem 5, hanem például csak 3 vagy 2,5 százaléka.

Abból a célból, hogy a költségvetések a gazdaság helyzetét hívebben tükrözzék, s hogy nemzetközi összehasonlításra is alkalmasabbakká váljanak, a költségvetési rendszerek tökéletesítése és szerkezetük bizonyos józan egységesítése szükséges. Nyilvánvaló, hogy a költségvetések egységes szerkezetének, azonos nomenklaturájának kialakítása ellenére a tőkés és a szocialista költségvetések között mindig fenn fognak maradni a társadalmi és gazdasági rend alapvető különbözőségéből fakadó eltérések. Egyéb tekintetben azonban s főként az azonos társadalmi rendben épülő országokban, így a szocialista országokban az elemzés és összehasonlítás nehézségei feltétlenül enyhíthetők lennének.

A szocialista országok közötti konvenció alapján célszerű lenne kialakítani a szocialista költségvetések nagyjából azonos szerkezetét. Ilyen szerkezetű költségvetések nemzetközi összehasonlítása számos hibaforrás kiküszöbölését valósíthatná meg. Ha erre esetleg nem is kerülne sor, még az egyes országokban is célszerű lenne valamilyen megfelelő rendszerű, időtálló költségvetési szerkezet kialakítása. Ilyen rendszer nagymértékben biztosítaná az időbeli összehasonlítások helyességét. Minthogy pedig a költségvetési konstrukciók megváltoztatására néha — különböző okokból — szükség lehet s így bizonyos szerkezeti változások is előfordulhatnak, legalább is az lenne célszerű, ha a költségvetés — felső szinten — minden évben az időszerű konstrukciók mellett a standard szerkezetben is elkészülne. Ezzel összefüggésben, de ettől függetlenül is feltétlenül szükségesnek látszik a költségvetési konstrukcióváltozások alapos és szervezett dokumentációja még pedig nemcsak az előadók íróasztalfiókjában tartott feljegyzéseken, hanem „központilag könyvelve”.

A fejlődésnek az eddiginél hívebb képét már a költségvetési szerkezet rögzítése vagy standard szerkezetben való elkészítése is előmozdítaná, azonban teljes mértékben még nem biztosítaná. Ezért — nem a gyakorlati fi-

nanszírozás, hanem a közgazdasági elemzés céljaira — ki lehetne dolgozni természetesen ugyancsak felső szinten a változatlan áras költségvetést, s ki kellene dolgozni, illetve dokumentálni kellene a már kidolgozott költségvetési árindexeket, valamint — esetleg a létfenntartási indexek alkalmazásával — a bérindexeket. Ilyenféle feltételek megteremtése esetén a költségvetési adatok, arányok, fejlődési mutatók tudományos használhatósága kétségtelenül növekednék s a következtetések szilárdabb alapon épülhetnének fel.

A költségvetési statisztika rendszeres apparátusát ezenkívül szervesen ki kellene egészíteni a fent már említett fajlagos kiadási és bevételi mutatószámokkal is. A költségvetés abszolút számadatai, a standard szerkezetben kialakított, illetve korrigált s az ár- és bérváltozások hatásától megtisztított arányszámok és viszonyszámok, valamint az említett fajlagos mutatók birtokában a költségvetést sokkal nagyobb biztonságérzettel — és sokkal kisebb tévedési vagy megtévesztési veszéllyel — lehetne elemzés alá venni, mint a jelenlegi adottságok mellett.

A költségvetési statisztikának természetesen még számos egyéb problémája is felmerül, ami a költségvetések elemzésénél figyelembe veendő. Ilyenek például az évek közötti áthúzódások, az évközben jelentkező s így csak az év egy részében érvényesülő változások hatásai, a bevételek és kiadások teljesítésének különböző értelmezései, egyes bevételek és kiadások helyesbítései, a költségvetés különböző rangú számláin és a költségvetésen kívüli számlákon jelentkező pénzüsszegek stb., mind olyan tényezők és körülmények, amelyek a költségvetés elemzésénél figyelmet igényelnek.

A költségvetési statisztika apparátusának tökéletesítésére irányuló elgondolások megvalósítása feltehetően bizonyos munkatöbblettel járna. Feltevésünk szerint azonban ez a munkatöbblet — döntően csak a központi pénzügyi és statisztikai szerveknél — olyan eredményeket hozna, amelyek a költségvetés tervezését, közgazdasági tartalmú elemzését és értékelését feltétlenül előmozdítanák. A költségvetések elemzéséből levonható következtetések, számszerű megállapítások szavahihetősége és pontossága, megbízhatósága kétségtelenül megnövekednék. A költségvetési adatok behatóbb elemzése, tökéletesebb statisztikai apparátus alkalmazása esetén a költségvetési adatok és viszonyszámok mechanikus összehasonlításán alapuló egyes korábbi — esetleg tetszetős — megállapítások nyilván felülvizsgálásra szorulnának, de a társadalmi és gazdasági összefüggések és folyamatok ilyen módszerű feltárása a valóságot nagyobb mértékben közelítené meg. A marxista közgazdaságtudományak és statisztikának pedig ez az alapvető szempontja és célkitűzése.

A szocialista és a kapitalista mérlegrendszerek összehasonlítása

MÓD ALADÁRNÉ

Egy évvel ezelőtt kezdte meg az Európai Statisztikusok Értekezletének e célra kiküldött szakértői csoportja a szocialista és kapitalista országok mérlegrendszereinek összehasonlítását, illetve pontosabban az ezek összehasonlíthatóvá tételére irányuló munkát. A szakértői csoport 1960. június 20—24 között tartotta második ülését, melynek résztvevői ugyanazok voltak, mint első alkalommal, azaz a szocialista országok részéről a Szovjetunió, Csehszlovákia, Lengyelország és Magyarország, a nyugati országok részéről pedig Anglia, Franciaország, Hollandia és Dánia statisztikai hivatalainak képviselői, valamint a saját kívánságára bekapcsolódott Jugoszlávia és az Amerikai Egyesült Államok küldöttei.

Az egy évvel ezelőtti első értekezleten érthető módon a legáltalánosabb, a legátfogóbb kérdések megvitatásával kezdődött a munka. Így vita tárgya volt a nemzeti jövedelmet alkotó termelés meghatározása, a bruttó és nettó termelés, illetve jövedelem koncepciója, valamint ezek helye és szerepe a mérlegrendszerben, a termelés belföldi és nemzeti koncepciójának nyugaton használatos megkülönböztetése, és ezek közül a szocialista és kapitalista mérlegrendszerek összehasonlítása céljára a megfelelő fogalom kiválasztása stb. Ezeknek az általános problémáknak a tisztázása után a második értekezlet már konkrétabb kérdésekkel foglalkozhatott. A soron következő feladat a termelés, a fogyasztás és a felhalmozás fogalmának részletes megtárgyalása volt; ezek közül a jelenlegi ülés a fogyasztás témakörével foglalkozott.

I. A LAKOSSÁG FOGYASZTÁSA

1. A jelenleg használatos kétféle koncepcióból kiinduló összehasonlítás

A lakosság fogyasztásának szocialista, illetve az ENSZ által kidolgozott és a tőkés országokban általában elfogadott nemzet-

gazdasági mérlegrendszerben (System of National Accounts, a továbbiakban SNA) szereplő felfogás közti különbség szorosán kapcsolódik a nemzeti jövedelem koncepciójának különbségéhez. Közismert, hogy míg a szocialista országokban a nemzeti jövedelem lényegében az anyagi termelést öleli fel, addig a nyugati országokban más-más körben bár, de kisebb-nagyobb mértékben mindenütt idetartozónak tekintik a különböző szolgáltatásokat is. Világos, hogy a szolgáltatások tekintetbevétele vagy figyelmen kívül hagyása a nemzeti jövedelmen belül elsősorban a lakosság fogyasztásánál jelentkezik. A fogyasztás problémakörének tárgyalása során így mindazok a kérdések felmerültek, amelyek a nemzeti jövedelem körével kapcsolatban általánosságban jelentkezték, azonban most már konkrét formában, a gyakorlati megoldás igényével.

Mielőtt az összehasonlíthatóság konkrét és többé-kevésbé gyakorlati kérdéseinek megoldására került volna sor, meg kellett vitatni néhány általános elvi kérdést. Ilyen volt elsősorban a lakosság fogyasztásának fogalma. Ezt a fogalmat — túl azon, hogy azt csak az anyagi javakra vagy a szolgáltatásokra is kiterjesztik-e — nemcsak egymáshoz viszonyítva a kapitalista és szocialista országok, hanem részben maguk a szocialista országok sem értelmezik egységesen. A lakosság fogyasztása ugyanis értelmezhető szűken — ebben az esetben csak az a fogyasztás tartozik ide, amit a lakosság saját jövedelméből fedez. Értelmezhető azonban szélesen is — ebben az esetben a lakosság minden fogyasztása idetartozik, függetlenül attól, hogy ennek fedezete a lakosság saját jövedelméből vagy valamilyen más forrásból, például állami költségvetésből, szakszervezetek, biztosító intézetek felváltásaiból stb. származik, s függetlenül attól is, hogy a fogyasztás a lakosság saját elhatározásának vagy valamilyen rajta kívül álló intézkedésnek az alapján

történik (például kötelező egészségügyi oltások stb.). Végül értelmezhető a lakosság fogyasztása a két szélső felfogás közötti átmenetként is; a legtöbb országban ezt a gyakorlatot követik. Minthogy a két szélső kategória között szinte mindenütt máshol húzzák meg a határvonalat, külön feladatot jelentett egyrészt azoknak a kiegészítéseknek, másrészt pedig azoknak a kiemeléseknek, bontásoknak a meghatározása, amelyeknek segítségével az egyik rendszerből a másikba való átrendezés lehetővé válik.

Egy másik általános jellegű kérdés a fogyasztási javak körének meghatározása volt. A fogyasztási javak meghatározása, illetve a fogyasztási és a felhalmozási rendeltetésű javak elhatárolása legtöbb esetben nem okoz nehézséget. A javak egy részénél azonban a különbség nem éles, a tartós fogyasztási javak egy része átmenetet alkothat a javak két kategóriája között. Így például a személygépkocsi felfogható a fogyasztási alap, de felfogható az állóalap részeként is. Nálunk például a magántulajdonban levő autókat a fogyasztási alaphoz, a közületi tulajdonban levőket pedig az állóalapokhoz sorolják, mely eljárásnak a helyessége egyébként vitatható.

Végül hasonló általános jellegű kérdés a fogyasztás szektorainak meghatározása is. A szocialista országokban a fogyasztás lényegében két szektor: a lakosság és a közület közt oszlik meg. Az SNA mérlegrendszerében három szektort különböztetnek meg, a háztartásokat, az ún. nem-profitra dolgozó intézményeket (idetartoznak a különböző önszervező egyesületek, klubok stb.) és végül az általános igazgatást; e három szektor közül az első kettőt veszik figyelembe a lakosság fogyasztásánál. E téren is van bőven egyeztetni való. Csak egy példát említve: a szocialista országokban a látszatra egyértelmű elhatárolás mellett — az előbb említett koncepcionális eltérésnek megfelelően — egész sor különbség lehet és van is a két szektor közötti határvonal meghúzásánál attól függően, hogy a lakosság saját jövedelmén kívüli forrásokból fedezett fogyasztását a lakosság fogyasztásánál veszik-e számításba, illetve azt milyen mértékben veszik ott számításba.

E csak példaképpen említett főbb elvi kérdések megvitatása után az Európai Statisztikusok Értekezlete Titkárságának rendkívül részletes előtanulmánya alapján a szakértői csoport pontosan feltérképezte a kétféle rendszer közt meglévő különbségeket és ennek alapján tétele-

sen meghatározta egyfelől a szükséges kiegészítések, másfelől a szükséges kiemelések, bontások rendszerét, az eltérő tartalmú tételeknek szinte elemekre tagolását. Ez az aprómunkával elért eredmény igen fontos, mert előfeltételét alkotja annak, hogy a két mérlegrendszer mindegyike kölcsönösen átrendezhető legyen a másik rendszernek megfelelően.

A fogyasztás globális egyeztetése mellett megállapodás történt arról is, hogy milyen részletességű legyen az összehasonlítás. Erre a célra az alábbi főbb csoportokat állapították meg, amelyek az SNA rendszerében történő összehasonlítás céljára tartalmazzák nemcsak az anyagi javak, hanem a szolgáltatások körét is.

A fogyasztás főbb összehasonlítandó csoportjai a következők:

Anyagi javak

Élelmezés, italok, dohány
Ruházat, cipő
Tüzelőanyag
Villany, gáz, víz
Bútor és háztartási berendezés
Művelődési és egészségügyi tárgyak
Közlekedési eszközök
Egyéb anyagi javak

Szolgáltatások

Egészségügy
Oktatás, kultúra
Lakások amortizációja (lakbér)
Egyéb nem anyagi szolgáltatások

A fenti csoportok pontos tartalmának, illetve az azokba való besorolásnak a pontos meghatározása írásbeli egyeztetés alapján folyamatban van.

A tényleges összehasonlításhoz mindezeneken kívül természetesen szükség van még a különböző pénznemekben kifejezett adatok közös nevezőre hozására is. Minthogy azonban ez a feladat nemcsak a lakosság fogyasztásával, hanem az egész nemzeti jövedelemmel kapcsolatban fennáll, a szakértői csoport e kérdéssel a fogyasztás kapcsán nem foglalkozott, hanem annak megoldását az összes fogalmak megtárgyalása utáni időre hagyta.

2. Azonos tartalmú koncepció kialakítása

A két mérlegrendszer összehasonlíthatóvá tétele természetesen nem öncél, mindkét részről azért történik, hogy a módszertani munka befejeztével a különböző országok valóságos viszonyai összehasonlíthatóvá váljanak, és valóban összehasonlításra is kerüljenek. A kétféle nemzetijövedelem-koncepció közötti különbség azonban nemcsak közgazdasági felfogásbeli különbségekből, hanem

a különböző országokban egy sor vonatkozásban fennálló különböző szervezeti megoldásból származik, azaz részben nem elvi, nem tartalmi, hanem sok esetben formai okok szolgáltatják a különbségek forrását. Elég példaképpen egy dolgot megemlíteni. A tőkés országokban egészében a lakosság fogyasztásaként jelenik meg az ún. nem profitra dolgozó intézmények fogyasztása, viszont egészében ki van zárva abból az általános igazgatás fogyasztása. Ez az elhatárolás például azzal járhat, hogy a lakosság fogyasztása közt szerepelnek a saját jövedelemből vásárolt részen kívül azok a gyógyszerek, amelyeket betegsegélyző-pénztárak által fenntartott kórházakban vesz igénybe a lakosság, de nem szerepelnek ugyanezek, ha ezeket állami költségvetésből fenntartott kórházak keretében kapja. Nyilvánvaló, hogy ilyen alapon történő összehasonlítás más országokkal, ahol nem tesznek ilyen megkülönböztetést, helytelen képet ad.

Mindezek következtében felmerült, hogy érdemi összehasonlítás céljaira a lakosság fogyasztásának olyan koncepcióját volna kívánatos használni, mely értelemszerűen lehetőleg teljes mértékben felöleli a lakosság fogyasztását, függetlenül attól, hogy az megegyezik-e a nemzeti jövedelemben jelenleg használt fogalommal.

Ilyen fogalomként javaslatba került a lakosság fogyasztásának olyan értelmezése, amely magában foglalja az összes anyagi javakat és igénybevett összes szolgáltatásokat (ideértve az egészségügyi és kulturális jellegűeket és kizárva az igazgatási-adminisztratív jellegűeket) tekintet nélkül arra, hogy ezek az elfogyasztott javak, illetve igénybevett szolgáltatások milyen forrásból — a lakosság saját jövedelméből vagy állami, közületi forrásból — nyernek fedezetet.

Ez a fogalom — amelyet a lakosság teljes fogyasztásának lehetne nevezni — lényegében megegyezik azzal, amit a lakosság reáljövedelmének számítása alkalmával mi használunk. Ez a nemzeti-jövedelem-számítás keretében a lakosság fogyasztására vonatkozóan nálunk használatos fogalomtól annyiban tér el, hogy tartalmazza a szolgáltatásokat is, a kapitalista országokban használatos fogalomtól pedig abban, hogy tartalmazza az állami költségvetésből fedezett szolgáltatásokat is. Véleményem szerint egy ilyen fogalom összehasonlítása kívánatos és hasznos. A szakértői csoport is lényegében így ítélte meg a kérdést, s egy ilyen értelmezésű fogyasztás összehasonlítását is javasolta,

azonban aláhúzta, hogy ez a koncepció nem helyettesítheti az egyes mérlegrendszerekben ez idő szerint szereplő fogyasztási fogalmak összehasonlítását. Az egyes fogalmak egyenkénti egyeztetésének ugyanis az a célja, hogy ezek együttvéve adják a nemzeti jövedelem egészének összehasonlítását, márpedig a lakosság fentiek szerinti teljes fogyasztása nem illeszthető be sem az egyik, sem a másik mérlegrendszerbe.

II. KÖZÖS KERETŰL SZOLGÁLÓ (HARMADIK) MÉRLEGRENDSZER

A szakértői csoport egy évvel ezelőtti ülésén többek közt úgy határozott, hogy az összehasonlítás céljára meg kell kísérelni a szocialista és az SNA mérlegrendszer mellett egy olyan (harmadik) átfogó mérlegrendszer kialakítását, amely a két rendszer közös keretűl szolgálhat. Az erre vonatkozó javaslatot a francia küldött tette, s ő vállalta a tervezet elkészítését is. A szakértői csoport jelenlegi ülése a fogyasztás témakörének megtárgyalása után e tervezet megvitatásával foglalkozott.

A vitát megkönnyítette, hogy a javaslattevők nem tartottak igényt arra, hogy egy harmadik nemzetijövedelem-koncepciót adjanak, hanem a sokkal szerényebb „összefoglaló gazdasági tábla” címet adták tervezetüknek. Ez eleve vitán kívül helyezett egy sor alapvető közgazdasági kérdést, mert amíg afölött nyilvánvaló a vita, hogy például a szolgáltatások részét képezik-e a nemzeti jövedelemnek vagy sem, afelett nem feltétlenül kell vitatkozni, hogy célszerű-e készíteni olyan összeállítást, amely az anyagi javak mellett kimutatja a szolgáltatások meghatározott körét is.

A tervezet azt tűzte ki fő céljául, hogy világosan különválassza azt, ami a kétféle rendszerben lényegében azonos és azt ami eltér. Az összehasonlíthatóvátétel szempontjából ez rendkívül hasznos, mert egyrészt megkönnyíti az összehasonlítás érdekében végrehajtandó feladatok áttekintését, másrészt az egész számításnak elemekre bontása könnyen megvalósíthatóvá teszi az egyes rendszerek átrendezését, a szükséges kiegészítések, illetve redukálások végrehajtását. A különbségek és azonosságok különválasztásának első lépése ezek világos megállapítása, elhatárolása. A fontosabb fogalmaknál meglévő különbségeket a kétféle mérlegrendszerben az alábbiak érzékeltetik (a jelölések értelmezését lásd a tábla után az 1138., 1139. és 1140. oldalon):

a) Termelés

Társadalmi össztermék (szocialista)	T
Bruttó termelés (SNA szerint)	$T + T' + T'' - F_1 - F_2 - F'_1 - F'_2$
Nemzeti jövedelem (szocialista)	$T - F_1 - A_1$
Nettó termelés (SNA szerint)	$T + T' + T'' - F_1 - F_2 - F'_1 - F'_2 - \Sigma A_i$

b) Fogyasztás

Személyes fogyasztás (szocialista)	$F_5 + A_2^*$
Közületi fogyasztás (szocialista)	$F_2 + F_3 + F_4 + A_2 + A_3 + A_4$
Magánfogyasztás (SNA szerint)	$F_4 + F_5 + F'_4 + F'_5 + F''_4 + F''_5$
Állami fogyasztás (SNA szerint)	$F_3 + F'_3 + F''_3$

c) Beruházások

Beruházások (szocialista)	ΣN_i
Állóalpnövekedés (szocialista)	$\Sigma N_i - \Sigma A_i - S$ (a veszteségek figyelmen kívül hagyásával)
Állótőke bruttó növekedése (SNA szerint)	$\Sigma N_i - S$
Állótőke nettó növekedése (SNA szerint)..	$\Sigma N_i - \Sigma A_i - S$

* A nem anyagi javakat termelő egységek amortizációjának teljes összegéből a lakás-amortizáció.

Minthogy a fő törekvés a különbségek és azonosságok érzékeltetésére irányult, a figyelem azokra a területekre összpontosult, amelyekben ezek testet öltöttek, ami szükségszerűen más, egyébként nem kevésbé fontos vonatkozások elnagyolásával járt. Így például a mérleg forrás oldalán a termelés csak aszerint szerepelt bontva, hogy anyagi javak vagy nem anyagi javak termeléséről, illetve államigazgatás vagy egyéb közületek szolgáltatásairól van-e szó, ugyanakkor nem adott képet arról, hogy ez a „termelés” ipari, építőipari, mezőgazdasági vagy más ágazathoz tartozó termékekben ölt-e testet. Ez természetesen nagyon lecsökkenti a mérleg használhatóságát, hiszen a mérlegnek éppen az az egyik fő rendeltetése, hogy a termelést és felhasználást fogja egységes egészbe, márpedig természetesen nem elemezhető megfelelően a termelés és felhasználás olyan mérleg alapján, amely még közelítő képet sem ad arról, hogy a termelés milyen jellegű termékeket bocsát a felhasználás céljaira rendelkezésre.

A tervezet ugyanakkor kísérletet tett arra, hogy egy táblába foglalja össze a termelés, a felhasználás és az elosztás, illetve újraelosztás folyamatát. Ennyiben a tábla részben anyagi, részben pénzügyi folyamatok tükré lett, azonban úgy, hogy ugyanazon folyamatok anyagi és pénzügyi vetületeit nem minden esetben írta le azok teljességében, hanem a pénzügyi folya-

matnak csak egy részét, az elosztásra, illetve újraelosztásra kerülő részt tükrözte.

A vita során szinte minden hozzászóló kifejtette, hogy ez a megoldás nem célszerű, nem ad világos képet. Ugyanakkor megmutatkozott az is, hogy az érdemi ellenvetéseken túl a nézeteknek nemcsak egyeztetése, hanem még kölcsönös megértése is milyen nehéz, mennyire nem egyszerű a behelyezkedés más gondolatmenetekbe, az elfogadottól, a gyakorlatban használttól eltérő koncepciókba, jöllehet ez az előfeltétele minden valóban megalapozott vitának.

Csupán ízelítőül megemlíthetjük: volt olyan hozzászóló, aki nemcsak azt vitatta, hogy célszerű-e a pénz- és áruflowmatokat egy táblába összesűríteni, hanem azt kérdezte, hogy egyáltalán lehet-e ezt. A vita résztvevői közt voltak olyanok, akik — nyilvánvalóan egyszerűen nem értve a tábla felépítését — azt tételtek fel, hogy „a mérleg nincs egyensúlyban”, azaz a forrás és felhasználás oldalán szereplő tételek elvileg nem felelnek meg egymásnak, és elhangzott olyan megállapítás is, hogy a tervezet azért nem érthető, mert a betűjel-rendszer nem áttekinthető, ami csak annak tulajdonítható, hogy a hozzászóló az újtól, a szokatlantól való húzódás miatt nem foglalkozott megfelelően az egyébként önmagában igen egyszerűen áttekinthető betűjel-rendszerrel.

Az érdekesség kedvéért álljon itt a szóbanforgó tervezet.

Gazdasági szektorok		Felhasználás									
		1. Anyagi javakat és szolgáltatásokat termelő egységek		2. Nem anyagi javakat termelő egységek		3. Államigazgatás		4. Közületek		5. Háztartások	
		folyó	tőke-	folyó	tőke-	folyó	tőke-	folyó	tőke-	folyó	tőke-
Gazdasági műveletek		ügyletek									
A) Anyagi javakkal és szolgáltatásokkal kapcsolatos műveletek (1. szektor termékei)	Termelés										
	Folyó fogyasztás..	F_1		F_2		F_3		F_4		F_5	
	Amortizáció	A_1		A_2		A_3		A_4			
	Állótőke bruttó növekedése		N_1		N_2		N_3		N_4		N_5
	Készletváltozás...		K_1		K_2						
	Selejtezés										
Export, import ...											
B) Nem anyagi javakkal és szolgáltatásokkal kapcsolatos műveletek (2. szektor termékei)	Termelés										
	Folyó fogyasztás..	F'_1		F'_2		F'_3		F'_4		F'_5	
	Export, import ...										
C) Államigazgatási, egyéb közületi és háztartási szolgáltatások*	Termelés										
	Fogyasztás					F''_3		F''_4		F''_5	
D) Az elosztással kapcsolatos műveletek	Bérek	B_1		B_2		B_3		B_4		B_5	
	Társadalombiztosítási befizetések	b_1		b_2		b_3		b_4		b_5	
	Társadalmi juttatások	J_1		J_2		J_3					
	Közvetett (forgalmi) adók	ja_1		ja_2							
	Egyenes adók	ea_1		ea_2						ea_5	
	A vállalatok által elosztott jövedelmek	V_1		V_2							
	Folyó ügyletek ...	U_1		U_2		U_3		U_4		U_5	
	Tőkeügyletek		U'_1		U'_2		U'_3		U'_4		U'_5
Megtakarítások	M_1		M_2		M_3		M_4		M_5		
Pénzügyi műveletek egyenlege		M'_1		M'_2		M'_3		M'_4		M'_5	
Összesen	z_1	Z_1	z_2	Z_2	z_3	Z_3	z_4	Z_4	z_5	Z_5	

* A kiinduló feltételezés az, hogy ezek a szektorok önmaguk használják fel az általuk létrehozott szolgáltatásokat, amelyeknek értékét egyébként a táblázat szerkesztői egyenlőnek tekintik az általuk kifizetett bérek és társadalombiztosítási hozzájárulások összegével (illetve az államigazgatás és közületek esetében ide tartozik az állótőke amortizációja is).

A táblában előforduló jelölések értelmezése:

A) típusú műveletek:

T — anyagi javak és szolgáltatások termelése,

F_i

— az i -edik szektor jószág- és szolgáltatás-fogyasztása (nem tőke javak),

A_i

— az i -edik szektor állótőke-felhasználása,

		Források												
6. Egyéb	Össze- sen	1. Anyagi javakat és szolgáltatásokat termelő egységek		2. Nem anyagi javakat termelő egységek		3. Államigazgatás		4. Közületek		5. Háztartások		6. Egyéb	Összesen	
		folyó	tőke-	folyó	tőke-	folyó	tőke-	folyó	tőke-	folyó	tőke-			
		ügyletek												
	<i>F</i>	<i>T</i>											<i>T</i>	
	<i>A</i>		<i>A</i> ₁		<i>A</i> ₂		<i>A</i> ₃		<i>A</i> ₄				<i>A</i>	
	<i>N</i>													
	<i>K</i>													
	<i>S</i>		<i>S</i>										<i>S</i>	
<i>E</i>	<i>E</i>											<i>I</i>	<i>I</i>	
	<i>F'</i>			<i>T'</i>									<i>T'</i>	
<i>E'</i>	<i>E'</i>											<i>I'</i>	<i>I'</i>	
	<i>F''</i>					<i>T''</i> ₃		<i>T''</i> ₄		<i>T''</i> ₅			<i>T''</i>	
	<i>B</i>									<i>B</i>			<i>B</i>	
	<i>b</i>					<i>b</i>							<i>b</i>	
	<i>J</i>									<i>J</i>			<i>J</i>	
	<i>fa</i>					<i>fa</i>							<i>fa</i>	
	<i>ea</i>					<i>ea</i>							<i>ea</i>	
	<i>V</i>					<i>V</i> ₃		<i>V</i> ₄		<i>V</i> ₅		<i>V</i> ₆	<i>V</i>	
<i>Ü</i> ₆	<i>Ü</i>	<i>1Ü</i>		<i>2Ü</i>		<i>3Ü</i>		<i>4Ü</i>		<i>5Ü</i>		<i>6Ü</i>	<i>Ü</i>	
<i>Ü'</i> ₆	<i>Ü'</i>		<i>1Ü'</i>		<i>2Ü'</i>		<i>3Ü'</i>		<i>4Ü'</i>		<i>5Ü'</i>	<i>6Ü'</i>	<i>Ü'</i>	
	<i>M</i>		<i>M</i> ₁		<i>M</i> ₂		<i>M</i> ₃		<i>M</i> ₄		<i>M</i> ₅		<i>M</i>	
<i>M'</i> ₆	<i>O</i>													
<i>Z'</i> ₆	<i>Z</i>	<i>z</i> ₁	<i>Z</i> ₁	<i>z</i> ₂	<i>Z</i> ₂	<i>z</i> ₃	<i>Z</i> ₃	<i>z</i> ₄	<i>Z</i> ₄	<i>z</i> ₅	<i>Z</i> ₅	<i>Z</i> ₆	<i>Z</i>	

N_i — az *i*-edik szektorban az állótőke bruttó növekedése,

K₁ és *K₂* — az 1., illetve 2. szektorban a készletváltozások,

S — a selejtezés,

E és *I* — export és import,

B) típusú műveletek:

T' — nem anyagi javak és szolgáltatások termelése,

F'_i — az *i*-edik szektor felhasználása a nem anyagi javakból,

E' és *I'* — esetleges export, illetve import.

C) típusú műveletek:

T''₃, *T''₄*, *T''₅* — 3., 4. és 5. szektor „termelése”

F''₃, *F''₄*, *F''₅* — 3., 4., illetve 5. szektor fogyasztása az ugyanitt létrehozott termelésből.

D) típusú műveletek:

$B_i (\sum B_i = B)$	— bérek
$b_i (\sum b_i = b)$	— társadalombiztosítási hozzájárulás,
J	— a társadalombiztosítási szervek által nyújtott szociális juttatások,
fa	— az 1. és 2. szektorok által fizetett forgalmi adók,
ea	— a vállalatok és háztartások által fizetett egyenes adók,
V_1 és V_2	— a vállalati jövedelmek kifizetése az 1. és 2. szektorban,
U_i	— az i -edik szektor egyéb folyó ügyletei (kifizetések),
${}_iU$	— az i -edik szektor egyéb folyó bevételei ($\sum U_i = \sum {}_iU$),
U'_i illetve ${}_iU'$	— a megfelelő tőkeügyletek ($\sum U'_i = \sum {}_iU'$),
M_i	— a folyó ügyleteket egyenlegező megtakarítási tétel,
M'_i	— a tőkeügyleteket egyenlegező tétel.

A táblázat könnyebb áttekinthetősége érdekében az alábbiakat lehetne megjegyezni.

A vízszintes egységekben (A, B, C, D) a tábla a társadalmi termék „használati érték” szerinti összetételét mutatja be, vagyis azt, hogy milyen célokra kerülnek felhasználásra a társadalmi összterméket alkotó termékek. (Megjegyzendő, hogy az amortizáció két oldalon történő szerepeltetése pusztán technikai okokból történik a mérlegrendszerű egyensúly biztosítása érdekében, minthogy a felhasználási oldalon az állótőke bruttó növekedése szerepel.)

A függőleges egységekben az egyes gazdasági szektorok bruttó termelésének értékösszetétele található. Megjegyzendő, hogy a táblában a gazdasági szektorok elhatárolása inkább az összehasonlíthatóság biztosításának gyakorlati szempontjai, mint elvi szempontok szerint történik.

A társadalmi terméket, illetve a bruttó termelési értéket felölelő táblából leolvashatók, kiemelhetők a nemzeti jövedelem legfontosabb mozzanatai is. Így például:

a szocialista értelmezés szerinti nemzetijövedelem-termelés az A részben található és nem más, mint $T - F_1 - A_1$, vagyis a teljes termelésből levonva a termelő anyagfelhasználást és az amortizációt. Ugyanitt olvasható le a nemzeti jövedelem felhasználása. A nemzeti jövedelem ugyanis felépíthető mint a nem termelő fogyasztás ($F_2 + F_3 + F_4 + F_5$), valamint a felhalmozás ($\sum N_i + K_1 + K_2 - \sum A_i$) összege. A nemzeti jövedelem elsődleges elosztását (vagyis értékösszetételét) a „felhasználás” oldal első oszlopának B, C és D pontjai együttesen mutatják. Itt található ugyanis a nemzeti jövedelem megoszlása nem anyagi jellegű kiadásokra, munkabérre, adó- és társadalombiztosítási kiadásokra, valamint tiszta eredményre.

Hasonlóképpen építhetők fel a táblából az SNA-rendszernek vagy bármilyen más rendszernek megfelelő fogalmak. Míg azonban a szocialista rendszerben csak az A műveletek tartoznak a termelés szférájába, a B, C és D műveletek pedig már az elosztás, illetve újraelosztás szférájába, addig például az SNA-rendszer szerint az A, B és C típusú műveleteket a termelési szférába tartozónak tekintik és csak a D típusúak tartoznak az elosztás, illetve az újraelosztás kategóriájába.

A szakértői csoport hosszabb vita után úgy határozott, hogy a tábla első lépésben az újraelosztásra vonatkozó rész nélkül készüljön el, világosabb, egyszerűbb változatban, amire a javaslattevők vállalkoztak is. Véleményem szerint ez a kísérlet nem haszontalan. Kétségtelenül hasznos, hogy készült javaslat valamilyen tábla-sémára is, mert minden eddigi munka egyelőre még csak a fogalmak körére korlátozódott, jóllehet az összehasonlítás gyakorlati végrehajtásához feltétlenül szükséges valaminő tábla-rendszer. Ez a javaslat — ugyanúgy mint ahogy a fogyasztás esetében, a lakosság teljes fogyasztásának újonnan alkotott fogalma nem helyettesítheti a nemzeti jövedelem keretében használatos fogalmakat — nem helyettesítheti a két rendszer közvetlen összehasonlítását, ugyanakkor mint kiegészítés, mint új közelítés, előbbre viheti a munkát. Amíg az előbbi esetben az összehasonlítás gazdagabb, tartalmasabbá tétele lehet az eredmény, addig ebben az esetben az összehasonlítás meggyorsítása, egyszerűbbé tétele érhető el, márpedig véleményem szerint az sem megvetendő eredmény.

A szakértői csoport ülésének határozata szerint a javított tervezethez ki kell majd

kérni nemcsak a szakértői csoportban képviselt, hanem valamennyi ország statisztikai hivatalának véleményét, s a végleges állásfoglalást ezeknek a hozzászólásoknak az ismeretében a szakértői csoport következő ülésén kell kialakítani.

*

Az összehasonlítások megkönnyítése, meggyorsítása érdekében még egy javaslat hangozott el a szakértői csoport ülésén. A jugoszláv küldött beszámolt arról, hogy saját nemzetijövedelem-számítási rendszerüket összehasonlítások céljára kiegészítették a nem anyagi jellegű tevékenységek (szolgáltatások) számláival, lényegében az SNA mérlegek felépítésének megfelelő kettős könyvviteli rendszerben. Vállalkozott arra, hogy a szakértői csoport következő ülésének idejére hazai tapasztalataik alapján olyan táblarendszer-tervezetet készít, amely tartalmazza a két rendszer közt mutatkozó főbb különbségekre, a szolgáltatásokra vonatkozó részt is, ami hasznos lehet, történnék az összehasonlítás akár az SNA, akár a szocialista koncepciónak megfelelően, mert az országok egyik része számára könnyen leválaszthatóvá, másik része számára kiegészíthetővé teszi a szolgáltatásokra vonatkozó komplexumot. Amennyiben a szóbanforgó javaslat elfogadhatónak fog bizonyulni, s időben is gyorsan megvalósítható lesz, akkor az előbbieken ismertetett (harmadik) mérlegrendszer feleslegessé válhat. Véleményem szerint nem árt a kitűzött cél közelítésére egyidejűleg több kísérletet is tenni, mert hiszen egyes kísér-

letek sikertelenségével is számolni kell, s a kívánt eredmény még így is csak viszonylag hosszú idő alatt érhető el.

*

Az ismertetésben nem törekedtem teljességre, csupán az érdeklődésre inkább számottartó témákról, részletekről kívántam beszámolni. A szakértői csoport a vitás kérdések tisztázása után határozatot hozott a további munkára vonatkozólag, és úgy döntött, hogy legközelebbi feladatként a fogyasztás fogalmához hasonlóan a termelés és a felhalmozás témakörét kell feldolgozni. Ezenkívül, tekintettel arra, hogy a külkereskedelem kezelése a nemzetijövedelem-számítások rendszerében sajátos problémákat vet fel, a legfontosabb fogalmak mellett az e tétellel kapcsolatos problémák kölcsönös megismerését, és a lehető egységesítés kérdését is feladatként tűzte ki a szakértői csoport.

Jóllehet a munka lassan halad, az eredményeket nem szabad lebecsülni. Az eddigi részeredmények kétségtelenül igen hasznosak és nélkülözhetetlenek a kitűzött feladat megoldásához. Ennek jelentősége pedig alig szorul magyarázatra. A különböző országok fejlődésének legösszefoglalóbb mutatója közismerten a nemzeti jövedelem, s ha ezt a tudományos igényeknek megfelelően össze fogjuk tudni hasonlítani, ez rendkívül fontos adalék lesz a különböző társadalmi rendszerű országok közti békés versenyben.

Reprezentatív adatfelvétel az iparban foglalkoztatott munkásokról

BÁCS GYÖRGY

Az ipari munkások társadalmunkban elfoglalt helyzetének értékeléséhez, e nagyjelentőségű kérdés sokoldalú elemzéséhez — egyéb irányú vizsgálatok mellett — nélkülözhetetlenül szükséges a munkások és az őket foglalkoztató üzemek között kialakult viszony tanulmányozása. A munkások különféle ismérvek szerinti rétegződésére, szakképzettségére, munkakörülményeire, kereseti viszonyaira stb. vonatkozó adatok iránt az ipari munkások helyzetével foglalkozó párt- és állam-

igazgatási szervek, tudományos intézetek, kutatók, sőt maguk a dolgozók részéről is széleskörű érdeklődés nyilvánul meg.

Ezeket a jogos igényeket kívánta a Központi Statisztikai Hivatal kielégíteni az 1959. negyedik negyedévben végrehajtott adatfelvétellel.

Az adatfelvétel alapján lehetővé kívántuk tenni

1. az iparban foglalkoztatott munkások összetételének (nem, életkor, lakóhely, családi állapot stb.),

kérni nemcsak a szakértői csoportban képviselt, hanem valamennyi ország statisztikai hivatalának véleményét, s a végleges állásfoglalást ezeknek a hozzászólásoknak az ismeretében a szakértői csoport következő ülésén kell kialakítani.

*

Az összehasonlítások megkönnyítése, meggyorsítása érdekében még egy javaslat hangozott el a szakértői csoport ülésén. A jugoszláv küldött beszámolt arról, hogy saját nemzetijövedelem-számítási rendszerüket összehasonlítások céljára kiegészítették a nem anyagi jellegű tevékenységek (szolgáltatások) számláival, lényegében az SNA mérlegek felépítésének megfelelő kettős könyvviteli rendszerben. Vállalkozott arra, hogy a szakértői csoport következő ülésének idejére hazai tapasztalataik alapján olyan táblarendszer-tervezetet készít, amely tartalmazza a két rendszer közt mutatkozó főbb különbségekre, a szolgáltatásokra vonatkozó részt is, ami hasznos lehet, történnék az összehasonlítás akár az SNA, akár a szocialista koncepciónak megfelelően, mert az országok egyik része számára könnyen leválaszthatóvá, másik része számára kiegészíthetővé teszi a szolgáltatásokra vonatkozó komplexumot. Amennyiben a szóbanforgó javaslat elfogadhatónak fog bizonyulni, s időben is gyorsan megvalósítható lesz, akkor az előbbieken ismertetett (harmadik) mérlegrendszer feleslegessé válhat. Véleményem szerint nem árt a kitűzött cél közelítésére egyidejűleg több kísérletet is tenni, mert hiszen egyes kísér-

letek sikertelenségével is számolni kell, s a kívánt eredmény még így is csak viszonylag hosszú idő alatt érhető el.

*

Az ismertetésben nem törekedtem teljességre, csupán az érdeklődésre inkább számottartó témákról, részletekről kívántam beszámolni. A szakértői csoport a vitás kérdések tisztázása után határozatot hozott a további munkára vonatkozólag, és úgy döntött, hogy legközelebbi feladatként a fogyasztás fogalmához hasonlóan a termelés és a felhalmozás témakörét kell feldolgozni. Ezenkívül, tekintettel arra, hogy a külkereskedelem kezelése a nemzetijövedelem-számítások rendszerében sajátos problémákat vet fel, a legfontosabb fogalmak mellett az e tétellel kapcsolatos problémák kölcsönös megismerését, és a lehető egységesítés kérdését is feladatként tűzte ki a szakértői csoport.

Jóllehet a munka lassan halad, az eredményeket nem szabad lebecsülni. Az eddigi részeredmények kétségtelenül igen hasznosak és nélkülözhetetlenek a kitűzött feladat megoldásához. Ennek jelentősége pedig alig szorul magyarázatra. A különböző országok fejlődésének legösszefoglalóbb mutatója közismerten a nemzeti jövedelem, s ha ezt a tudományos igényeknek megfelelően össze fogjuk tudni hasonlítani, ez rendkívül fontos adalék lesz a különböző társadalmi rendszerű országok közti békés versenyben.

Reprezentatív adatfelvétel az iparban foglalkoztatott munkásokról

BÁCS GYÖRGY

Az ipari munkások társadalmunkban elfoglalt helyzetének értékeléséhez, e nagyjelentőségű kérdés sokoldalú elemzéséhez — egyéb irányú vizsgálatok mellett — nélkülözhetetlenül szükséges a munkások és az őket foglalkoztató üzemek között kialakult viszony tanulmányozása. A munkások különféle ismérvek szerinti rétegződésére, szakképzettségére, munkakörülményeire, kereseti viszonyaira stb. vonatkozó adatok iránt az ipari munkások helyzetével foglalkozó párt- és állam-

igazgatási szervek, tudományos intézetek, kutatók, sőt maguk a dolgozók részéről is széleskörű érdeklődés nyilvánul meg.

Ezeket a jogos igényeket kívánta a Központi Statisztikai Hivatal kielégíteni az 1959. negyedik negyedévben végrehajtott adatfelvétellel.

Az adatfelvétel alapján lehetővé kívántuk tenni

1. az iparban foglalkoztatott munkások összetételének (nem, életkor, lakóhely, családi állapot stb.),

2. az ipari munkásként eltöltött szolgálati idővel kapcsolatos kérdéseknek (gyakorlati évek, munkahelyváltogatások, utolsó munkahelyen töltött szolgálati idő stb.),

3. a betöltött munkakörrel összefüggő adatoknak (szakképzettség, beosztás, munkahelyen fennálló egészségi ártalmak stb.),

4. a munkában töltött időnek és a munkabérnek (teljesített órák és túlórák, átlagos havi kereset és órabér, bérezési formák stb.),

5. a munkabéren felüli pénzbeli juttatásoknak,

6. a munkától való távolmaradásoknak (betegség, szabadság stb.) részletes, a különféle összefüggéseket is feltáró elemzését.

A felsorolt kérdéscsoportok közel sem ölelik fel a munkások és az üzemek között kialakult kapcsolat valamennyi jellemzőjét, közel sem fedik a fenti kérdések iránt jelentkező összes kutatási igényeket. Nem térnek ki például a munkahelyváltogatások okainak vizsgálatára, nem foglalkoznak a munkások műveltségi színvonalának, családi viszonyainak, kulturális és egyéb igényeinek, valamint az üzemek szociális és kulturális létesítményeinek és ezeknek a munkások részéről történő igénybevételének tanulmányozásával. A leginkább előtérben álló és a munkások helyzetére nézve alapvető kérdések tanulmányozását azonban lehetővé teszik.

Egyetlen adatfelvétel keretébe nyilvánvalóan nem is lett volna helyes belecsúfolni minden fontosnak látszó kérdést. Ehelyett inkább arra kellett törekednünk, hogy a felsorolt kérdéscsoportok minél több oldalról való vizsgálatának lehetőségét biztosítsuk. (Ehhez képest — az adatfelvétel végrehajtása szempontjából — így is igen sok adat összeírásáról volt szó.)

Az adatfelvétel céljának megfelelően a statisztikai „megfigyelési egység” csakis az egyes munkás lehetett. Nem a vállalatok összes munkásaira vonatkozó adatok begyűjtésére, hanem külön-külön személyenkénti összeírásra volt szükség. Az összeírásnak természetesen az egész állami iparban foglalkoztatott összes munkásra vonatkoznia kellett, hogy a különböző ágazatokban, a munkások különféle

kategóriáiban fennálló helyzetet egymással és az egész iparral egybevetve is értékelhessük. Mint legcélszerűbb adatfelvételi módszert a reprezentatív összeírás módszerét választottuk.

A reprezentatív adatfelvétel végrehajtása számos előnnyel járt. Lehetővé tette, hogy az összeírást „kompletten”, azaz az ipar valamennyi ágában és az építőiparban is egy időben hajthassuk végre. Módot nyújtott továbbá arra, hogy a mintába bekerült személyekre vonatkozóan aránylag rövid idő alatt és kis apparátussal, viszonylag részletes adatanyag birtokába jussunk stb.

Ilyen természetű reprezentatív adatfelvételt azonban még nem hajtottunk végre. Tapasztalatokkal nem rendelkezünk sem a kérdőpontok összeállítására, sem az adatfelvétel megszervezésére vonatkozólag. Ezért az adatfelvétel előkészítése során helyszíni tanulmányokat kellett különféle üzemekben végezünk, mert már az előkészítés ideje alatt határoznunk kellett

1. a reprezentáció mértékéről és az ipar szerkezete szerinti arányairól,
2. az összeírás eszmei időpontjáról,
3. az összeírás végrehajtásának módjáról,
4. a felteendő kérdésekről és az összeírás anyagának feldolgozásáról, a készítendő összesítések, a feldolgozási táblák tartalmáról,
5. a mintaelemek (az összeírandó munkások) kiválasztásának módjáról.

A reprezentáció mértékét a lehetőséghez képest a legszükségesebb minimumra kívántuk szorítani. Emiatt később a tervbe vett kérdőpontok közül több részletező kérdést töröltünk is, mert különben a reprezentáció arányait nem tudtuk volna viszonylag alacsonyan tartani. Számításaink szerint átlagosan mintegy 6 százalékos reprezentáció látszott szükségesnek ahhoz, hogy feldolgozásaink főbb csoportosításainak továbbrészletezése esetén is elfogadható hibahatárokon belül maradhassunk.

Az összeírás eszmei időpontjaként olyan időpontot kellett választanunk, amikor az iparban viszonylag nagy a foglalkoztatottság s a különféle idényiparágak munkáslétszáma sincs alatta az évi átlagoknak. Kezdetben arra is gondoltunk, hogy az adatfelvételt — tekintettel egyes

idényágazatokra (építőanyagipar, élelmiszeripar) — nem egyidőben hajtjuk végre, hanem a legnagyobb foglalkoztatottság idején ágazonként külön-külön. Ezt a gondolatot azonban később elvetettük, mert ebben az esetben adatfelvételünk lényegében részleges megfigyelésekre töredeztetett volna. Ágazonként más-más időpontban végzett összeírás esetén ugyanis az egyes ágazati adatok az összíparral vagy más ágazatokkal, az időbeli távolság miatt nem hasonlíthatók össze, s ezáltal az elemzési lehetőségek nagymértékben korlátozódnak. Ezt pedig mindenképpen el kívántuk kerülni.

Leginkább szeptember—október hónap felelt meg szempontjainknak, mert ebben az időszakban az idényiparágak munkáslétszáma általában magas szinten van (az építőanyagiparban még nincs számottevő létszámcsökkenés, az élelmiszeriparban pedig az évvégi idény már megkezdődött), a szabadságolások zöme lezajlott már, s a termelés lendülete általában felfelé ível. Mindezen körülmények figyelembevételére után az ipar egész területén szeptember 30-át jelöltük ki az összeírás eszmei időpontjául.

A legtöbb gondot magának az összeírásnak a megszervezése és lebonyolítása okozta. Ki és hogyan hajtsa végre az összeírást? Külön erre a célra kirendelt számlálóbiztosok vagy maguk az érintett iparvállalatok? Az egyes munkásokra vonatkozó adatokat milyen bizonylatok alapján írják össze? Egyénienkénti kikérdezés vagy az egyes iparvállalatok személyi nyilvántartásai és egyéb üzemi okmányai alapján?

A kikérdezés alapján történő összeírás ellen szólt az adatok hitelességének várható kisebb értéke, a pontatlanság veszélye, amely a „bevallott” adatok esetén — részben egyes kérdőpontok helytelen értelmezése, részben különféle, a kikérdezett személytől függő szubjektív okok miatt — mindig fennáll. A kikérdezés ellen szólt az összeírás akár lakóhelyen, akár munkahelyen történő lebonyolításának bizonyos nehézsége és az összeírásnak tetemesen nagyobb munkaigénye is.

A szükséges adatoknak az iparvállalatok üzemi nyilvántartásai alapján történő összeírása mellett szólt elsősorban várható nagyobb megbízhatóságuk. Emel-

lett az összeírás lebonyolítása is egyszerűbbnek, kisebb munkaigényűnek ígérkezett. Ugyanis a nyilvántartásokból — ha többféle nyilvántartást kell is sorba venni — több személy adatait lehet szinte sorozatszerűen kigyűjteni viszonylag rövid idő alatt, mint az egyes személyekkel külön-külön foglalkozva — esetleg munkájuktól is elvonva őket — egyenként végezve az összeírást. Több különféle ágazatba tartozó iparvállalatnál végzett helyszíni tanulmányozás után végül is az összeírásnak üzemi okmányok alapján való végrehajtását határoztuk el. A kikérdezést azonban teljes mértékben nem mellőzhettük egyrészt, mert az üzemi nyilvántartások sem terjedtek ki az adatfelvételnél tervbevett minden fontos kérdésre (melyeket az összeírás egyszerűsítése érdekében sem ejthettünk el), másrészt egyes vállalatok nyilvántartásai hiányosaknak, elhanyagoltaknak bizonyultak. Így minden vállalatnál akadt néhány kérdőpont, melyre a választ csak a munkások megkérdezése után lehetett megállapítani. Ilyen körülmények között az összeírást sem hajthatták volna végre könnyűszerrel a helyi vállalati adminisztrációt nem ismerő, csupán erre az alkalomra kirendelt számlálóbiztosok, hanem csak az érintett iparvállalatok dolgozói.

Ezeknek a problémáknak tisztázása után határozhattunk csak véglegesen az összeírás kérdőpontjairól. Az összeírásnál elsősorban olyan kérdéseket kívántunk feltenni, melyekre nézve az iparvállalatoknál megfelelő adatok voltak nyilvántartva.

Ez a követelmény elég jelentős mértékű korlátozást jelentett a kérdőpontok összeállítását illetően. Már eleve meghatározta ugyanis főbb vonásokban az összeírólap tartalmát.

Az összeírólapba a következő fontosabb kérdőpontokat vettük fel:

A vállalat neve és telephelye (ahol a munkás munkahelye van).

A munkás lakóhelye (ahonnan rendszeresen lakóhelyére jár).

(E két kérdőpontra adott válaszok egybevetése alapján a helybenlakók és a távolabbi lakóhelyről munkabajárók arányait kívántuk vizsgálni.)

A munkás neve (nemének megállapítása végett).

A munkás születési éve.

A munkás családi állapota.

A munkás eltartott gyermekeinek száma (külön kiemelve a csecsemő és óvodáskorú gyermekeket).

A fenti *demográfiai adatok* a nem, életkor és egyéb ismérvek szerinti összetétel megállapításán kívül a munkaviszonnyal, foglalkozással, munkabeosztással, munkából való távolmaradással, kereseti viszonyokkal és más hasonló kérdésekkel összefüggő elemzésekhez voltak szükségesek.

A *munkaviszonyra* vonatkozóan, a szolgálati idő tartamának, az ún. üzemi törzslétszám kérdésének és a munkahelyváltoztatások mértékének tanulmányozása céljából a következő kérdőpontokat vettük fel az összeírólapba:

Az ipari munkásként való első munkabélepés éve.

A munkakönyv kiállítása óta történt munkahelyváltoztatások száma.

Jelenlegi munkaviszonyának kezdeti időpontja.

Hányszor és mennyi ideig dolgozott már előzőleg jelenlegi munkahelyén.

A *szakképzettség vizsgálatához* az alábbi kérdőpontok felvételére volt szükség.

Az alkalmazás minősége (szakbetanított, illetve segédmunkási kategória).

Munkaköri beosztása (ténylegesen gyakorolt foglalkozása).

Szakk munkás bizonyítvány kelte.

Szakképesítését milyen oktatási formában szerezte meg.

A *munkakörülmények* és munkabeosztás vizsgálatához szükséges kérdőpontok a következők voltak:

A munkarend szerint, munkakörében kötelező heti munkaidő.

Műszakbeosztás.

A munkahelyen fennálló egészségi ártalmak megnevezése.

A *munkában töltött idő* és a munkából való távollét, valamint a távolmaradások okainak vizsgálata céljából felvett kérdőpontok a következők voltak.

Teljesített órák és túlmunkában teljesített órák száma.

Mulasztási esetek és az esetenként mulasztott munkanapok száma különféle okok szerint (fizetéses és fizetés nélküli szabadság, betegség, baleset, igazolatlan mulasztás stb.).

A *kereseti viszonyok* vizsgálata, a bérstruktúra elemzése céljából az alábbi kérdőpontokat vettük fel az összeírólapba.

Átlagos havi kereset (a legutolsó 3 havi munkabér alapján számítva).

Átlagos órabér (utolsó 3 hó átlaga).

Bérezési forma (mely szerint munkabérének nagyobb részét kapja).

Egyes munkabérbe nem tartozó, de jövedelmet képező juttatások (nyereségrészesedés, jutalom, újítási díj stb.).

Az összeírólap megszerkesztését követően az összeírással kerülő ipari munká-

sok kiválasztása, azaz a mintavétel módjának meghatározása okozott különböző problémákat. A következő lehetőségek merültek fel:

1. Az iparba tartozó valamennyi vállalatnál összeírni az ipari munkások 6 százalékat, azaz minden külön rétegezés és közbeeső lépcső mellőzésével — az ipar minden ágában, minden vállalatánál — egyenlő arányú mintavételt alkalmazni.

Ennek a módszernek az adatok feldolgozásánál mutatkozott volna meg az előnye, mert az összes munkásra vonatkozó különféle arányok és átlagok számításánál nem lett volna külön „súlyozásra” szükség a teljeskörű és a minta szerinti adatokon belüli eltérő arányok miatt. Hátránya viszont abban állott — tekintettel a feldolgozásoknál tervbe vett ágazonkénti csoportosításokra —, hogy egyes kislétszámú ágazatokból vett 6 százalékos minta, részletesebb elemzések esetén kevés lett volna ágazaton belül a munkások helyzetének kellő pontosságú ábrázolásához. (Például a gumiiparban 11, a műszeriparban 10 százalékos mintavétel volt szükséges, ugyanakkor a bányászatban 5 százalék is elegendőnek bizonyult.) Egyenlő arányok mellett a kívánt pontosság érdekében az ipar minden ágában 11 százalékos mintavételt kellett volna alkalmazni, ami egyébként felesleges lett volna.

2. Az állami iparba tartozó vállalatok bizonyos hányadát (felét vagy harmadát) véletlenszerűen kiválasztani s a kiválasztott vállalatokon belül a munkások 12 vagy 18 százalékát összeírni, ami az össziparra nézve 6 százaléknak felelt volna meg).

A mintavétel ilyen módjának abban láttuk némi előnyét, hogy a vállalatok nagyobb része mentesült volna az összeírás munkájától, de egyébként ugyanazon hátrányok mutatkoztak volna, mint előbbi esetben. Ezen felül még az is előfordulhatott volna az ágazati rétegezés mellőzése miatt, hogy a minta ágazati összetételében nem a valóságos arányokat tükrözte volna s egyes kisebb ágazatok esetében a minta nagysága esetleg módot sem adott volna részletesebb elemzésekre.

3. Figyelembe véve az ipar ágazati struktúráját ágazonként külön-külön kijelölni a vállalatok bizonyos hányadát

s ezeken belül összeírni a munkások anynyi százalékát, amennyi minimálisan elégséges az ágazaton belül foglalkoztatott munkások helyzetének részletesebb tanulmányozásához.

E módszer mellett a minta körülbelüli 6 százalékos arányát csak az össziparra nézve, átlagosan lehetett volna tartani, egyes ágazatok viszonylatában azonban egymástól eltérő arányú összeírással kellett számolnunk, ami az adatok feldolgozásánál jelentett volna sok nehézséget.

4. Az ipar ágazati struktúrája szerinti rétegezés mellett ágazatokon belül a vállalatok munkáslétszámának nagyságát is figyelembe venni, mert feltehető volt, hogy a munkások helyzetében, üzemi viszonyaiban, munkakörülményeiben nagy- és kisvállalatoknál nem egyforma a helyzet. Emellett arra is módot találni, hogy a mintavételnél az ipar területi települtségét is (legalább Budapest-vidék viszonylatban) figyelembe vehessük.

Mindez háromszoros rétegezést (ágazat, vállalati létszámnagyság, terület) jelentett, ami a mintavételt nagymértékben komplikálta ugyan, de az elemzés szempontjainak leginkább megfelelt. Végezetül külön megfontolás tárgyává kellett tenni azt is, hogy a vállalatok ágazat, vállalati létszámnagyság és terület szerinti csoportokra bontása után (18 · 3 · 2, összesen 108 csoport) csoportonként más-más vagy egyenlő arány szerint történjék-e a mintavétel. Az egyenlő arányú mintavétel az eredetileg megállapított 6 százalékos arány betartása esetén — mint fent már említettük — nem tette volna lehetővé minden ágazatban (nagyságrendi vagy területi csoportban) nagyjából egyenlő hibahatárokon belül az adatok részletesebb elemzését. Emellett figyelemmel kívántunk lenni arra is, hogy egészben véve csak a feltétlenül szükséges számú munkás adatait írjuk össze, valamint arra, hogy az összeírás egy-egy vállalatnál ne okozzon túl nagy munkát.

Végül is az összeírás végrehajtása szempontjából viszonylag könnyen lebonyolítható, a mintavétel szempontjából azonban meglehetősen bonyolult módszerhez kellett folyamodnunk. Amellett döntöttünk, hogy az összeírásba nem vonjuk be valamennyi iparvállalatot, hanem a vállalatoknak csak mintegy harmadát.

Az iparvállalatok közül ennek a résznek kiválasztása jelentette a mintavétel első lépcsőjét. Tekintettel azonban arra, hogy a vállalatok ágazati hovatartozás, területi települtség és a munkáslétszám nagysága szempontjából igen különbözők, a vállalatok kiválasztásánál erre is figyelemmel kellett lennünk. Ennélfogva a vállalatokat először két szempontból csoportosítottuk, és pedig:

1. területi fekvés szerint két csoportra (Budapest-vidék) és

2. területi csoportokon belül 18 ágazati csoportra bontottuk.

Az így 36 csoportra osztott vállalatokat az egyes csoportokon belül létszámnagyság szerint három kategóriára (nagy-, közép- és kisvállalatok) bontottuk. Mint-hogy a különféle iparcsoportokban a vállalatoknak a munkáslétszám alapján a nagy-, illetve kisvállalatok közé való sorolása más és más lehet (például a bányászatban vagy a gépiparban egy 2—300 munkást foglalkoztató vállalat kisvállalatnak tekinthető, ugyanakkor a villamosenergia-, nyomda-, sütő- vagy a tejiparban már a legnagyobb vállalatok közé számít) a létszámnagyságnak ilyen értelemben vett relatív nagyságát figyelembe vevő módszert kellett alkalmaznunk. Az egyes csoportokon belül a vállalatokat létszámnagyságuk szerint csökkenő sorba állítottuk. Azokat a vállalatokat, amelyeknek együttes munkáslétszáma a nagyságrendi soron belül — a legnagyobb létszámú vállalatnál kezdve lefelé — kitette a csoport összlétszámának legalább harmadát¹, a nagyvállalatok közé soroltuk. Középvállalatoknak tekintettük azokat a vállalatokat, melyeknek együttes munkáslétszáma a csoport összlétszámának második harmadát képezte. A megmaradt harmadik harmad alkotta a kisvállalatok csoportját. (A vállalatoknak kb. 9 százaléka esett a nagy-, 30 százaléka a közép- és 61 százaléka a kisvállalatok csoportjába.)

A területi-ágazati csoportokon belül kijelöltük valamennyi nagyvállalatot, minden második középvállalatot és minden harmadik kisvállalatot az összeírás végrehajtására. Ezzel biztosítottuk, hogy a mintába a szó köznapi értelmében „rep-

¹ Néhány esetben ennél nagyobb arány is előfordult, mert voltak olyan esetek is, amikor egyetlen vállalat munkáslétszáma kitette a csoport létszámának 40—50 százalékát is.

rezentatív", legnagyobb vállalatok kivétel nélkül, a közép- és kisvállalatok pedig csoportjukon belül arányosan esnek bele. Emellett egyes olyan iparcsoportokban (mint például az élelmiszeripar), amelyekben az odatartozó iparágak sajátosságai nagymértékben eltérők (pél-

dául malomipar, húsipar, tejipar) figyelemmel voltunk arra is, hogy minden iparág arányosan legyen képviselve.

Ezzel a módszerrel az 1957. év december 31-i vállalati szervezet alapján összesen 647 vállalatot² jelöltünk ki az összeírás végrehajtására.

1. tábla

Az összes és az adatfelvételre kijelölt iparvállalatok száma iparcsoportonként

Iparcsoport	Budapest		Vidék		Összesen	
	összes	kijelölt	összes	kijelölt	összes	kijelölt
	vállalatok száma					
Bányászat	1	—	43	25	44	25
Vas-, acél- és fémgyártás	23	12	21	9	44	21
Gépgyártás	106	39	103	42	209	81
Villamosgépipar	42	19	6	2	48	21
Műszeripar	23	11	14	8	37	19
Vas- és fémtömegegyipar	46	20	34	12	80	32
Villamosenergiaipar	6	5	21	12	27	17
Építőanyagipar	30	11	104	48	134	59
Vegyipar	39	18	44	19	83	37
Gumi- és műanyagfeldolgozó ipar ..	7	5	3	3	10	8
Faipar	39	17	49	21	88	38
Papíripar	10	6	5	3	15	9
Nyomdaipar	35	16	23	9	58	25
Textilipar	31	13	41	22	72	35
Bőr- és szőrmeipar	8	4	2	1	10	5
Ruházati ipar	38	20	43	22	81	42
Élelmiszeripar	58	29	286	108	344	137
Vegyesipar	46	21	37	15	83	36
<i>Ipar összesen</i>	<i>588</i>	<i>266</i>	<i>879</i>	<i>381</i>	<i>1467</i>	<i>647</i>

A mintavétel második lépcsőjében került sor az összeírandó ipari munkások vállalatokon belüli kijelölésére.

Ha az összeírást a kijelölt vállalatokon belül egyenlő arányok szerint végeztük volna, az iparcsoportok, területi és nagyságrendi csoportok között különböző mérvű aránytalanságok keletkeztek volna. Ebben az esetben ugyanis az ipar harmadát képező nagyvállalatoknál foglalkoztatott munkások közül került volna ki az összes összeírt munkások 55 százaléka, a második harmadot képező közép-vállalatoknál dolgozó munkások közül az összeírt munkások 27 százaléka, s a harmadik harmadot képező kisvállalatok munkásai közül mindössze csak 18 százaléka. Ezt az aránytalanságot csak úgy lehetett kiegyensúlyozni, ha a nagylétszámú vállalatoknál viszonylag kisebb, a kislétszámú vállalatoknál pedig nagyobb arányú mintavételt alkalmazunk. Számításaink szerint a helyes arányok lehető jó megközelítéséhez, ha a munkáslétszám a kijelölt vállalatokon belül

100 fő (vagy kevesebb), minden ötödik (20%),

101—300 fő, minden hatodik (16,6%),

301—600 fő, minden hetedik (14,3%)

601—1000 fő, minden nyolcadik (12,5%)

1001—1500 fő, minden kilencedik (11,1%),

1501—3000 fő, minden tizedik (10%),

3001— és több fő, minden tizenötödik (6,6%) munkás összeírására volt szükség.

Vállalatokon belül összeírandó munkások kiválasztásánál nem volt szükség semmiféle további rétegezésre, hanem a vállalat adott nyilvántartási sorrendjében mechanikusan kellett a fentiek szerint soron következőket kijelölni.

Előzetes számításaink szerint az összeírásra kijelölendő munkások számának területi és ágazati bontásokban a következőképpen kellett alakulnia.

² Ez a szám az időközben végrehajtott vállalati átszervezések folytán később 590-re csökkent.

2. tábla

Az összes és az összeírandó munkások száma iparcsoportonként*

Iparcsoport	Budapesten			Vidéken			Összesen		
	Munkás- létszám 1957. évben	Az összeírandó munkások		Munkás- létszám 1957. évben	Az összeírandó munkások		Munkás- létszám 1957. évben	Az összeírandó munkások	
		száma	aránya (százalék)		száma	aránya (százalék)		száma	aránya (százalék)
Bányászat	137	—	—	108 018	5 385	5,0	108 155	5 385	5,0
Vas-, acél- és fémgyártás	16 400	1 425	8,7	39 196	1 408	3,6	55 596	2 833	5,1
Gépgyártás	67 358	3 976	5,9	45 968	2 827	6,2	113 326	6 803	6,0
Villamosgépipar	36 439	2 019	5,5	5 969	310	5,2	42 408	2 329	5,3
Műszeripar	10 808	836	7,7	3 127	331	10,6	13 935	1 167	8,4
Vas- és fémtömegcikkipar	19 962	1 565	7,8	8 381	746	8,9	28 343	2 311	8,2
Villamosenergiaipar	5 670	562	9,9	15 528	1 266	8,2	21 198	1 828	8,6
Építőanyagipar	11 187	626	5,6	38 526	2 903	7,5	49 713	3 529	7,1
Vegyipar	15 026	1 178	7,8	13 186	1 130	8,6	28 212	2 308	8,2
Gumi- és műanyagfeldolgozó ipar	5 636	547	9,7	810	197	24,4	6 446	744	11,5
Faipar	9 480	801	8,4	8 936	855	9,6	18 416	1 656	9,0
Papíripar	3 568	342	9,6	1 319	130	9,9	4 887	472	9,7
Nyomdaipar	7 458	649	9,1	1 592	159	10,0	9 050	808	9,3
Textilipar	43 127	1 799	4,2	38 954	2 550	6,5	82 081	4 349	5,3
Bőr- és szőrmeipar	3 399	261	7,7	1 558	100	6,4	4 957	361	7,3
Ruházati ipar	24 206	1 945	8,0	20 353	1 711	8,4	44 559	3 656	8,3
Élelmiszeripar	22 990	1 918	8,3	48 046	3 855	8,0	71 036	5 773	8,1
Vegyesipar	8 754	846	9,7	3 717	373	10,0	12 471	1 219	9,8
<i>Összesen</i>	<i>311 605</i>	<i>21 295</i>	<i>6,8</i>	<i>403 184</i>	<i>26 236</i>	<i>6,5</i>	<i>714 789</i>	<i>47 531</i>	<i>6,6</i>

* A számításokat az 1957. évi éves átlagléttszámok alapján végeztük.

A kisebb létszámú iparcsoportokban az átlagos 6,6 százalékos mintavételnél azért volt szükség nagyobb arányú mintavételre, mert részletesebb elemzések esetén a mintaelemek (az összeírt munkások) száma kevés lett volna ahhoz, hogy elfogadható hibahatáron belül maradhassunk. A nagylétszámú iparcsoportokban viszont (bányászat, vas-, acél- és fémgyártás, textilipar) a 6,6 százalékos átlagos reprezentációnál kevesebb is elegendő volt. Az ágazonként eltérő arányok következtében természetesen számoltunk azzal, hogy egyes feldolgozásoknál a teljeskörű létszámadatoknak megfelelően korrekciókat kell majd alkalmaznunk. Iparcsoportok szerint a teljeskörű és a minta szerinti létszámarányok a következők. (Lásd a 3. táblát.)

A mintának az összlétszám tényleges arányaitól való eltérése az össziparra vonatkozó egyes átlagok és arányok számításánál azonban nem okoz olyan természetű hibalehetőséget, melynek korrekciója nem volna megoldható. Példaként kiszámítottuk az átlagos havi keresetek és a nemek szerinti megoszlás arányaiban lehetséges hibát. Az összmunkásságra vonatkozó havi kereset átlagá-

nál 1,5, a férfiak és nők arányában 5,1 százalék volt az eltérés, (ez, a tényleges megoszlás arányait használva súlyként, átlagszámítás útján könnyen kiküszöbölhető.) Az eltéréseket főleg a bányászat és a textilipar arányeltolódásai okozzák, mely iparcsoportokban egyébként az átlagos keresetek és a nők aránya, az iparon belül, a szélső határon van.

3. tábla

A munkáslétszám százalékos megoszlása

Iparcsoport	A teljes- körű adatok	A minta
	szerint (százalék)	
Bányászat	15,1	11,3
Vas-, acél- és fémgyártás ..	7,7	5,9
Gépgyártás	15,8	14,4
Villamosgépipar	5,9	4,9
Műszeripar	1,9	2,7
Tömegcikkipar	4,0	4,8
Villamosenergiaipar	3,0	3,7
Építőanyagipar	6,9	7,4
Vegyipar	4,0	4,8
Gumi- és műanyagipar ...	0,9	1,6
Faipar	2,6	3,5
Papíripar	0,7	1,0
Nyomdaipar	1,3	1,8
Textilipar	11,4	9,1
Bőr- és szőrmeipar	0,7	0,7
Ruházati ipar	6,5	7,7
Élelmiszeripar	9,9	12,1
Vegyesipar	1,7	2,6
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Az összeírandó munkások számán belül a vállalatok nagyságrendje szerint is meg tudtuk közelíteni az összes munkáslétszámon belüli arányokat.

4. tábla

A vállalatok és munkáslétszámuk megoszlása a vállalati nagyságrend szerint

Vállalati munkáslétszám (fő)	Az összes	Az összeírásra kijelölt	Az összes		Az összeírásra kijelölt		A kijelölt munkások az összes létszám százalékában
			munkások száma				
	vállalatok száma	ezer fő	százalék	fő	százalék		
— 100*	419	147	20	2,8	1 375	2,9	6,6
101—300	466	162	72	10,0	3 350	11,2	7,4
301—600	275	140	124	17,3	8 930	18,8	7,2
601—1000	168	107	135	19,0	10 514	22,1	7,8
1001—1500	55	38	69	9,7	5 175	10,9	7,5
1501—2000	27	14	47	6,6	2 625	5,5	5,6
2001—3000	28	16	71	9,9	4 250	8,9	5,9
3001—5000	15	13	61	8,5	3 364	7,1	5,5
5001—8000	5	5	31	4,3	2 033	4,3	6,7
8001—	9	5	85	11,9	3 915	8,3	4,6
<i>Összesen</i>	<i>1467</i>	<i>647</i>	<i>715</i>	<i>100,0</i>	<i>47 531</i>	<i>100,0</i>	<i>6,6</i>

Az adatfelvételt az 1959. évi szeptember 30-i állapotnak megfelelően hajtottuk végre. A kijelölt vállalatok kb. 51 000 összeírólapot töltöttek ki, ami — figyelembe véve az iparban 1957 óta bekövetkezett létszámnövekedést — megfelel a tervezett arányoknak.

A begyűjtött adatok feldolgozása folyamatban van. A várakozásnak megfelelően rendkívül bőséges anyag gyűlt össze az ipari munkások helyzetének tanulmányozásához. Egy sor olyan kérdés részletes elemzése vált ezáltal lehetővé, amire ez ideig még nem nyílt alkalom. Minthogy e cikk keretében az adatok elemzésének kérdésével nem kívántunk foglalkozni, példaként csak a legfontosabb lehetőségeket említjük meg.

Mód nyílt többek között:

1. az iparvállalatok ún. törzsgárdájá-

nak, a törzsgárda arányainak, belső rétegződésének, magvának és kialakulási körülményeinek s ezzel összefüggésben levő egyéb kérdéseknek vizsgálatára,

2. a női munkások üzemeken belüli helyzetének,

3. a fiatalok munkások helyzetének,

4. a bérstruktúra alakulásának, „az egyenlő munkáért egyenlő bér” elvének, a fennálló különféle bérfeszültségeknek,

5. a munkából való távolmaradás gyakoriságának és okainak,

6. a munkásvándorlás körülményeinek sokoldalú tanulmányozására.

Fentiekén kívül még számos fontos kérdés elemzésére van lehetőség, melyeket a Központi Statisztikai Hivatal csak hosszabb idő alatt végezhet el. Az elkészített elemzések (és feldolgozott száanyag) publikálására a közeljövőben sor fog kerülni.

A budapesti egyetemi hallgatók lakásviszonyairól és kulturális körülményeiről

DR. KOVÁCS DÉNES

A második ötéves tervben előttünk álló jelentős gazdasági, kulturális, egészségügyi feladatok fokozott követelményeket támasztanak az új értelmiséggel szemben. Az új értelmiség, az egyetemet végzett fiatalok felelőssége állandóan nö-

vekszik, munkalehetőségeik kiszélesednek, ami szükségessé teszi azt, hogy az új diplomások magas szakképzettséggel rendelkezzenek, és mind magatartásukkal, mind világnézetükkel alkalmasak legyenek arra, hogy előrevigyék hazánkban

Az összeírandó munkások számán belül a vállalatok nagyságrendje szerint is meg tudtuk közelíteni az összes munkáslétszámon belüli arányokat.

4. tábla

A vállalatok és munkáslétszámuk megoszlása a vállalati nagyságrend szerint

Vállalati munkáslétszám (fő)	Az összes	Az összeírásra kijelölt	Az összes		Az összeírásra kijelölt		A kijelölt munkások az összes létszám százalékában
			munkások száma				
	vállalatok száma	ezer fő	százalék	fő	százalék		
— 100*	419	147	20	2,8	1 375	2,9	6,6
101 — 300	466	162	72	10,0	3 350	11,2	7,4
301 — 600	275	140	124	17,3	8 930	18,8	7,2
601 — 1000	168	107	135	19,0	10 514	22,1	7,8
1001 — 1500	55	38	69	9,7	5 175	10,9	7,5
1501 — 2000	27	14	47	6,6	2 625	5,5	5,6
2001 — 3000	28	16	71	9,9	4 250	8,9	5,9
3001 — 5000	15	13	61	8,5	3 364	7,1	5,5
5001 — 8000	5	5	31	4,3	2 033	4,3	6,7
8001 —	9	5	85	11,9	3 915	8,3	4,6
<i>Összesen</i>	<i>1467</i>	<i>647</i>	<i>715</i>	<i>100,0</i>	<i>47 531</i>	<i>100,0</i>	<i>6,6</i>

Az adatfelvételt az 1959. évi szeptember 30-i állapotnak megfelelően hajtottuk végre. A kijelölt vállalatok kb. 51 000 összeírólapot töltöttek ki, ami — figyelembe véve az iparban 1957 óta bekövetkezett létszámnövekedést — megfelel a tervezett arányoknak.

A begyűjtött adatok feldolgozása folyamatban van. A várakozásnak megfelelően rendkívül bőséges anyag gyűlt össze az ipari munkások helyzetének tanulmányozásához. Egy sor olyan kérdés részletes elemzése vált ezáltal lehetővé, amire ez ideig még nem nyílt alkalom. Minthogy e cikk keretében az adatok elemzésének kérdésével nem kívántunk foglalkozni, példaként csak a legfontosabb lehetőségeket említjük meg.

Mód nyílt többek között:

1. az iparvállalatok ún. törzsgárdájá-

nak, a törzsgárda arányainak, belső rétegződésének, magvának és kialakulási körülményeinek s ezzel összefüggésben levő egyéb kérdéseknek vizsgálatára,

2. a női munkások üzemeken belüli helyzetének,

3. a fiatalok munkások helyzetének,

4. a bérstruktúra alakulásának, „az egyenlő munkáért egyenlő bér” elvének, a fennálló különféle bérfeszültségeknek,

5. a munkából való távolmaradás gyakoriságának és okainak,

6. a munkásvándorlás körülményeinek sokoldalú tanulmányozására.

Fentiekén kívül még számos fontos kérdés elemzésére van lehetőség, melyeket a Központi Statisztikai Hivatal csak hosszabb idő alatt végezhet el. Az elkészített elemzések (és feldolgozott száanyag) publikálására a közeljövőben sor fog kerülni.

A budapesti egyetemi hallgatók lakásviszonyairól és kulturális körülményeiről

DR. KOVÁCS DÉNES

A második ötéves tervben előttünk álló jelentős gazdasági, kulturális, egészségügyi feladatok fokozott követelményeket támasztanak az új értelmiséggel szemben. Az új értelmiség, az egyetemet végzett fiatalok felelőssége állandóan nö-

vekszik, munkalehetőségeik kiszélesednek, ami szükségessé teszi azt, hogy az új diplomások magas szakképzettséggel rendelkezzenek, és mind magatartásukkal, mind világnézetükkel alkalmasak legyenek arra, hogy előrevigyék hazánkban

a szocializmus ügyét. Ezért hívta fel a figyelmet a Magyar Munkáspárt VII. kongresszusa arra, hogy „Felsőoktatási intézményeink szakmailag jól képzett, ugyanakkor kommunista fiatal szakembereket adjanak az országnak.”¹ A szakemberképzés szakmai és politikai színvonalát természetesen kisebb-nagyobb mértékben számos tényező befolyásolja. Vizsgálatunkban ezeknek a tényezőknek olyan csoportját emeltük ki, melyek, ha nem is elsődlegesen, de mégsem elhanyagolható módon hatnak a fiatalok fejlődésére. Azt elemeztük, hogy az egyetemi hallgatók tanulmányaikat milyen körzeti feltételek között végzik el, hogyan táplálkoznak, milyenek anyagi körülményeik, mennyi szabadidővel rendelkeznek, és azt hogyan használják fel. Ez annál is fontosabb, mert az egyetemi évek alatt kialakult és megszokott életmód, érdeklődési kör erősen érezteti hatását a diploma megszerzése utáni időszakban is.

Az Országos Élelmezés- és Táplálkozástudományi Intézet 1959 első felében két egyetemen vizsgálatokat hajtott végre az egyetemi hallgatók táplálkozására és egészségügyi körülményeire vonatkozóan. Ezt a lehetőséget felhasználva az adatfelvételt kiszélesítettük, és részletesen foglalkoztunk a vizsgálatba bevont hallgatók anyagi viszonyaival, ruházódásával, lakáskörülményeivel, érdeklődési körével, szabadidő felhasználásával és más ezzel összefüggő kérdésekkel.² Az adatfelvétel 1959. február és április között a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem és a Budapesti Orvostudományi Egyetem másodéves hallgatóira terjedt ki. A két évfolyamon a hallgatók eltérő létszáma ellenére azonos számú hallgatót kívántunk kiválasztani, a szervezés nehézségei miatt azonban a vizsgálatba bevont orvostanhallgatók száma valamivel alacsonyabb lett a közgazdászokénál. Így a közgazdászoknál az évfolyam 206 hallgatója közül 176, a medikusoknál 463 hallgató kö-

zül 146 személy, tehát összesen 322 fő szolgáltatott adatokat. (A kikérdezettek között 16 hallgató házas volt, ezeknek helyzetével az erősen eltérő körülmények miatt, nem foglalkoztunk). A kiválasztásnál semmiféle előzetes szempont nem érvényesült, mindkét évfolyamból ugyanis megfelelő számú tanulócsoportot jelöltünk ki úgy, hogy a tanulócsoportokban különféle származású, tanulmányi eredményű, diákotthonban, szülőknél lakó stb. hallgatók szerepeljenek.

Tekintettel arra, hogy nem állt módunkban nagyobb számú hallgató adatait összegyűjteni és feldolgozni, nem is törekedtünk arra, hogy vizsgálatunk reprezentálják az összes egyetemi hallgatók helyzetét. Megállapításaink azonban így is megközelítően jellemzik a két egyetem hallgatóinak szociális és kulturális viszonyait, és bizonyos általános tájékoztatást adnak a budapesti egyetemi hallgatók életkörülményeiről is.

Az adatfelvétel egyéni kérdőívek kitöltése és feldolgozása útján történt. A kérdőívek mintegy 60 kérdést és számos alkérdést tartalmaztak. A kérdőívek útján szerzett adatokat az egészségügyi, valamint az étrendi vizsgálatokra és a menzák juttatásaira vonatkozó adatokkal egészítettük ki.

A kérdőíveket kikérdezés útján töltöttük ki, s így egy-egy kérdőív kitöltése 25–30 percet vett igénybe. A közvetlen kapcsolat, a kötetlenebb forma biztosította a kérdésekre adott válaszok pontosságát. A különböző kérdésekre adott válaszok egybevetése és más irányú tapasztalatok alapján a válaszokat általában megbízhatóknak tekintjük.³

Az összegyűjtött adatokat elsősorban egyetem, nem és lakóhely szerint csoportosítottuk.

Az 1. tábla a kikérdezett hallgatók főbb adatait tartalmazza. (A táblát lásd az 1150. oldalon.)

A kikérdezettek között csaknem egyforma arányban szerepeltek a diákotthonban és a szülőknél lakók. Az „egyéb” helyen lakók aránya nem érte el a kikérdezettek 10 százalékát sem. (Csoportosí-

¹ A Magyar Szocialista Munkáspárt VII. kongresszusának jegyzőkönyve. A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának beszámolója és a párt feladatai. Előadó: Kádár János elvtárs. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 1960. 57. old.

² A vizsgálat táplálkozási és egészségügyi vonatkozásainak részletes kifejtésére — a cikk korlátozott terjedelme miatt — külön cikkben, a Népegészségügy c. folyóiratban kerül sor.

³ A vizsgálat előkészítésében, lebonyolításában, a kérdőívek ellenőrzésében jelentős segítséget nyújtott a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Statisztikai Tanszéke, melynek ezúton is köszönetet mondunk.

tásunk szerint az „egyéb” csoportban az albérletben lakók és a társbérlők szerepelnek, míg a szülőknél lakókhoz soroltuk azokat is, akik rokonoknál laknak és lakbért nem fizetnek.)

A diákokthozban lakók aránya a két egyetem hallgatóinál lényegesen eltér: a közgazdasági egyetem hallgatóinak közel 60 százaléka lakik diákokthozban, ezzel szemben az orvostanhallgatóknak nem egészen 30 százaléka. Ennek részben az

a magyarázata, hogy az orvostudományi egyetem diákokthoznai kevés férőhellyel rendelkeznek, részben pedig az, hogy az orvostanhallgatók családi körülményei jobbak, mint a közgazdászoké, lényegesen több orvostanhallgató szülei laknak Budapesten, mint közgazdászé. A orvosoknak azonban közel egyhatoda „egyéb” helyen lakik, és igen valószínű, hogy ezek közül az albérletben lakók egy része szívesen költözne diákokthozba.

1. tábla

A hallgatók megoszlása lakás szerint

Megnevezés	Diákokthozban		Szülőknél		Egyéb helyen		Összes hallgatók	
	lakók						száma (fő)	aránya (százalék)
	száma (fő)	aránya (százalék)	száma (fő)	aránya (százalék)	száma (fő)	aránya (százalék)		
Közgazdász	100	57,8	67	38,7	6	3,5	173	100,0
Orvostanhallgató	36	27,1	76	57,1	21	15,8	133	100,0
<i>Összesen</i>	<i>136</i>	<i>44,4</i>	<i>143</i>	<i>46,7</i>	<i>27</i>	<i>8,9</i>	<i>306</i>	<i>100,0</i>
Ebből:								
Férfi	88	47,6	84	45,4	13	7,0	185	100,0
Nő	48	39,7	59	48,8	14	11,5	121	100,0

Az adatfelvétel eredményeinek ismertetésénél — tekintettel a rendelkezésre álló nagy anyagra — csak a következő fontosabb kérdéscsoportokra térek ki:

I. A hallgatók lakásviszonyai, közlekedése.

II. A hallgatók kulturális körülményei, ezenbelül érdeklődési körük, szépirodalom, napilapok, folyóiratok olvasása, mozi-, színház-, operalátogatás, nyelvtanulás, nyári szünet alatti elfoglaltság.

I.

Mind a hallgatók tanulása, mind pedig a szabadidő felhasználása szempontjából nagy jelentősége van a lakáskörülményeknek, vagyis annak, hogy mennyire biztosítja az otthon a fiatalok számára a nyugodt pihenést, a tisztálkodás, a tanulás, a művelődés lehetőségét.

A legkedvezőbb helyzetben általában a szülőknél lakók élnek. A szülőknél lakók 28 százaléka — 41 fő — ugyanis egyedül lakik szobájában, 36 százaléka — 51 fő — még egy családtaggal osztja meg szobáját, és mindössze a fennmaradó 36 száza-

lék él három vagy több személlyel együtt egy helyiségben. Ez utóbbi csoportba tartozóknál feltételezhető, hogy kedvezőtlen lakáshelyzetük akadályozza vagy megnehezíti tanulmányaik elvégzését, és ezért az egyetemen vagy máshol készülnek fel a vizsgákra.

A diákokthozban lakók nagyobb közösségben élnek. A diákokthozok jelentős kedvezményt nyújtanak a szülőktől távol élő fiataloknak azzal, hogy a lakáson kívül fűtést, világítást, takarítást, ágynemű használatot, tisztálkodási és főzési lehetőséget biztosítanak (havi 50 forintért). A diákokthozok adottságai azonban többnyire nem teszik lehetővé a hallgatóknak kis szobákban való elhelyezését. A száz, diákokthozban lakó közgazdász közül 9 fő kétágyas, 31 fő pedig 3—4 ágyas szobában lakik, míg a többiek 5—10 ágyas szobákban vannak elhelyezve. Az orvostanhallgatók helyzete rosszabb; a többágyas szobákban lakók aránya magasabb és a kevés férőhely miatt többen 10 ágyasnál nagyobb hálóhelyiségben alsznak.

Az egyetemi hallgatók megoszlása a szobában lakók száma szerint

2. tábla

Megnevezés	A hallgatót is beleértve					Összes hallgatók száma
	1	2	3-4	5-10	10-nél több	
	fő lakik egy szobában					
Szülőknél lakók.....	41	51	48	3	—	143
Diákokthozban lakók.....	—	10	38	79	9	136
„Egyéb“ helyen lakók.....	17	8	2	—	—	27
Összesen	58	69	88	82	9	306

Az „egyéb“ helyen lakók helyzete a kedvezőtlenebb. Ebbe a csoportba 27 személy tartozik, akik közül egy társbérlő, egy ágyrajáró, a többiek pedig albérlők. E hallgatóknak többsége — 17 személy — egyedül lakik szobájában, a többiek kettesben laknak. Ezek a fiatalok magas albérleti díjat fizetnek. Helyzetükre jellemző, hogy 20 fő havi 100-200 forint lakbért fizet, hatan ennél többet, és csak egy hallgató albérleti díja nem haladja meg a 100 forintot. Ezért az összegért rendszerint kis személyzeti szobát vagy nem külön bejáratú szobát kapnak, amit esetleg még más személlyel is meg kell osztaniok. Az albérletben lakók közül 9 az albérleti díj fejében takarítást, fűtést, világítást is kap, és igénybeveheti a fürdőszobát, a többieknek azonban a fűtésért, világításért vagy takarításért külön fizetniük kell. (Meg kell jegyezni, hogy a hallgatók lakáskörülményei összehasonlíthatatlanul jobbak a felszabadulás előttinél. Az 1933/34. tanévben például az orvostudományi egyetem hallgatóinak 29 százaléka albérletben lakott. Lásd: A magyar főiskolák statisztikája az 1933/34. tanévben, Budapest. 1935. 52. old.).

Az „egyéb“ helyen lakó hallgatók megoszlása a havi lakbér szerint

A havi lakbér összege (forint)	A hallgatók száma (fő)
—100.....	1
101—200.....	20
201—300.....	4
301—.....	2
Összesen	27

A lakás használhatóságát lényegesen befolyásolja, hogy télen fűtve van-e vagy sem. Az állandóan vagy gyakran fűtetlen helyiségben senki sem tartózkodik szívesen, és az ilyen szobában rendszeresen tanulni, olvasni nem lehet. A diákokthozban biztosítják a napi rendszeres fűtést. Nem ilyen kedvező ebből a szempontból a helyzet a szülőknél vagy az albérletben lakóknál. A szülőknél 143 személy közül 16-nak a szobáját sosem, 12-ét pedig csak hetenként néhányszor fűtik. Ugyanakkor a 27 „egyéb“ helyen lakó egyetemi hallgató közül 4 sohasem, 6 csak ritkán fűti a szobáját. (Az 1924/25. tanévben az albérletben lakó hallgatóknak több, mint kétharmada nem fűtött télen rendszeresen. Statisztikai Közlemények 54. köt. 3. sz. 93*. old.)

A szülőknél és az „egyéb“ helyen lakó hallgatók megoszlása a szoba fűtése szerint

3. tábla

Megnevezés	Lakószobáját						Összes hallgatók	
	soha		minden nap		hetenként néhányszor			
	fűtő hallgatók						száma (fő)	aránya (százalék)
száma (fő)	aránya (százalék)	száma (fő)	aránya (százalék)	száma (fő)	aránya (százalék)			
Szülőknél lakó.....	16	11,2	115	80,4	12	8,4	143	100,0
„Egyéb“ helyen lakó.....	4	14,8	17	63,0	6	22,2	27	100,0
Összesen	20	11,8	132	77,6	18	10,6	170	100,0

A hallgató rendelkezésére álló munkaidejét a lakás és az egyetem közötti távolság is befolyásolja. Ezért vizsgálatunkban foglalkoztunk a közlekedési eszközök igénybevételével, a naponta közlekedésre fordított idővel. Általában a hallgatóknak több, mint kétharmada villamoson, közel egynegyede gyalog jár be az egyetemre. Autóbuszsal, vonattal vagy HÉV-vel összesen 18 személy közlekedik. A 72 közlekedési eszközt igénybe nem vevő hallgató közül 67 közigazdász, akik közül 63 diákokthonban lakik. (Az egyik közigazdász fiúdiákokthon néhány perc járásra van az egyetemtől.) A diákokthonban lakók mindkét egyetem esetében — az otthonok kedvező fekvése következtében — az egyetemet gyalog vagy villamoson gyorsan elérik. Az autóbuszt, a vasutat, a HÉV-et igénybevevők alacsony száma arra utal, hogy a lakóhely és az egyetem közötti távolság általában nem nagy. A hallgatók — anyagi okoknál fogva — előnyben részesítik a villamost. A mindössze 2,70 forintos tanuló hetijegy ugyanis kis megterhelést jelent. Az orvostanhallgatók, akik előadásra, gyakorlatra különböző épületekbe járnak, gyakran két hetijegyet is vásárolnak.

4. tábla

A hallgatók megoszlása a lakás és az egyetem közötti igénybe vett közlekedési eszköz szerint

Megnevezés	Gyalog	Villamossal	Autóbuszsal	Vonattal vagy HÉV-vel	Összes hallgatók száma
	utazó hallgatók száma				
Szülőknél lakó	7	119	8	9	143
Diákokthonban lakó	64	72	—	—	136
„Egyéb“ helyen lakó	1	25	1	—	27
Összesen	72	216	9	9	306
Ebből:					
Közigazdász	67	97	4	5	173
Orvostanhallgató	5	119	5	4	133

A lakóhelytől az egyetemig megtett út időtartamával kapcsolatban adott válaszok is azt igazolják, hogy a hallgatók többsége kevés időt fordít a közlekedésre. Így a diákokthonban lakó 100 közigazdász- és 20 orvostanhallgató negyedóránál hamarabb ér be az egyetemre. A szülőknél lakóknak mintegy egynegyede szintén legfeljebb negyedóránál lakik az egyetemtől, míg 35 százalékuk 15—30

perc, ugyanannyi 30—60 perc és a fennmaradó 6 személy egy óránál hosszabb idő alatt ér be az egyetemre. A kikérdezett 306 hallgató közül tehát összesen 60 fő tölt napi egy-két órát, 6 fő pedig két óránál többet az oda- és visszautazással.

5. tábla

A hallgatók megoszlása a lakóhelytől az egyetemig megtett utazás időtartama szerint

Megnevezés	Hallgatók száma, akiknek lakóhelye és az egyetem közötti út				Összes hallgatók száma
	15 perc-nél rövidebb	16—30	31—60	1 óránál hosszabb	
		perc			
Szülőknél lakó	37	50	50	6	143
Diákokthonban lakó	120	16	—	—	136
„Egyéb“ helyen lakó	8	9	10	—	27
Összesen	165	75	60	6	306

II.

Az adatfelvétel mint említettük kulturális kérdésekre is kiterjedt. Elsősorban azt vizsgáltuk, hogy milyen irányú, milyen széleskörű a hallgatók érdeklődése, majd azzal a kérdéssel foglalkoztunk, hogy mit olvasnak rendszeresen, járnak-e és milyen gyakran járnak moziba, színházba, operába, tanulnak-e nyelveket, és végül, hogy mit csinálnak a nyári hónapokban?

A HALLGATÓK ÉRDEKLŐDÉSI KÖRE

Az érdeklődési körre vonatkozó kérdésekkel azt igyekeztünk megállapítani, hogy a kikérdezetteket a tudomány vagy a művészet melyik ága, területe érdekli különösen. A hallgatók nagy többsége egy vagy két területet jelölt meg, 8 hallgatónak az adott válaszok szerint nincs különösebb érdeklődési köre, 44-en pedig kettőnél többirányú érdeklődést árultak el.

A hallgatók érdeklődésében az első helyet az irodalom és a zene foglalta el. A 306 hallgató közül 164 az irodalommal, 126 a zenével és 57 hallgató mindkettővel szívesen foglalkozik.

Az irodalom iránti érdeklődés valamivel nagyobb mértékű a közigazdászoknál, mint a medikusoknál, míg a zene terén fordított a helyzet. A nők között csaknem uralkodó az irodalom és a zene irán-

ti érdeklődés: a nőhallgatók közel háromnegyedét érdekli az irodalom és felét a zene, ezzel szemben a férfiaknál az érdeklődési kör jobban megoszlik. Meg kell jegyezni azonban egyrészt azt, hogy sok hallgató, aki keveset olvas, de más irányú érdeklődése nincsen, szintén az irodalmat jelölte meg, másrészt pedig azt, hogy többen a zenében is főleg a könnyűzenét, a tánczenét kedvelik.

A felsorolt egyéb területek között a képzőművészet és a sport foglalja el a következő helyet; 66 hallgató érdeklődik a képzőművészetek iránt. Ez főleg kiállítások látogatását jelenti, néhány hallgató azonban festeni is szokott. Emellett 49 személy — 4 kivételével mind férfi — a sport iránt érdeklődik. A sportszeretetet elsősorban a labdarúgó mérkőzések látogatását jelenti.

Az egyetemi hallgatók megoszlása a szakmán kívüli érdeklődési körük szerint

6. tábla

Megnevezés	Közgazdász hallgatók		Orvostanhallgatók		Összes hallgatók		Ebből:			
	száma (fő)	aránya (százalék)	száma (fő)	aránya (százalék)	száma (fő)	aránya (százalék)	férfiak		nők	
							száma (fő)	aránya (százalék)	száma (fő)	aránya (százalék)
Irodalom	97	56,1	67	50,4	164	53,6	74	40,0	90	74,4
Zene	59	34,1	67	50,4	126	41,1	63	34,1	63	52,1
Képzőművészet	36	20,8	24	18,0	60	19,6	34	18,4	26	21,5

A válaszok — bár azokat bizonyos óvatossággal kell kezelni — elgondolkosztatók. Az irodalom, a zene és a képzőművészetek szeretete kedvező fényt vet az egyetemi hallgatókra, de nem ilyen kedvező a kép a tanulmányukkal kapcsolatos tudományágaknál. A közgazdasági egyetem kikérdezett hallgatói közül például a politikai kérdések iránt 12, (7%), a történelem iránt 7 (4%), a földrajz iránt 2 személy (1%) érdeklődik. Ebből arra lehet következtetni, hogy a tanulmányaik és a napi eseményekkel való állandó foglalkozás — amit a rendszeres újságolvasók magas száma mutat — a hallgatók nagy részének e kérdések iránti érdeklődését kielégíti. A orvosok érdeklődése ezeken a területeken még kisebb és nem sokkal kedvezőbb a helyzet a természettudományok, illetve a technikai kérdések vonatkozásában sem. A természettudományokkal — az adott válaszok szerint — az orvostanhallgatók közül mindössze 5 fő (4%) foglalkozik.

Ez az egyoldalúság, az irodalom és a zene előtérbe helyezése, annak a főleg a felszabadulás előtt uralkodó felfogásnak lehet a következménye, mely az általános műveltséget elsősorban az irodalom és a zene ismeretével azonosította. A fiatalok iskoláikat ugyan a felszabadulás után végezték el, azonban a középiskolában, főként az általános gimnáziumban, de még

a közgazdasági technikumban sem tudták felkelteni más irányú érdeklődésüket. Minden bizonnyal a családi környezet, a szülők hatása érvényesül. Feltűnő az is, hogy a tanulmányi anyaggal szorosan összefüggő tudományágak vagy területek is háttérbe szorulnak, így például az orvostanhallgatóknál a természettudományok egyéb területei. Ma már az értelmiségtől meg kell kívánni a politikai kérdések ismeretét éppen úgy mint bizonyos jártasságot a természettudományokban vagy a technikai kérdésekben, a válaszok azonban arra utalnak, hogy a közgazdászoknál a technikai kérdések és a természettudományok, az orvostanhallgatóknál viszont a társadalomtudományok iránti érdeklődés igen kicsi. A hallgatók tanulmányi eredménye és érdeklődési köre között közvetlen összefüggést nem találtunk, inkább azt tapasztaltuk, hogy a nagyobb tanulmányi lekötöttség, a jobb eredményre törekvés, a kevesebb szabad idő is gátolja a több irányú érdeklődés kialakulását, emellett azonban — véleményünk szerint — szemléletbeli egyoldalúságról is szó van.

SZÉPIRODALOM, NAPILAPOK,
FOLYÓIRATOK OLVASÁSA

A hallgatók közül kevesen vannak olyanok — mindössze 20 személy —, aki egyáltalán nem olvas szépirodalmat. A

kikérdezetteknek mintegy 60 százaléka keveset, illetve ritkán olvas, míg a fennmaradó egyharmadrész rendszeresen és sokat olvas. Feltűnő, hogy lényegesen több közgazdász tartozik a sokat olvasók kategóriájába, mint orvostanhallgató, ugyanakkor a nőhallgatók többen és gyakrabban olvasnak szépirodalmat.

A medikusok nagyobb tanulmányi lekööttsége az olvasásnál is megmutatkozik, sokan külön is elmondták, hogy kevés erre az idejük, vagy csak nyáron szoktak rendszeresen olvasni. A diákotthonban, illetve a szülőknél lakók olvasásának mértéke között lényeges eltérés nincs.

7. tábla

A hallgatók megoszlása a szépirodalmi könyvek olvasása szerint

Megnevezés	Nem		Keveset		Sokat		Összes hallgatók	
	olvasó hallgatók						száma (fő)	aránya (százalék)
	száma (fő)	aránya (százalék)	száma (fő)	aránya (százalék)	száma (fő)	aránya (százalék)		
Közgazdász hallgatók ...	10	5,8	85	49,1	78	45,1	173	100,0
Orvostanhallgatók.....	10	7,5	99	74,4	24	18,1	133	100,0
<i>Összesen</i>	20	6,5	184	60,2	102	33,3	306	100,0
Ebből:								
Férfi	17	9,2	112	60,5	56	30,3	185	100,0
Nő	3	2,5	72	59,5	46	38,0	121	100,0

Igyekeztünk azt is megállapítani, hogy milyen könyveket olvasnak a fiatalok, ezért a kérdőíven feljegyeztük a legutóbb olvasott 2—3 könyv szerzőjét és címét. A könyvek csoportosítása túlzottan nagy nehézséget okozott, azonban így is arra a megállapításra jutottunk, hogy az olvasásra fordított kevesebb idő ellenére is sokan nem kellő gonddal válogatják meg olvasmányaikat. A ritkán olvasók kategóriájába tartozók közül sokan a könnyebb műfajt kedvelik, gyakran olvasnak a felszabadulás előttről ismert bestsellereket és előfordul detektívregény, ponyva olvasása is. A sokat és rendszeresen olvasók gondosabban válogatják ki a könyveket, többnyire klasszikusok, ritkábban modern külföldi szerzők műveit olvassák, ugyanakkor a modern magyar irodalom olvasása szórványos. A magyar klasszikusok közül Mikszáth Kálmán, Jókai Mór, valamint Móra Ferenc a legnépszerűbb, a külföldiek közül Balzac, Stendhal, Maupassant, Anatole France, Dosztojevszkij, Lev Tolsztoj, Jack London.

A fiatalok szépirodalmi könyvekkel való ellátását az egyetemi és más nyilvános könyvtárak, valamint a szülők könyvei biztosítják. E lehetőségeknek nagy jelentőségük van, a hallgatók anyagi

helyzete ugyanis általában nem teszi lehetővé szépirodalmi könyvek rendszeres vásárlását. A 306 hallgató közül 167 egyáltalán nem költ könyvvásárlásra, 33 gyakran vásárol könyvet, míg a többiek csak esetenként. A hallgatók többnyire az olcsó könyvtár köteteit és más olcsó könyveket vásárolnak.

A hallgatók általános tájékozottsága szempontjából elengedhetetlen, hogy tisztában legyenek a politikai, társadalmi, gazdasági kulturális élet aktuális eseményeivel, és ezért rendszeresen olvassanak napilapokat. Az újságolvasás feltételei általában biztosítva vannak, mert a szülők többsége legalább egy napilapot rendszeresen járát, és emellett az újságok a könyvtárakban is rendelkezésre állnak. A 306 kikérdezett hallgató közül 195 rendszeresen naponta, 87 időközönként, 24 pedig nem olvas újságot. A közgazdászoknak 70 százaléka rendszeres újságolvasó, ugyanakkor a medikusoknál ez az arány alacsonyabb, és magasabb közöttük az újságot nem olvasók aránya. A válaszok szerint a nők kevésbé olvasnak újságot. Az olvasott napilapok között első helyen a *Népszabadság* áll, utána a *Népszava* következik, de gyakori az *Esti Hírlap* és elsősorban a férfiaknál a *Népsport* olvasása is.

8. tábla

A hallgatók megoszlása a napilapok olvasása szerint

Megnevezés	Nem		Néha		Gyakran		Összes hallgatók	
	olvasó hallgatók						száma (fő)	aránya (százalék)
	száma (fő)	aránya (százalék)	száma (fő)	aránya (százalék)	száma (fő)	aránya (százalék)		
Közgazdász	7	4,0	45	26,0	121	70,0	173	100,0
Orvostanhallgató	17	12,8	42	31,6	74	55,6	133	100,0
<i>Összesen</i>	24	7,8	87	28,5	195	63,7	306	100,0
Ebből:								
Férfi	9	4,9	45	24,3	131	70,8	185	100,0
Nő	15	12,4	42	34,7	64	52,9	121	100,0

A hallgatók érdeklődési körének megismerése céljából választ kértünk arra is, hogy milyen mértékben olvasnak a fiatalok mind a szakmájukkal összefüggő, mind pedig egyéb vonatkozású folyóiratokat. Megállapítottuk, hogy a hallgatóknak közel egyharmada — 97 személy — egyáltalában nem olvas folyóiratokat. Mind a közgazdászok, mind a orvosok főleg a tanulmányukkal összefüggő kötelező vagy ajánlott olvasmányként megadott cikkeket olvassák, de ezen túl sem a közgazdász, sem az orvostanhallgatók nem olvassák rendszeresen a különböző szakfolyóiratokat. Kevesen voltak olyanok a szépirodalom iránt érdeklődők között, akik folyamatosan figyelemmel kísérik például a *Nagyvilág*, vagy a *Kortárs* cikkeit. Ezzel szemben igen kedveltek a hetilapok, így az *Élet és Tudomány*, az *Ország-Világ*, a *Magyar Ifjúság*, a *Nők Lapja*, amelyeket

sokan rendszeresen olvasnak. A színházi és népszerű technikai lapok olvasása is eléggé gyakori a hallgatók között.

HALLGATÓK MOZI-, SZÍNHÁZ-,
OPERALÁTOGATÁSA

A szórakozás terén a legelső helyet a mozilátogatás foglalja el. A kikérdezettek mintegy 60 százaléka, összesen 180 személy, hetenként vagy ennél gyakrabban, 79 hallgató pedig havonta kétszer-háromszor jár moziba. A havonta egyszer vagy ennél ritkábban moziba járók száma 43 fő — az összes hallgatóknak nem egészen 15 százaléka — és mindössze négyen voltak olyanok, akik moziba egyáltalán nem járnak. A mozilátogatás különösen a közgazdászok között elterjedt, és feltűnő, hogy a közgazdász diákoknak mintegy háromnegyede hetenként vagy gyakrabban jár moziba.

9. tábla

Az egyetemi hallgatók megoszlása a mozilátogatás gyakorisága szerint

Megnevezés	Moziba								Összes hallgatók	
	nem		havonta egyszer vagy ritkábban		havonta kétszer-háromszor		hetenként vagy gyakrabban			
	száma (fő)	aránya (százalék)	száma (fő)	aránya (százalék)	száma (fő)	aránya (százalék)	száma (fő)	aránya (százalék)	száma (fő)	aránya (százalék)
Közgazdász	1	0,6	17	9,8	33	19,1	122	70,5	173	100,0
Orvostanhallgató	3	2,3	26	19,5	46	34,6	58	43,6	133	100,0
<i>Összesen</i>	4	1,3	43	14,1	79	25,8	180	58,8	306	100,0

A szórakozás színvonalasabb, kulturáltabb formája a színházlátogatás. A válaszokból kitűnik, hogy a kikérdezett hallgatóknak mintegy 40 százaléka — 120 sze-

mély — havonta egyszer, 49 fő havonta többször, tehát összesen 169 hallgató — a hallgatók 55 százaléka — havonta egyszer vagy ennél gyakrabban jár színházba. A

színházba nem járók száma 30 fő, majdnem 10 százalék, míg a fennmaradó 107 személy — a hallgatóknak több, mint egyharmada — kéthavonta vagy ennél ritkábban néz meg szindarabot. A gyakori színházlátogatók száma — a mozilátogatókhoz hasonlóan — a közgazdászok-

nál magasabb, mint az orvostanhallgatóknál, ugyanakkor a nők gyakrabban járnak színházba mint a férfiak. Feltűnő, hogy a férfiaknak több, mint 12 százaléka egyáltalán nem jár színházba. A nőknél ez az arány lényegesen kisebb.

10. tábla

Az egyetemi hallgatók megoszlása a színházlátogatás gyakorisága szerint

Megnevezés	Színházba						Összes hallgatók	
	nem		két havonta vagy ritkábban		havonta egyszer vagy gyakrabban			
	járó hallgatók						száma (fő)	aránya (százalék)
	száma (fő)	aránya (százalék)	száma (fő)	aránya (százalék)	száma (fő)	aránya (százalék)		
Közgazdász	10	5,8	59	34,1	104	60,1	173	100,0
Orvostanhallgató	20	15,0	48	36,1	65	48,9	133	100,0
<i>Összesen</i>	30	9,8	107	35,0	169	55,2	306	100,0
Ebből:								
Férfi	23	12,4	70	37,9	92	49,7	185	100,0
Nő	7	5,8	37	30,6	77	63,6	121	100,0

Az opera- és hangverseny-látogatásra vonatkozó kérdésekre adott válaszokból kiderült, hogy a kikérdezett hallgatók egyharmada — 103 fő — nem jár operába, 92 hallgató kéthavonta vagy ennél ritkábban, míg 11 fő havonta egyszer vagy ennél gyakrabban hallgat meg opera előadást. Így a kikérdezett hallgatóknak több, mint egyharmada rendszeres operalátogató, ami más részről annyit jelent, hogy a zene iránt érdeklődő összesen 128 fő közül 111 a komoly zenét kedveli. Ezek közül többnek operabérlete van, és emellett rendszeresen járnak hangversenyre is.

Az orvostanhallgatók körében a zene — mégpedig a komolyzene — népszerűbb, mint a közgazdászoknál. Ezt bizonyítja, hogy a medikusok közül 66 személy — a kikérdezetteknek a fele — rendszeresen jár az operába. Ez az arány megegyezik a zene iránt érdeklődő orvostanhallgatók arányával. Az adatok azt is világosan mutatják, hogy a nők közül is többen kedvelik a komoly zenét, ugyanis az összes nőhallgatóknak több, mint a fele — 62 fő — rendszeresen jár operába, míg a férfiaknál ez az arány alig haladja meg a 26 százalékot. Tekintettel arra, hogy ez az arány lényegesen alacsonyabb, mint a zene iránt érdeklődő

férfiak aránya (34,1%), arra következtethetünk, hogy a férfiak közül többen kedvelik a könnyű zenét. (A nőknél a zene iránt érdeklődők és az operalátogatók száma alig tér el egymástól.) (Lásd a 11. táblát.)

Vizsgálatunk kiterjedt arra is, hogy a hallgatók havonta átlagosan milyen összeget költenek mozi-, színház- és operalátogatásra. A kérdésre adott válaszok bizonyos óvatossággal kezelendők, ennek ellenére azonban bizonyos tájékoztatást adhatnak. Az adatokból kiderült, hogy a hallgatóknak nagy többsége — kb. 80 százaléka — havonta 50 forintot vagy ennél kevesebbet költ ilyen szórakozásra. Ezek a kiadások 52 személynél 50—100 forintot, 11 főnél 100 forintnál többet tesznek ki. Meg kell jegyezni, hogy havi 40—50 forint elegendő arra, hogy 3—4-szer mozi- és egyszer színház- vagy operajegyet vásároljanak már csak azért is, mert a fiatalok inkább olcsó jegyeket vesznek. A beszélgetésekből az is kiderült — és ezt a válaszok is alátámasztják —, hogy a nőhallgatók ezen kiadásai minimálisak, mert a lányok rendszerint fiúk kíséretében járnak moziba, színházba, és a jegyek árát sem ők fizetik. Így a kikérdezett nőhallgatóknak majdnem 90 százaléka ilyen célokra minimális — havi 50 forintnál kisebb — összeget költ.

Az egyetemi hallgatók megoszlása az operalátogatás gyakorisága szerint

11. tábla

Megnevezés	Operába						Összes hallgatók	
	nem		két havonta vagy ritkábban		havonta egyszer vagy gyakrabban			
	járó hallgatók						száma (fő)	aránya (százalék)
	száma (fő)	aránya (százalék)	száma (fő)	aránya (százalék)	száma (fő)	aránya (százalék)		
Közgazdász	71	41,1	57	32,9	45	26,0	173	100,0
Orvostanhallgató	32	24,1	35	26,3	66	49,6	133	100,0
<i>Összesen</i>	103	33,7	92	30,1	111	36,2	306	100,0
Ebből:								
Férfi	83	44,9	53	28,6	49	26,5	185	100,0
Nő	20	16,5	39	32,2	62	51,3	121	100,0

A HALLGATÓK NYELVTUDÁSA
ÉS NYELVTANULÁSA

Az egyetemet végzett, jó szakemberek eredményes munkájának egyik igen fontos feltétele az idegen nyelvek ismerete. A kiválasztott 306 hallgatónak a nyelvtudással kapcsolatban adott válaszaiból megállapítható, hogy közülük 57 hallgató (19%) a vizsgálat időpontjában — másodéves korban — egy vagy több idegen nyelvet beszélt. Ezek között 28 németül, 23 oroszul, 14 angolul és 4 franciául tud. A nyelvismeret terén — a „tradícióknak” megfelelően — még mindig első helyen áll a német, bár az oroszul tudók száma azt erősen megközelíti. A nők között az idegen nyelvet tudók aránya valamivel magasabb mint a férfiaknál. A két egyetem hallgatói között azonban a nyelvismeret terén nincs jelentős eltérés.

12. tábla

A kikérdezett egyetemi hallgatók megoszlása nyelvtudás szerint

Megnevezés	A hallgatók közül			
	egy	két	három vagy több	idegen nyelvet beszél (fő)
	idegen nyelvet beszél (fő)			(fő)
Közgazdász	27	5	4	36
Orvostanhallgató	16	4	1	21
<i>Összesen</i>	43	9	5	57
Ebből:				
Férfi	23	5	5	33
Nő	20	4	—	24

A hallgatók részben az egyetemen, részben pedig magánórákon, nyelvtanfolyamokon folytatják az idegen nyelvek tanulását. Mindkét egyetemen rendszeres nyelvtanítás folyik, sőt a közgazdasági egyetem külkereskedelmi szakának hallgatói két nyelvet is tanulnak, az így nyert ismeretek azonban nem minden esetben elegendők a kellő nyelvtudás elsajátításához. Ha ezt figyelembe vesszük, az egyetemen kívül idegen nyelvet tanulók száma kevés, ugyanis a kikérdezettek közül 43 hallgató (14%) tanul magánórán vagy nyelvtanfolyamokon.

A HALLGATÓK NYÁRI SZÜNET ALATTI
ELFOGLALTSÁGA

Vizsgálatunkban kitértünk arra is, hogyan használják fel szabadidejüket a nyári hónapokban a leendő diplomások. Ennek érdekében megkérdeztük a hallgatóktól, hogy a felvételt megelőző — 1958. évi — nyári szünetet vagy annak nagyobb részét hogyan töltötték el. A válaszok szerint a hallgatóknak több, mint a fele — 160 személy — dolgozott a nyári hónapokban. A falusi fiatalok nagyrésze otthon, szüleik gazdaságában vagy a termelőszövetkezetekben segített, a városi fiatalok a legkülönbözőbb munkákat végezték. A kikérdezettek közül többen a Hanságban dolgoztak, az orvostanhallgatók közül pedig sokan valamilyen egészségügyi kisegítő munkát vállaltak. A nyári munka időtartama nem volt egyforma, de általában 4—6 hétig tartott. Így a hallgatóknak még pihenésre is maradt ide-

jük. A fiúknak mintegy 70 százaléka dolgozott a nyári szünetben, a lányoknak azonban csak nem egészen egyharmada. A lányok többsége szüleinél a mezőgazdasági munkában segített, a háztartásban dolgozott vagy irodai munkát végzett. A diákokthonban lakók közül többen dolgoztak, mint a szüleiknél lakók közül.

Az orvostanhallgatóknak közel fele (60 fő) dolgozott a szünet alatt, ugyanakkor a közgazdászoknak majdnem 60 százaléka (100 fő). Az orvostanhallgatók anyagi körülményei általában jobbak, mint a közgazdászoké. Ezzel magyarázható, hogy a medikusoknál a szakmai ismeretek szerzése volt az elsőrendű szempont a munkavállalásnál, és ha erre nem volt lehetőségük, nem dolgoztak. A közgazdászok a nyári munkát — ami meglehetősen vegyes jellegű volt — csaknem kizárólag pénzkereseti céllal végezték, és közülük sokan fizikai munkát végeztek. Többen a nyári szünetben keresett pénzüsszegekből kívánták fedezni a következő évi ruházatkodási kiadásait nagyrészt.

13. tábla

Az 1958. évi nyári szünet hasznosítása a kikérdezett egyetemi hallgatóknál

Megnevezés	Kizárólag pihent	Dolgozott	Tanult	Összes
Közgazdász	72	100	1	173
Orvostanhallgató	71	60	2	133
Összesen	143	160	3	306
Ebből:				
Férfi	62	121	2	185
Nő	81	39	1	121
Diákokthonban lakó	52	84	—	136
Szüleinél lakó	78	63	2	143
„Egyéb“ helyen lakó	13	13	1	27

A kérdésekre adott válaszok szerint tehát a hallgatóknak kisebbik része — 143 személy — nem dolgozott a nyári szünetben, és mindössze 3 fő töltötte a szünet nagyobbik részét tanulással, utóvizsgára való készüléssel.

Befejezésül a két budapesti egyetem másodéves hallgatói között végzett adatfelvétel alapján megállapíthatjuk, hogy a hallgatók lakáskörülményei általában

megfelelők. Mind a szülőknél, mind a diákokthonban, illetve az albérletben lakóknál biztosítva van a nyugodt pihenés lehetősége. Télen a hallgatók több, mint háromnegyed részének szobáját naponta rendszeresen fűtik. A fiatalok többsége nem lakik nagy távolságra az egyetemtől, és így gyalog vagy villamoson járnak az egyetemre. Az egyetem és a hallgatók lakása közötti rövid távolság előnye megmutatkozik abban is, hogy a hallgatóknak közel 80 százaléka naponta egy óránál rövidebb időt tölt az egyetemre és a hazautazással.

A kulturális viszonyok vizsgálata alapján meg kell állapítani, hogy a hallgatók között nagy az irodalom és a zene iránti érdeklődés, ezzel szemben a politikai és a szakmától távolabb eső természettudományos és technikai érdeklődés nem kielégítő. A medikusok nagyobb lekötöttsége, elfoglaltsága mind a művelődés, mind a szórakozás terén megmutatkozik. A megkérdezett fiatalok fő szórakozása a mozilátogatás; többségük hetenként vagy annál gyakrabban jár moziba. Ugyanakkor a hallgatóknak több, mint fele rendszeresen havonta vagy gyakrabban jár színházba és több mint egyharmada operába. Ez arra mutat, hogy kedvelik a szórakozás kulturáltabb formáit, és anyagi lehetőségeik is biztosítják az ilyen igényeik kielégítését. A sportolás nem foglal el megfelelő helyet a hallgatók szórakozásában. A rendszeresen sportolók aránya ugyanis alacsony, a megkérdezetteknek mindössze 30 százaléka foglalkozik valamelyik sportággal. Véleményem szerint a kikérdezettek nyelvtudása és nyelvtanulása sem éri még el a megfelelő színvonalat. Kevesen vannak olyanok, akik egyetemi tanulmányaikon túlmenően foglalkoznak valamelyik idegen nyelvvel.

Mint a bevezetőben rámutattunk, a lehetőségek korlátozott volta miatt nem állt módunkban nagyobb számú egyetemi hallgató adatait összegyűjteni és feldolgozni. A kikérdezett 306 hallgató így sem kis számánál, sem a kiválasztás módjánál fogva nem reprezentálja a budapesti egyetemi hallgatókat, adataik nem általánosíthatók. Véleményünk szerint azonban a vizsgálat így is hasznos volt, és felhívta a figyelmet több, megoldásra váró kérdésre.

A normaóraban való termelékenységmérés új módszerének alkalmazása az építőiparban

DR. RÉVFALVI MIKLÓS

A munkatermelékenység mérésének módszerei, az ezzel kapcsolatos problémák a gazdaságstatisztika egyik legtöbbet vitatott témaköre. Ennek oka az, hogy a munkatermelékenység minden igényt kielégítő mérési módszerének kidolgozása számos nehézségbe ütközik. A probléma megoldásának nehézségeire, de egyúttal fontosságára is az egy évvel ez előtt tartott munkatermelékenységi konferencia előadásai és vitái kellőképpen rámutattak.¹

Mint ismeretes a Központi Statisztikai Hivatal az utóbbi években igen jelentős munkát végzett az ipari munkatermelékenység megfelelő hazai mérési módszerének kidolgozása érdekében. Az új módszernek² — a munkatermelékenység közvetlen mérése módjának és a nettó termelési index alapján történő számításának — kidolgozását és bevezetését az ez a szűkségessé, hogy a korábbi, a teljes termelési értéken alapuló termelékenységmérés a tapasztalatok szerint nem felelt meg a követelményeknek sem népgazdasági, sem vállalati síkon. Az ilyen módon számított munkatermelékenységi mutatót ugyanis a vállalatok közötti kooperáció és a termékösszetétel változása, valamint az árpolitikai tényezőknek a termék értékére gyakorolt hatása is befolyásolja.

Az építőiparban a kérdés megoldását nehezíti az is, hogy az itt alkalmazott ún. „változatlan ár” korántsem változatlan. Ebben a termelési értéként felszámítható egyes költségfajtáknak az évek folyamán eltérően változó mértéke, az építőipari munkák értékét meghatározó költségvetések előállításához használatos költségvetési normák hiányosságai következtében kalkulált egyedi árak és az irányárak játszó a főszerepet. Különös-

képpen az irányárak adnak módot a folyóárak alkalmazására. Azoknál a műveleteknél ugyanis, amelyeknél irányárak használandók, a beépített anyagok vagy berendezések árát a ténylegesen felmerült és igazolt költségek alapján kell elszámolni. Ilyen körülmények között, vagyis a minden tekintetben változatlan ár hiánya miatt ugyanazon célú és terjedelmű épület vagy építmény ára viszonylag rövid időszak alatt akár 50—70 százalékos eltérést is mutathat.³

A teljes termelési értéken alapuló termelékenységmérés pontatlansága miatt egyre nagyobb a jelentősége a munkatermelékenység közvetlen mérésének és a nettó termelési index alapján történő kiszámításának. Alkalmazásuk azonban még az iparban sem teljeskörű, bevezetésük ugyanis nehézségekbe ütközik.

Az építőiparban a munkatermelékenység új mérési módszerének alkalmazására sokkal kedvezőtlenebbek a lehetőségek, mint az iparban. Az épületeknek, építményeknek egymástól eltérő rendeltetése, alakja és méretei, valamint a beépítésre kerülő anyagok és berendezési tárgyak, a kivitelezés módjának és az építkezés helyének különbözőségei ugyanis az építőipar termékeinek, az építőipari munkának egyedi jelleget adnak.

A munkatermelékenység közvetlen méréséhez szükséges összehasonlítható termelés csaknem teljes hiánya miatt az új módszer — véleményem szerint — csak néhány építőipari ágban (például a hőszigetelő szakmában⁴ stb.) alkalmazható, e népgazdasági ág gerincét alkotó építőipari munkáknál⁵ viszont nem látszik bevezethetőnek.

¹ E kérdésre vonatkozóan bő anyagot dolgoz fel *Abonyi István—Tar József* „A termelési index és az árindex kiszámításának problémái az építőiparban” (*Statisztikai Szemle*, 1957. évi 8—9. sz.), *Abonyi István* „Az állami építőipar 1957/1956. évi költségindexe” (*Statisztikai Szemle*, 1958. évi 8—9. sz.), továbbá *Lonti György* „A munkatermelékenység mérésének problémái az építőiparban” (*Munkaügyi Szemle*, 1960. évi 4. sz.) című dolgozatában.

² Lásd *dr. Buday Kálmán—dr. Révfalvi Miklós*: Közvetlen termelékenységmérés a hőszigetelő szakmában (*Ipari és Építőipari Statisztikai Értesítő*, 1960. évi 1—2. sz. cikkét).

³ Az általános építőipari munkákon az egyes épületek, építmények kivitelezésekor előforduló föld-, alapozási, beton- és vasbeton-, kőműves-, ács- és állványozó, pala- és cserépfedő munkákat értjük.

¹ Lásd *Lukács Ottó—Román Zoltán*: A munkatermelékenység konferencia tanulságai és feladataink a termelékenység mérése terén az iparban. (*Statisztikai Szemle*, 1960. évi 2. szám 172—186. old.) c. cikkét.

² A módszer tárgyalását lásd: *Román Zoltán*: A munkatermelékenység közvetlen mérése az iparban. (*Statisztikai Szemle*, 1959. évi 3. sz. 274—298. old.) c. cikkében, valamint „Az ipar termelési indexe 1949—1957”, „A munka termelékenysége a magyar iparban 1949—1957” és „A munka termelékenysége az iparban 1958—1959” c. kiadványokban. (*Statisztikai Időszaki Közlemények* 11., 17. és 35. köt. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.)

A nettó termelési érték indexének felhasználása az építőiparban is sok zavaró tényezőt kiküszöböl, teljes megoldást azonban ez sem jelent. Nettó munkatermelékenységi indexet a nettó termelés — tehát az adott időszak alatt létrehozott új érték — alapján kell kiszámítani. A gyakorlatban a nettó termelési érték megállapítása úgy történik, hogy a termelés értékéből az anyag- és más anyagjellegű költségek összegét levonjuk. Ennek az indexnek a használata is összehasonlítható értékek alkalmazását teszi szükségessé. Ez azonban jelenlegi adottságaink mellett nem biztosítható. Hosszabb időszakok összehasonlítására alkalmas elfogadható építőipari árindex készítése ugyanis mind a teljes termelési értékre, mind a nettó termelésre — már vázolt okok miatt — csaknem lehetetlen még népgazdasági szinten is. Egy-egy vállalat esetében pedig a nehézségek még fokozottabban jelentkeznek, mert a nagy számú adat hibakiegyenlítő szerepe hiányzik. Nem kapunk megfelelő eredményt akkor sem, ha az összehasonlítandó egyes időszakok vagy termelési egységek nettó termelési értékének egyes elemeit — tehát a munkabért, a szociális és közterhet, a rezsit stb. — változatlan árakon értékeljük. Ebben az esetben a változatlan árral kapcsolatban felmerülő torzító tényezőknél kívül az építőipari termelési érték meghatározására szolgáló költségvetés új szerkezete is megnehezíti az összehasonlítást. A költségvetés 1959 óta érvényben levő új szerkezete szerint ugyanis néhány költségfajtát (a hasznót, a műszaki fejlesztési és a garanciális, valamint a felvonulási költségeket, a különböző felárakat, így például a kisértékű munkák felárát stb.) az anyagértéket is magában foglaló összegek alapján százalékos kulcsok segítségével kell kiszámítani. Ennek következtében az anyagérték kiszűrésével az anyaghányad változásának hatását még nem közömbösítettük teljes mértékben. Egy vállalatnál valamely adott időszak alatt az anyagértéknek a többi felszámítható költségre gyakorolt hatása jelentős eltérést is adhat. Tekintettel a munkatermelékenységi indexek érzékenységére, akár színvonaluk akár fejlődésük számbavételekor e jelentős pontatlanságot nem hagyhatjuk figyelmen kívül.

Az új költségvetés szerkezetében mutatkozó torzító hatást jól szemlélteti a következő példa.

Vizsgáljuk meg két, különböző munkahelyen dolgozó, hasonló — de anyagárban eltérő — feladatot végző építőipari rész-

leg munkájának termelékenységét a nettó termelési érték alapulvételével. Az adatokat a költségvetés rendszerének megfelelően (kerekítve) az 1. tábla tartalmazza.

1. tábla
A nettó termelési érték kiszámítása két munkahely adatai alapján (ezer forint)

Költség	A munkahely	B munkahely
1. Anyag:.....	100	140
2. Szállítás	6	8
3. Munkabér	10	10
4. Szociális és közteher	4	4
5. Rezsit (a 3–4. sor összegének 61 százaléka)	9	9
6. Haszon, műszaki fejlesztés, garanciális költség (az 1–5. sor 4. százaléka)	5	7
7. Felvonulási költség (az 1–6. sor 5 százaléka) :.....	7	9
8. Volumen felár (az 1–6. sor 5 százaléka)	7	9
<i>Összes költség (1–8. sor)</i>	<i>148</i>	<i>196</i>
Anyagjellegű költségek:		
Anyag	100	140
Szállítás	6	8
Amortizációs hányad	2	2
<i>Anyagjellegű költségek összesen</i>	<i>108</i>	<i>150</i>
<i>Nettó termelési érték</i>	<i>40</i>	<i>46</i>

A B munkahely nettó termelési értéke — annak ellenére, hogy a feladat azonos munkatevékenységet kívánt (ezt fejezi ki az azonos munkabér) — az anyagérték változása következtében 15%-kal magasabb, mint az A munkahelyé. Nyilvánvaló, hogy a nettó termelési érték torzulása következtében torzulni fog az ennek alapján kiszámított munkatermelékenységi mutató is.

Az előző példát folytatva tételezzük fel, hogy 10 000 forint közvetlen munkabér 9 munkás egyhavi tevékenységének felel meg mindkét munkahelyen. Ebben az esetben a következő munkatermelékenységi mutatókat kapjuk:

Az egy munkásra jutó nettó termelési érték

$$\text{az A munkahelyen: } \frac{40\,000}{9} = 4444 \text{ Ft}$$

$$\text{a B munkahelyen: } \frac{46\,000}{9} = 5111 \text{ Ft}$$

A B munkahely termelékenysége tehát — az egy munkásra jutó nettó termelési érték alapján — látszólag 15 százalékkal magasabb, mint az A munkahelyé csak azért, mert a felhasznált anyag, illetve berendezés értéke különbözött egymástól.

E tapasztalatok és nehézségek láttán vetődött fel az a gondolat, hogy különösen a vállalaton belüli összehasonlításokat a normaórák felhasználásával kell elvégezni. E téren már számos kezdeményezés történt, és a normaórák nemcsak a munkatermelékenység mérésére, hanem a termelés terjedelmének meghatározására is felhasználták. Sok vállalatnál alkalmazták az egyes önelszámoló részlegek tevékenységének mérésére az ún. „forintosított” normaórákat.⁶ Megkönnyítette ezt az is, hogy az elmúlt években a darabbérezést igen széles körben használták, és ezért a normaórák számbavétele nem jelentett többletmunkát.

A normaórában való tevékenység- és termelékenységmérésnek is számos korlátja van — a normaórák eltérő tartalma, nyilvántartásuk pontatlansága, a normák gyakori változtatása stb. —, amelyekre itt most nem térek ki részletesen.⁷ Megemlítem azonban, hogy az építőiparban az általánosan felmerülő problémákon kívül további nehézséggel is találkozunk. Az építőiparban ugyanis teljesítménynormákat minden esetben konkrét munkafeladatokra, a munkák munkaigényességének, kivitelezési módjának, s a rendelkezésre álló gépeknek az ismeretében állapítják meg, az adott feltételek pedig eltérhetnek az egész népgazdaság, de még a vállalat, sőt a munkahely egészének termelési feltételeitől is. Ennek következtében a normaóra alapján mért termelékenység magasabb lehet, ha például a földmunkát gépek mellőzésével kubikosokkal végeztetik és ezzel a társadalmilag szükséges munkaidőt sokszorosán túllépik. Jól szemlélteti ezt a következő példa:

A vizsgált építkezésen az első időszakban földkiemelésen géppel 50 óra alatt 60 normaórát, kézi erővel pedig 40 óra alatt 52 normaórát teljesítettek. A következő időszakban géppel szintén 50 óra alatt 60 normaórát teljesítettek, kézi erővel viszont 140 óra alatt 196 normaóra volt a teljesítmény.

⁶ A normaórákkal történő termelékenységmérést ismertető dolgozatok közül dr. Róna Imréné: „A szerelő vállalatok termelésének „egységárreljesítményes” elszámolása” (Ipari és Építőipari Statisztikai Értesítő 1956. évi 8. sz.), valamint Pusztai Béla: A termelékenység mérése és elemzése a Szállítóberendezések Gyáránál” (Ipari és Építőipari Statisztikai Értesítő, 1960. évi 4. sz.) című munkáját említjük meg.

⁷ Ezzel a kérdéssel részletesen foglalkoztam „A normaórában való termelékenységmérés és alkalmazásának kísérletei az építőiparban” (Ipari és Építőipari Statisztikai Értesítő, 1958. évi 8–9. sz.) című cikkemben.

A munkatermelékenységi index számítására a következő képletet használjuk:

$$t_n = \frac{\frac{\sum n_i}{\sum i_i}}{\frac{\sum n_o}{\sum i_o}}$$

ahol:

n_i és n_o — a teljesített normaórák száma a beszámolási, illetve a bázisidőszakban,

és i_o — a ráfordított órák száma a beszámolási, illetve a bázisidőszakban.

A normaóra alapján számított termelékenységi index tehát a példa esetében a következőképpen alakul:

$$\frac{\frac{60 + 196}{50 + 140}}{\frac{60 + 52}{50 + 40}} = \frac{256}{190} = \frac{1,347}{1,244} = 1,083, \text{ azaz } 108,3 \text{ százalék.}$$

A bázisidőszakban tehát 24,4 százalékkal, a beszámolási időszakban pedig 34,7 százalékkal teljesítettek többet, mint amennyit a norma előírt. Ennek alapján a munkatermelékenység a bérezéshez használt időnormák alapján számítva látványosan 8,3 százalékkal emelkedett. Ha azonban figyelembe vesszük azt, hogy kézi erővel egy óra alatt — a norma szerint — jó talajból kerekén 0,5 köbmétert, géppel pedig — a kiegészítő kézimunkát is figyelembe véve — több, mint öt köbmétert lehet kitermelni, és a kitermelt föld mennyisége alapján számítjuk a munkatermelékenységet, akkor az előző mutatószámától jelentősen eltérő értéket kapunk.

Helyettesítsük be a képletbe a teljesített normaórák száma helyett a teljesített normaórák számának és a norma szerinti kitermelt földmennyiségnek a szorzatát, indexünk értéke a következőképpen alakul:

$$\frac{\frac{60 \cdot 5 + 196 \cdot 0,5}{50 + 140}}{\frac{60 \cdot 5 + 52 \cdot 0,5}{50 + 40}} = \frac{300 + 98}{190} = \frac{2,09}{3,62} = 0,58, \text{ azaz } 58 \text{ százalék.}$$

A számításokból kiderült, hogy a norma szerint a beszámolási időszakban egy óra alatt 2,09 köbméter, a bázisidőszakban pedig 3,62 köbméter földet kell kitermelni, vagyis a normák teljesítése esetén a munka termelékenysége 58 százalékra esik vissza.

A példát a szemléletesség kedvéért szándékosan úgy állítottuk össze, hogy az eltérés meglehetősen nagyra mutatkozik. A gyakorlatban is találkozunk azonban ilyen vagy ehhez hasonló esetekkel, minthogy egyrészt a gépesítés nem teljeskörű, másrészt pedig a rendelkezésre álló gépek teljesítőképessége igen eltérő.

E hiányosságok ellenére a munkatermelékenységnek a normaórák alapján történő mérését nem kell elvetnünk. A megoldást az jelentené, ha az egyes épületszerkezetek kivitelezéséhez társadalmilag szükséges időt használnánk fel, vagyis nem a bérezéshez használt normaórákat, hanem a költségvetési normákat vennénk alapul. (Természetesen ezzel kapcsolatban is vannak megoldásra váró problémák, ezek ismertetésére azonban — tekintettel arra, hogy a 7. jegyzetben említett cikkemben már foglalkoztam a kérdéssel — most nem térek ki.)

Lényegében a társadalmilag szükséges idő alkalmazásának alap gondolatát használtam fel, amikor az 1955. és az 1956. évben kísérletképpen, majd azóta is időről időre az Építőipari Költségszámítási Normák (a továbbiakban: ÉKN) kötetiben szereplő normaórákat vettem számításaim alapjául az épületszerelő iparban a termelékenység mérésére. Az ÉKN kötetei az építőipari munkák kivitelezési költségeinek segédletei. Ezek a kötetek — melyeket a különféle építőipari munkák megfelelő részletezéssel készítettek — tartalmazzák az egyes tételekben foglalt munkák elvégzendő műveleteit, a szükséges anyagok megnevezését és mennyiségét és a műveletek elvégzéséhez szükséges normaidőmennyiséget, beleértve a belső anyagmozgatási és kiszolgálási munkákat, a szerelőipari munkáknál a nyomáspróbák idejét. Az ÉKN időnormáit a kiadáskor érvényben levő bérezéshez használatos időnormák alapján állítják össze. Az ÉKN a gépi időszükségletet is tartalmazza. A költségvetésekben szereplő egyes tételek egységárait a kötetekben foglalt normákra építették fel. Ezeket az egységárakat „Az Építőipari Költségszámítási Egységárgyűjtemény” (rövidítve: ÉKEGY) munkafajtánként részletezett kötetiben foglalták össze, illetve adták ki.

A kísérletben használt ÉKN időnormáit az 1952. január 1-én érvényben volt nor-

mák alapján állították össze. Ezeknek egy része a kísérlet időpontjáig ugyan megváltozott de a változások kiegyenlítették egymást.⁹ Az ÉKN és ÉKEGY kötetét a kísérlet lefolyása óta új árszintre dolgozták át, de egyúttal sok olyan normával is kiegészítették, melyek a korábbi kötetekben nem voltak megtalálhatók.

Nyilvánvalóan felmerülhet a kérdés: megfelel-e az ÉKN időnormája a normaórában való termelékenységmérés előfeltételeinek? Véleményem és tapasztalataim szerint ezek az időnormák jól használhatók, ugyanis:

1. az alkalmazott normák előzőleg többszörös korrekción estek át, és ezért — különösen a nagy egységek tekintetében — a megkívánt pontossággal rendelkeznek;

2. az időbéres munkálatokat is magukban foglalják, s így az összes munkások teljesítményeit számításba vehetjük;

3. a társadalmilag szükséges időmennyiség alapulvétele következtében alkalmasak az átlagon felüli szervezethez vagy technikai módszerek színvonalának, a szervezésben vagy a gépek használatában mutatkozó hibáknak a feltárására, és egyúttal a szervezéshez is jelentős segítséget nyújthatnak;

4. nem teszik érdekeltté a munka vezetőit a normák lazításában.

A normaórák alkalmazásának két módszere is lehetséges. Az első módszernél az ÉKN normáit kell kigyűjteni, a második módszernél pedig az egységáraknál figyelembe vett bérekből számoljuk vissza a normaórákat.

Az első módszer áttekinthetőbb, pontosabb eredményt biztosít, a második módszer ezzel szemben kevesebb munkát jelent, mert a kiszámítás alapjául szolgáló béradatokat a kivitelezett munkák jelentősebb részére egyéb feladatok elvégzése céljából amúgyis ki kell gyűjteni és fel kell dolgozni. Az építésügyi miniszter a 83/1959. (Ép. Ért. 39. sz.) számú utasításában ugyanis minden jelentősebb befejezett építkezés önköltségének alakulásáról beszámolójelentés készítését rendelte el. E beszámolójelentések részben a végszámlában szereplő költségek bontását, részben pedig a tényleges költségeket tartalmazzák.

A végszámlák összegeinek bontását az Építőipari Költségszámítási Egységárgyűj-

⁹ Az ÉKN használhatóságára jellemző, hogy az 1957. év során több szerelővállalat az egyösszegű munkautalványok kidolgozásához az Építőipari Költségszámítási Egységárgyűjteménynek az ÉKN normáin alapuló béradatait használta fel.

temény alapját alkotó ún. Építőipari Árvetési Gyűjtemény (C lap) költségelemeinek felhasználásával készítik el. A költségelemek között szerepel a közvetlen munkabér is a szociális és közteherrel, valamint a rezszi és a haszon százalékos értékével együtt.

Az Építőipari Árvetési Gyűjtemény béreiből az ÉKN normaórákra való visszszámítás úgy történik, hogy először is megtisztítjuk a béreket a szociális és közteher, a rezszi és a haszon összegétől, majd a kapott értékeket osztjuk az ÉKN 1. és 2. számú függelékét képező „Munkabértáblázat összesítő” és a „Kimutatás az ÉKN-be az akkordbérbe beépített idénypótlékról” című táblázatok adatai alapján a munkák jellegének leginkább megfelelő besorolások szerinti órabérrel.

A teljesített normaórák számbavételét — e módszer alkalmazása esetén — cél-

szerű negyedévenként elvégezni munkánként a negyedéves átadási jegyzőkönyvek vagy a tételes jegyzékek mennyiségi adatai alapján.

A számítások elvégzéséhez szükség van az egyes tételek megnevezésére (ezt a tételszám is pótolhatja), az egyes tételek időnormáinak meghatározására, az egyes negyedévekben elvégzett munkamennyiségre és a normák és az elvégzett munkamennyiségek szorzatára.

Példaképpen az 1959. év folyamán Sopron környékén épült 1/15 típusjelzésű 52 férőhelyes tehénistállók belső víz- és csatornaszerelési munkáiról készült, 10—22 számú költségvetési tételekben felsorolt műveletek megfelelő adatait ismertetem. (A táblában az ÉKN normák tételszámát és a műveletek megnevezését is feltüntettem. A kigyűjtésnél azonban ezek elhagyhatók.)

A normaórák számának megállapítása az első módszer szerint

2. tábla

Költségvetési tétel-szám	ÉKN norma tételszáma	A műveletek megnevezése	Időnorma	Elvégzett mennyiség (méter)	Teljesített normaórák száma (4·5)
1	2	3	4	5	6
10	11-12-12	Varratnélküli acélgázcső horganyzott szerelése szabadon, 1/2" Ø	1,79	22,80	40,81
11	11-13-13	szabadon, 3/4" Ø	1,75	23,80	41,65
12	11-14-14	szabadon, 1" Ø	1,90	16,70	31,73
13	11-15-15	szabadon, 5/4" Ø	2,14	87,80	187,89
14	11-16-16	szabadon, 6/4" Ø	2,26	3,80	8,59
15	11-17-17	szabadon, 2" Ø	2,31	12,00	27,72
18	11-89-89	földárokban, 5/4" Ø	1,36	3,90	5,30
20	11-92-92	földárokban, 2" Ø	1,52	3,00	4,56
21	11-32-32	falhoronyban, 1/2" Ø	2,15	1,10	2,36
22	11-33-33	falhoronyban, 3/4" Ø	2,23	3,50	7,80
		Összesen	—	—	358,41

A második módszer szerint a teljesített normaórák számát a 83/1959. EM. utasítás alapján kimunkált beszámolójelentések bértételeinek már ismertett módon való visszszámításával állapítjuk meg.

A második módszer bemutatására is a 2. táblában közölt adatokat használok fel azzal a különbséggel, hogy a 4. rovatban az időnorma helyett a visszszámított, vagyis a szociális és közteherrel, valamint a rezsivel és a haszonnal növelt munkabéreket szerepeltetem. (Lásd a 3. táblát.)

A közvetlen munkabér az összes munkabérnek (a 6. rovatban szereplő összegeknek) 41,77 százaléka, példánk esetében tehát

$$4483,97 \cdot 0,4177 = 1873 \text{ forint.}$$

Ezek után a közvetlen munkabér összegéből az átlagos órabér segítségével megkapjuk a normaórák számát. Az átlagos

órabér számításához ismernünk kell az egyes munkáltatók időszükségletét és bérigényét. A példában szereplő munkálatok időszükséglete az összes időszükséglet százalékában a következő:

Szerelő idő	28,8
Kőműves idő	23,0
Segéd munkás idő	48,2
százalék	

Az 1. számú függelék szerint a szerelő bére 6,33, a kőművesé 5,16, a segéd munkásé 4,55 forint. Az arányokkal súlyozott átlagbért a következőképpen kapjuk meg:

$$\begin{aligned} 0,288 \cdot 6,33 &= 1,8230 \text{ forint} \\ 0,230 \cdot 5,16 &= 1,1868 \text{ forint} \\ 0,482 \cdot 4,55 &= 2,1931 \text{ forint} \end{aligned}$$

$$\text{Összesen } 5,2029 \text{ forint}$$

A normaórák száma tehát

$$1873 : 5,20 = 360,2 \text{ óra.}$$

3. tábla

A normaórák számának a második módszer szerinti megállapításához szükséges adatok

Költségvetési tétel-szám	Munkabér-norma (szociális és közteherrel, valamint a rezsivel és a haszonnal együtt)	Elvégzett mennyiség (méter)	Munkabér összesen (4 · 5)
1	4	5	6
10			
11	22,40	22,80	510,72
12	21,60	23,80	514,08
13	23,70	16,70	395,79
14	26,80	87,80	2353,04
15	28,40	3,80	107,92
16	29,10	12,00	349,20
18	16,80	3,90	66,52
20	18,90	3,00	56,70
21	31,00	1,10	34,10
22	27,40	3,50	95,90
			4483,97

Az első módszer szerint számított 358,41 óra és a második számítás alapján kapott 360,2 óra között a különbség nem éri el a 0,5 százalékot sem, tehát elhanyagolható.

A munkatermelékenység mérésére a normateljesítési mutatószámot alkalmaztam. E mutatószám kiszámításánál Szavinszkij professzor által is tárgyalt „havi normateljesítési mutatószámá”-nak képletét használtam,⁹ tehát a számlálóba a teljesített normaórák számát, a nevezőbe pedig a munkahely vagy a vállalat állományi munkáslétszáma által ledolgozható összes órákat vettem. (Ezzel a munkások „felhasználási fokának” hatását is kifejeztem.)

A munkatermelékenységi index számítására alkalmazott képlet tehát a következő:

$$T = \frac{\text{ÉKN szerinti normaórák száma}}{\text{átlagos létszám} \cdot \text{munkarend szerinti munkaórák száma}}$$

Célszerű, ha elemzésünk során a termelékenységet nemcsak az állományi (T_1) és a dolgozó létszámra (T_2), hanem a ledolgozott órákra (T_3) (a ténylegesen ráfordított órákra) is kiszámítjuk. Ebben az esetben a munkaidő és a létszám kihasználásának indexünk alakulására gyakorolt hatásáról nyerünk értékes adatokat.

E mutatószámok kiszámításának szemléltetésére három budapesti lakóház szerelési munkáinak adatait használtam fel.

⁹ D. V. Szavinszkij: Az iparstatistika tankönyve. Statisztikai Kiadó Vállalat. Budapest. 1951. 192—193. old.

4. tábla

Három budapesti lakóház szerelési munkára vonatkozó fontosabb munkaügyi adatok

Megnevezés	Sallay Imre utca 43. sz.	Balzac utca 13. sz.	Alpári Gyula utca 2. sz.
Normaórák száma	14 230	12 690	17 120
Átlagos állományi létszám	11	9	12
Átlagos dolgozó létszám	10	8	11
A munkarend szerinti órák száma	832	1 336	1 240
A ténylegesen ráfordított órák száma	8 658	12 149	14 086

Az adatok alapján az előzőekben ismertetett képletek felhasználásával nyert mutatószámok a következők:

Sallay Imre utca 43. sz.

$$T_1 = 155,5\%; \quad T_2 = 171,0\%; \quad T_3 = 164,4\%.$$

Balzac utca 13. sz.

$$T_1 = 105,5\%; \quad T_2 = 118,7\%; \quad T_3 = 104,5\%.$$

Alpári Gyula utca 2. sz.

$$T_1 = 115,1\%; \quad T_2 = 125,5\%; \quad T_3 = 121,5\%.$$

Az egyes munkahelyek mutatószámai igen eltérő képet mutatnak. Az egy ténylegesen ráfordított órára jutó normaórák számánál az eltéréseket a rendelkezésre álló munkaerő szakképzettsége, szorgalma, az egyes munkahelyek szervezésének színvonala magyarázza meg. A legalacsonyabb termelékenységi színvonalat elérő Balzac utcai építkezésen például kisebb gyakorta rendelkező szerelők végezték a munkákat (sok volt az utólagos javítás), és ezen az építkezésen az anyagellátás is akadozott. A munka szervezetlenségének és az egyéb kedvezőtlen körülményeknek hatását mutatja a munkatermelékenységi mutatók színvonala.

Az egy ledolgozott ténylegesen ráfordított órára eső normaórák számának mutatószáma és a többi mutatószám közötti különbséget már a munkaidő- és a munkaerőkihasználás mértéke befolyásolja. A példában szereplő munkahelyek esetében az eltérések igen nagymértékűek. Mind a három épületen ugyanis viszonylag kevés szerelő dolgozott és így a nyári fizetéses, esetleg fizetetlen szabadságok, a betegségek miatti hiányzások nagy eltéréseket okoznak.

A munkatermelékenység számítására javasolt módszer és index az építőipari termelékenység mérésének sok problémáját megoldja, nem állítom azonban, hogy az összes követelményeket kielégíti. Mégis úgy gondolom, hogy e módszer az eddiginél megfelelőbb eszköz lehet a munkatermelékenység vizsgálatára.

NEMZETKÖZI STATISZTIKA

I. Kuba külkereskedelmi és tőkekapcsolatai

A KÜLKERESKEDELMI FORGALOM ÉRTÉKE

Év	Behozatal	Kivitel	A külkereskedelmi mérleg egyenlege ²
1938.....	106,0	142,5	+ 36,5
1948.....	527,4	709,8	+182,4
1953.....	489,7	640,3	+150,6
1956.....	649,0	666,2	+ 17,2
1957.....	772,8	807,7	+ 34,9
1958.....	777,0	734,0	- 43,0
1959. I. félév ...	268,0	335,0	+ 67,0

¹ 1 peso = 1 USA dollár. — ² Kiviteli többlet (+), illetve behozatali többlet (-).

KUBA KÜLKERESKEDELMI FORGALMA LATIN-AMERIKA KÜLKERESKEDELMI FORGALMÁNAK SZÁZALÉKÁBAN

Év	Behozatal	Kivitel	Összforgalom
1938.....	6,9	8,3	7,6
1948.....	8,5	11,3	9,9
1953.....	7,6	8,5	8,1
1956.....	8,2	7,7	8,0
1957.....	8,3	9,4	8,8
1958.....	9,2	9,0	9,1

A KIVITEL ÉRTÉKÉNEK MEGOSZLÁSA VILÁGRÉSZEK SZERINT

Év	Amerika	Európa	Ázsia	Afrika	Óceánia
Millió peso					
1938.....	111,3	30,0	0,2	0,9	0,1
1948.....	396,5	253,5	52,8	7,0	—
1953.....	427,5	152,5	48,1	12,1	0,1
1956.....	461,3	131,0	64,4	9,5	—
1957.....	506,1	212,0	69,3	20,3	—
1958.....	526,7	130,2	63,8	13,2	0,1
Százalék					
1938.....	78,2	21,1	0,1	0,6	0,0
1948.....	55,9	35,7	7,4	1,0	—
1953.....	66,8	23,8	7,5	1,9	0,0
1956.....	69,2	19,7	9,7	1,4	—
1957.....	62,7	26,2	8,6	2,5	—
1958.....	71,8	17,7	8,7	1,8	0,0

A BEHOZATAL ÉRTÉKÉNEK MEGOSZLÁSA VILÁGRÉSZEK SZERINT

Év	Amerika	Európa	Ázsia	Afrika	Óceánia
Millió peso					
1938.....	79,6	19,6	6,3	0,4	0,1
1948.....	473,4	34,3	19,1	0,5	0,1
1953.....	412,0	60,2	16,1	1,3	0,1
1956.....	546,9	84,9	16,4	0,8	—
1957.....	657,4	93,2	20,6	1,5	0,1
1958 ¹	613,1	112,7	24,6	1,1	—
Százalék					
1938.....	75,1	18,5	5,9	0,4	0,1
1948.....	89,7	6,5	3,7	0,1	0,0
1953.....	84,2	12,3	3,3	0,2	0,0
1956.....	84,3	13,1	2,5	0,1	—
1957.....	85,1	12,1	2,7	0,1	0,0
1958 ¹	81,6	15,0	3,3	0,1	—

¹ Hét hónap adatai alapján számítva.

KÜLKERESKEDELMI FORGALOM FONTOSABB ORSZÁGOK SZERINT

Ország	A forgalom				
	millió pesoban			az összesen százalékában	
	1938	1948	1958	1938	1958
	Kivitel				
Amerikai Egyesült Államok.....	108,6	366,7	490,7	76,2	66,9
Japán	0,2	45,7	46,7	0,1	6,4
Egyesült Királyság	19,6	94,7	36,6	13,8	5,0
Spanyolország	1,3	10,6	17,7	0,9	2,4
Hollandia	0,6	23,9	16,4	0,4	2,2
Kanada	0,3	16,0	16,0	0,2	2,2
Szovjetunió	0,0	14,1	.	1,9
Marokkó	0,8	4,6	12,2	0,6	1,7
Franciaország	2,1	20,0	7,7	1,5	1,0
Német Szövetségi Köztársaság	7,5	.	1,0
	Behozatal				
Amerikai Egyesült Államok.....	75,2	420,6	506,6	70,9	65,2
Venezuela	0,2	0,0	72,7	0,2	9,4
Egyesült Királyság	4,5	8,4	24,7	4,2	3,2
Német Szövetségi Köztársaság	22,9	.	2,9
India	2,0	17,9 ¹	16,5	1,9	2,1
Kanada	0,9	9,2	15,6	0,8	2,0
Spanyolország	1,6	6,8	15,3	1,5	2,0
Belgium—Luxemburg	1,4	3,4	11,2	1,3	1,4

¹ Pakisztánnal együtt.

FONTOSABB CIKKEK KÜLKERESKEDELMI FORGALMA

Megnevezés	A forgalom				
	millió pesoban			az összesen százalékában	
	1938	1948	1958	1938	1958
	Kivitel				
Cukor (nyers és finomított)	99,8	586,8	556,9 ¹	70,0	75,9
Ebből Amerikai Egyesült Államokba .	.	.	315,0	.	56,6 ²
Dohány és dohánykészítmények	13,5	32,9	51,8	9,5	7,1
Melasz	11,6	42,3	30,4	8,1	4,1
Nikkelérc	0,0	0,0	19,5	0,0	2,7
Rézérc	2,3	5,4	5,9	1,6	0,8
Mangánérc	2,3	0,8	1,6	1,6	0,2
Krómérc	0,2	2,0	0,8	0,1	0,1
	Behozatal				
Gépek és készülékek	7,1	53,9	134,7	6,7	17,4
Ebből : ipari gépek és alkatrészek	1,8	12,1	55,5	25,4 ⁵	41,2 ⁵
elektromos készülékek és alkat-					
részek	0,7	5,5	33,0	9,9 ⁵	24,5 ⁵
Élelmiszerek	22,5	119,0	102,7	21,2	13,3
Ebből rizs	8,9	53,7	37,6	39,6 ⁶	36,6 ⁶
Üzem- és fűtőanyagok	6,6	32,3	79,0	6,2	10,2
Járművek és alkatrészek	4,1	38,5	56,5	3,9	7,3
Vas- és acélárak ³	5,3	27,4	44,9	5,0	5,8
Textilárak	10,2	51,9	37,7	9,6	4,9
Nyersvas, nyersacél ⁴	2,2	9,0	19,9	2,1	2,6

Megjegyzés. 1957-ben Kuba dohány- és dohányáru exportja 47,9 millió pesot tett ki, ebből az Amerikai Egyesült Államokba 31,9 millió peso értékűt exportáltak; a rézérc kivitel 8,5 millió peso volt, ebből az Amerikai Egyesült Államok 7,4 millió pesoval részesedett; a krómérc export értéke 1,6 millió peso volt, ebből 1,3 millió peso értékű krómércet az Amerikai Egyesült Államokba szállítottak.

¹ Kuba 1958. évi cukorexportjának mennyisége 5,5 millió tonna volt. — ² Az összes cukorkivitel százalékában. — ³ Csövek, huzalok és egyéb gyártmányok. — ⁴ Rúddal és lemezzel együtt. — ⁵ A gépek és készülékek behozatalának százalékában. — ⁶ Az élelmiszerbehozatal százalékában.

A KIVITEL ÁR-
ÉS VOLUMENINDEXÉNEK ALAKULÁSA
(Index : 1953. év = 100)

Év	Árindex	Volumenindex
1953.....	100	100
1954.....	100	84
1955.....	101	93
1956.....	97	109
1957.....	115	109
1958.....	98	115

A KIVITEL ÉRTÉKE A NEMZETI
JÖVEDELEMHEZ VISZONYÍTVA

Év	Százalék
1938.....	30
1948.....	44
1953.....	37
1956.....	33
1957.....	35
1958.....	34

FIZETÉSI MÉRLEG ÖSSZEFOGLALÓ TÉTELEI
(millió USA dollár)

Megnevezés	1948.	1953.	1956.	1957.
	évben			
Áru és szállítás	+152,1	+68,8	-15,0	-38,9
Beruházásból eredő jövedelmek ...	- 51,5	-27,7	-50,6	-65,6
Szolgáltatások	- 7,2	- 1,4	+23,8	+38,1
Magán adományok	- 8,1	- 3,1	- 1,2	- 5,7
Magántőke mozgása	- 21,1	-19,5	+35,1	+59,2
Hivatalos adományok	-	-	+ 0,5	+ 0,6
Hivatalos tőke- és aranymozgás				
hosszúlejáratú	- 7,0	-27,2	- 1,6	+ 8,7
rövidlejáratú (és arany)	+ 26,7	+ 7,7	+42,3	+58,6

Megjegyzés. Az adatok nettó tételeket (a tranzakciók két irányának egyenlege) jelentenek.

Áru és szállítás. + jellel szerepel az aktív külkereskedelmi egyenleg, valamint a külföld részére teljesített szállítási tevékenység többlete.

Beruházásból eredő jövedelmek. A - jel beruházások után teljesített kifizetéseket mutatja.

Szolgáltatások. Az ún. „láthatatlan export” (idegenforgalom, biztosítás stb.) tételeinek aktív egyenlegét + jel jelöli.

Magánadományok. Az adott ajándékokat - jel jelzi.

Magántőke mozgása. + jel szerepel a külföldi tőkének az országba való áramlásának többlete, azaz az ország eladósodása esetében.

Hivatalos adományok. A kapott ajándékokat + jel kíséri.

Hivatalos tőke- és aranymozgás. + jel szerepel a külföldi tőkének az országba való áramlásának többlete azaz az ország eladósodása esetében.

A KUBÁNAK NYUJTOTT KÜLFÖLDI GAZDASÁGI SEGÉLY
1954-1958

Megnevezés	Adomány	Kölcsön
	millió USA dollár	
Amerikai Egyesült Államok...	2,1	15,7
ENSZ Műszaki Segély	0,1	-
<i>Összesen</i>	2,2	15,7

Megjegyzés. A Szovjetunió 1960. február 13-án kereskedelmi és hiteligyi egyezményt kötött Kubával, amelynek értelmében a Kubai Köztársaság 100 millió dollár hosszúlejáratú hitelt kap a Szovjetuniótól. A Szovjetunió 1961 és 1964 között műszaki segítséget nyújt Kubának több gyár építésénél.

AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK
KÖZVETLEN TŐKEBERUHÁZÁSAI KUBÁBAN

Év	Tőkeberuházások	
	millió dollárban	a Latin-Amerikában befektetett amerikai tőke százalékában
1936.....	666	23,8
1949.....	619	13,5
1953.....	686	11,4
1956.....	777	10,4
1957.....	850	9,7

Megjegyzés. A kubai kormány 1960. augusztus 6-án bejelentette az amerikai tulajdonban levő kubai vállalatok államosítását. A kisajátítással mintegy egymilliárd dollár összegű amerikai beruházás kerül a kubai állam tulajdonába.

AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK KÖZVETLEN TŐKEBERUHÁZÁSAI KUBÁBAN
ÁGAZATOK SZERINT

Megnevezés	1929.	1950.	1957. ¹
	évben (millió dollár)		
Összesen	919	642	850
Ebből:			
Gyártás	45	54	80
Kereskedelem	15	21	35
Mezőgazdaság	575	263	.
Ásványolajipar	9	20	.
Közművek és közlekedés	215	270	344
Egyéb ²	60	14	292

Megjegyzés. Az amerikai tőke tartotta kezében 1957-ben a kubai vasutak 50 százalékát és a villamosenergia-ipar 90 százalékát.

¹ Előzetes adatok; az összesenben a részletezésben nem szereplő ágazatok adatai is szerepelnek, így a rész-adatok összege nem egyezik az összesen rovattal. — ² Bankok, bányászat stb.

AZ EGYESÜLT KIRÁLYSÁG HOSSZÚLEJÁRATÚ MAGÁNTŐKEBERUHÁZÁSAI KUBÁBAN

Év	Millió fontsterling
1938.....	28
1948.....	24
1953.....	1
1955.....	—
1956.....	.

A CUKORIPARI TERMELES SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSA
A GYÁRTULAJDONOSOK ÁLLAMPOLGÁRSÁGA SZERINT

Ország	1939.	1950.	1952.
	évben		
Kuba	22,4	49,5	54,5
Amerikai Egyesült Államok.....	55,1	47,3	43,3
Spanyolország	14,9	2,5	2,0
Hollandia	0,8	0,5	—
Franciaország	0,6	0,2	0,2
Kanada	4,8	0,0	—
Egyesült Királyság	1,4	0,0	—

Források

- Statistical Yearbook 1959, United Nations, New York, 1960.
 Monthly Bulletin of Statistics, 1959. június.
 Anuario Estadístico de Cuba 1956, Habana, 1957.
 Direction of International Trade, Annual Issue 1938, 1948, 1955–1958. United Nations, New York, 1959.
 Yearbook of International Trade Statistics, Vol. I. 1956 és 1958, United Nations, New York, 1957., ill. 1959.
 Bjulleten inozstrannoj komercseszkoi informacii, 1960. március 12.
 Statistical Abstract of the United States, 1959, Washington, 1959.
 Ékonomika kapitaliszticeszkih sztran poszle vtoroj mirovoj vojnü. Moszkva, 1959.
 Foreign Capital in Latin America, United Nations, New York, 1955.
 Österreichische Volksstimme, 1960. február 16.
 Népszabadság, 1960. február 26., augusztus 9.

II. Módszertani tájékoztató

A csehszlovák „feldolgozóipari bérek indexé”-nek kiszámítása

A csehszlovák feldolgozóipari bérindexet — mely magában foglalja a villamosenergia-termelés iparágát is — először 1958 novemberében közölte az ENSZ kiadásában megjelenő *Monthly Bulletin of Statistics*.

Az index számításánál alapul vett „bér-alapot” az összes pénzbeni jövedelmek képezik (kivéve a „különleges alap”-hoz tartozó bizonyos természetbeni vagy pénzbeni kifizetéseket).

A beralap kiszámításánál mindkét nem-beli munkások bérét számításba veszik, az ipari tanulók nélkül. A számbavétel teljeskörű: az adatokat az összes szocialista vállalat fizetési jegyzéke alapján összesítik; 1958-ban mintegy 1,5 millió munkás adatait dolgozták fel.

A számítás során a munkások havi vagy negyedévi beralapját osztják a munkások számával (beleértve a hiányzókat, de a katonai szolgálatban levők nélkül). Az így kapott iparági átlagokat a főindex kiszámításához a beszámolási időszakban foglalkoztatottak számával súlyozzák. A folyamatosan számított havi indexek mellett az évi indexet is megállapítják.

K. M.

Az angol nagykereskedelmi árindex kiszámításának módszere

Az angol nagykereskedelmi árindexet 7000 anyag és termék áralakulása alapján számítják ki; a kiválasztott cikkek az angol ipar által vásárolt és gyártott árukat reprezentálják. Az egyes áruk árindexét úgy számítják ki, hogy az árucikkeknek a hazai piacon érvényes folyó árát a megfelelő árucikkek ugyancsak a hazai piacon érvényes 1954. évi átlagárának százalékosában fejezik ki. A csoportindexek összeállításánál ezeket az egyedi árindexeket összesítik különböző csoportokra, az egyes árucikkeknek az 1954. évi vásárlások vagy eladások összértékében elfoglalt arányának megfelelően. Az egyes árucikkeknek a kereskedelmi forgalomban elfoglalt arányára vonatkozó adatokat elsősorban az ipari cenzus anyagából, rövid időszakokra vonatkozó termelési statisztikákból, a kereskedelem és hajózás

mérlegeiből, a kereskedelmi egyesületek tájékoztatóiból nyerik.

A nagykereskedelmi árindexsorokat az Egyesült Királyságban többféle szempont szerint csoportosítva számítják ki: nevezetesen kiszámítják az ipar főbb ágazatai által vásárolt anyagok (hazai és importált), az ipar főbb ágazatai által termelt áruk, az Egyesült Királyságban termelt összes áruk, valamint az importált áruk nagykereskedelmi árindexét.

Az indexet 1954. év = 100 bázison számítják ki. 1958 előtt a bázis 1949. június 30. = 100 volt. Az anyagköltségek árváltozásának figyelemmel kísérése érdekében az ipar főbb ágazatai által vásárolt anyagok és az ipar főbb ágazatai által termelt áruk nagykereskedelmi árindexét az angol Kereskedelmi Minisztérium az új bázis mellett a régi bázison is közli.

K. V.

Új életbiztosítási táblázatok az Egyesült Államokban

Az év folyamán az Amerikai Egyesült Államok több tagállamában új, a mai halandósági számításokon alapuló életbiztosítási táblázatokat terjesztenek a törvényhozás elé.

Az életbiztosítás alapjául szolgáló halandósági táblák megváltoztatását az ebbe szükségessé, hogy az amerikai népesség várható átlagos élettartama megnövekedett 1941 óta, amikor az életbiztosításhoz szükséges ilyen természetű táblázatokat utoljára kidolgozták. (1958-ban egy amerikai újszülött várható átlagos élettartama 68, 1941-ben 62 év, egy harminc éves ember várható átlagos élettartama 1958-ban 41, 1941-ben 38, egy ötven éves emberé 1958-ban 24, 1941-ben 21 év volt).

Az 1941-ben felállított életbiztosítási táblázatokat a megelőző 10 év átlaga, az új táblázatokat az 1950—1954. évek átlaga alapján számították ki.

Az új táblázatokat eredeti formájukban 1956-ban készítették el automatikus adatfeldolgozó irodagépek segítségével. Így három hónap alatt sikerült a számításokat elvégezni, míg egyszerű irodagépekkel két évig tartott volna a táblázatok felállítása. 1958-ban bizonyos módosításokat hajtottak végre az eredeti táblázatokon.

K. V.

Szervezeti hírek — Közlemények

A Nemzetközi Népeségtudományi Unió tagválasztásai. A Nemzetközi Népeségtudományi Unió az 1960. évi tagválasztások alkalmával felvette tagjai sorába Péter György egyetemi tanárt, a Központi Statisztikai Hivatal elnökét, dr. Szabady Egont, a Népesedési és Szociálstatisztikai főosztály vezetőjét, dr. Klínger Andrászt, a Népszámlálási osztály vezetőjét, dr. Acsádi Györgyöt, a Népesedésszatisztikai osztály mb. vezetőjét és dr. Vukovich Györgyöt, a Népesedésszatisztikai osztály tudományos munkatársát.

Népszámlálás Albániában. Az Albán Népköztársaság Minisztertanácsának határozata alapján 1960 októberében Albániában népszámlálást tartottak. A népszámlálás eszmei időpontja 1960. október 2.

A felszabadulás óta ez a negyedik népszámlálás az országban. 1945. szeptember 30-án 1 122 044, 1950. szeptember 3-án 1 218 943, 1955 október 2-án pedig 1 391 499 főt számoltak meg. A számítások szerint 1955 óta az ország lakossága átlagosan évi 3 százalékkal emelkedett.

Az elmúlt 15 év alatt nagymértékben megnövekedett a városi lakosság száma: mintegy 88 százalékkal élnek ma többen az albán városokban, mint 1945-ben.

Megjelent az 1960. évi népszámlálás eredményeit tartalmazó első kötet. A közelmúltban a Központi Statisztikai Hivatal megjelentette az 1960. évi népszámlálás eredményeit tartalmazó kiadványsorozat első kötetét. Ez a kötet a *Számlálókörzeti Gyűjtőívekből* készült *Községi (Városi) Összesítőívek* alapján az összefűrés előzetes eredményeit teszi közzé.

A kötet három részből áll és háromféle táblasorozatban az alábbi adatokat tartalmazza:

1. Terület, népesség, népsűrűség, a népesség megoszlása kül- és belterület szerint;

2. A népesség számának alakulása az előző népszámláláshoz (1949. január 1.)

viszonyítva, a népesség megoszlása nemek szerint;

3. A lakóházak, a lakott egyéb épületek, a lakások és a lakások helyiségeinek, illetve szobáinak száma.

A kötet I. része a fenti adatok összefoglaló táblázatait, II. része a részletes adatokat tartalmazza, III. részében pedig a községek és a városok betűrendes jegyzéke (névmutató) található.

(1960. évi népszámlálás. 1. Előzetes adatok. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1960. 304 old.)

A munka termelékenysége az iparban 1958—1959. címmel megjelent a Központi Statisztikai Hivatal Statisztikai Időszaki Közlemények c. kiadványsorozatának 35. kötete.

A kiadvány lényegében folytatása az ugyanebben a sorozatban 1958-ban megjelent „A munka termelékenysége a magyar iparban 1949—1957” c. kötetnek, kiegészítve azonban a vállalatok közötti termelékenységi összehasonlításokkal is.

A kötet két fő részből áll: az első rész egy nagyobb tanulmány, amely beszámol a munka termelékenységének alakulásáról 1958—1959-ben az egész iparban és az állami iparban, valamint az egyes iparcsoportokban és iparágakban. A kötet második része a munkatermelékenység indexeit tartalmazza az 1949—1959. évek-re vonatkozóan, majd közli a termelékenység alakulásának elemzéséhez szükséges mutatókat, valamint a bányászat, a vas- és acélgyártás, a villamosenergiaipar, az építőipar, a textilipar és az élelmiszeripar egyes termékeire vonatkozóan végzett (első kísérleti) termelékenységi összehasonlítások eredményeit. A kötet a termelékenységi indexek számításáról felvilágosítást adó módszertani megjegyzésekkel zárul.

(A munka termelékenysége az iparban 1958—1959. Statisztikai Időszaki Közlemények 35. köt. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1960. 98 old.)

Új magyar iparstatisztikai mű. A közel-múltban megjelent *Lukács Ottó-Ollé Lajos* „Iparstatisztika” c. könyve. A 11 fejezetből álló könyv, mint erre a mű előszava is utal, jelentős változtatásokat és új részeket tartalmaz az eddig megjelent magyar iparstatisztikai könyvekhez képest. Így például lényegében új „Az ipari termelés változásának vizsgálata és elemzése” c. fejezet. Új módszereket mutat be „Az ipari munka termelékenységének statisztikai vizsgálata” c. fejezet, és új anyaggal gazdagítja a magyar iparstatisztikai irodalmat „Az energiagazdálkodás statisztikája” c. fejezet is. Hasznosan egészíti ki a könyvet a „Függelék”, amely az iparstatisztikai adatok forrásait, az ipar 1958. január 1 óta érvényes ágazati rendszerét és az éves iparstatisztikai jelentés űrlapjait tartalmazza.

(*Lukács Ottó-Ollé Lajos*: Iparstatisztika. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1960. 374 old.)

Megjelent a Demográfia 1960. évi 2. száma. A folyóirat közli *Pallós Emil-Vukovics György* „Magyarország házassági mozgalmának néhány jellegzetessége; házassági táblák” című tanulmányát, amely a magyar házassági mozgalom általános alakulásával, a házasulók kor- és családi állapot szerinti vizsgálatával, az újránházassal, majd második részében a magyar házassági táblák elemzésével foglalkozik.

Magyarországon az 1960. évi népszámlálás az első, amelynek során részletes család- és háztartásstatisztikai felvétel készül. *Tamáty József* tanulmányában egyrészt a család és a háztartás fogalmának meghatározását s az ennek kapcsán felmerülő kérdéseket tárgyalja, másrészt az 1960. évi népszámlálás család- és háztartás-felvételének alapelveit ismerteti.

Tekse Kálmán dolgozatában a képvisleti minta korrigálásának új módszerét mutatja be. Az 1960. évi magyar népszámlálás során — a magyar népszámlálások történetében először — 1 százalékos reprezentatív feldolgozás készül, amelynek adatai 5 százalékos hibahatárral már ez év őszén rendelkezésre állnak. A tanulmány gyakorlati példán mutatja be az új módszert.

Az 1959. évi január 15-i szovjet népszámlálás eredményeivel foglalkozik *P. G. Podjacsih*nak, a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatala elnökhelyettesének a *Demográfia* részére írt tanulmánya.

Fenyő Imréné-Sárdi Endre közleménye a külföldi idegenforgalom és a

szállodahelyzet alakulását mutatja be 1958—1959-ben.

Dr. Gerhard Nultsch „A születések számának alakulása a Német Demokratikus Köztársaságban a városok és a községek népességének jellegzetességei szerint” című közleménye a születések alakulását részben regionális, részben település-nagyságkategóriák szerinti részletezésben tárgyalja.

A *Figyelő*-rovat beszámol a Magyar Tudományos Akadémia Demográfiai Elnökségi Bizottságának megalakulásáról, az 1960. évi népszámlálás előzetes kötetének megjelenéséről, és áttekintést nyújt a halandóság nyugat-európai alakulásáról 1900-tól 1950-ig.

Magyar statisztikus tanulmánya külföldi folyóiratban. Az „*Izvestija na Viszija Insztitut za Narodno Sztopansztvo*” című bolgár folyóirat, a várnai Népgazdasági Főiskola folyóirata 1959. évi 4. számában közölte *Kenessey Zoltánnak*, a Központi Statisztikai Hivatal osztályvezetőjének, a *Statisztikai Szemle* felelős szerkesztőjének „A népgazdaság szerkezetének tanulmányozása Magyarországon” c. tanulmányát.

„**A világ népesség**” c. kiadvány ismertetése a *Statistische Praxis*-ban. A Német Demokratikus Köztársaság Központi Statisztikai Hivatalának folyóirata, a *Statistische Praxis* 1960. évi 6. számában ismertetést közöl *dr. Acsádi György—dr. Klinger András—dr. Szabady Egon*: „A világ népessége” (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1959.) c. könyvről *dr. Gerhard Nultsch* tollából. Az ismertetés nagy elismeréssel nyilatkozik a könyvről: rámutat arra, hogy a szerzők útmutató munkát állítottak össze a világ népességének demográfiai adatairól a kutatók, az oktatók, valamint a népesség alakulásának tendenciái és törvényszerűségei iránt érdeklődők számára. Különösen kiemeli *dr. Nultsch* a könyv aktualitását, amit a szerzők valamennyi ország viszonylatában a legfrissebb adatok felhasználásával értek el. Az ismertető véleménye szerint rendkívül hasznos lenne, ha a szerzők munkájukat, melyhez felépítésben és tartalomban hasonló jelenleg a nemzetközi szakirodalomban nincs, az 1960. évi világnépszámlálás adatainak birtokában annak idején újra feldolgoznák és megjelentetnék.

Bibliográfia*

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárába az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

Annuaire statistique de la France 1959. Paris. 1959. Institut National de la Statistique. XLIV, 408, 117 p.

Franciaország statisztikai évkönyve, 1959.

I 33 B 3

Annuaire statistique de la Tunisie. 1957—1958. Tunis. 1960. Services des Statistiques. VI, 202 p.

Tunézia statisztikai évkönyve, 1957/1958.

I 64 B 3

Annuario statistico italiano 1959. Roma. 1960. Ist. Centrale di Statistica. XIV, 436 p., 28 t., 6 térk.

Olaszország statisztikai évkönyve, 1959.

I 32 C 113

Jaarcijfers voor Nederland 1955—1956. — (Statistical yearbook of the Netherlands.) Zeist. 1958. Central Bureau voor de Statistiek. XXV, 382 p.

Hollandia statisztikai évkönyve, 1955—1956.

I 37 B 1

Magyarország a szocializmus építésének útján. Bp. 1960. KSH. 95 p.
(Beszédes számok.)

I 1 C 128

La Pologne en chiffres 1944—1958. Warszawa. 1959. Office Central de Stat. 72 p.

Lengyelország számokban, 1944—1958.

I 42 B 187

République d'Égypte. Annuaire statistique 1954—1955, 1955—1956. Le Caire. 1957. Département de la Statistique et du Recensement. XV, 428 p.

Egyiptom statisztikai évkönyve, 1954—1956.

I 61 B 2

* A Statisztikai Szemle a hazai és a külföldi statisztikai irodalom ismertetése érdekében minden negyedév első számában (január, április, július, október) *Statisztikai Irodalmi Figyelő* címmel közli a legjelentősebb külföldi könyvek és folyóiratcikkek tartalmi ismertetését, második számában (február, május, augusztus, november) *Bibliográfia* címmel a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárába beérkezett fontosabb hazai és külföldi könyvek címét és könyvtári jelzetszámát adja közre, és harmadik számában (március, június, szeptember, december) *Folyóiratszemle* címmel a külföldi statisztikai folyóiratok tartalomjegyzékét jelenti meg.

Statistisk årbog 1959. — Statistical yearbook. Köbenhavn. 1960. Stat. Dept. XXI, 523 p.

Dánia statisztikai évkönyve, 1959.

I 39 C 1

Sztatiszticeszkij ezsegodnik 1957. (Statisztikai évkönyv.) Bp. 1959. Centr. Sztatiszt. Upravlenie. XIII, 422 p.

I 1 C 1

Taschenbuch für den Gemeinsamen Markt. EWG. (Die Europäische Wirtschaftsgemeinschaft.) EURATOM (Die Europäische Atomgemeinschaft), Montan-Union (Die Europäische Gemeinschaft für Kohle und Stahl). Hrsg. [von] F.-Wilhelm Engel. Bearb. [von] F. Feuereisen. Frankfurt a/M. 1959. 550 p.

Az Európai Közös Piac, az Euratom és a Montan-unió zsebkönyve, 1959.

105 188

ÁLTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK

Balaban, V.: Matematika. del. 1—2. (Priručnik za statističare.) Beograd. 1956. Sav. Zav. za Statistiku. 2 db.

Bibliogr. az 1. köt. végén.

Matematika statisztikusok részére.

328 840—1

Benjamin, B.: Elements of vital statistics. London. 1959. 352 p.

Bibliogr. a fejezetek végén.

A népmozgalmi statisztika alapjai.

329 601

Brems, H.: Output, employment, capital and growth. A quantitative analysis. New York. 1959. XI, 349 p.

A termelés, foglalkoztatottság, tőke és növekedés mennyiségi elemzése.

232 536

Congard, R. P.: Étude économétriques de la demande de tabac. Paris. 1955. 99 p.

Ökonometriai tanulmány a dohánykeresletről.

328 011

Gehrig, G.: Bestimmungsfaktoren des Konsums in der Bundesrepublik. Berlin—München. 1958. 105 p.

Bibliogr. 103—105. p.

Az NSzK fogyasztásának meghatározó tényezői.

330 052

- Gurevics, M. B.:** Ocserki po teorii sztatistiki. Har'kov. 1959. 232 p.
Vázlatok a statisztika elméletéből. 231 588
- Haupt, F.:** Einführung in die statistische Grundlehre. Wien. 1958. 39 p.
Bevezetés a statisztikába. 229 554
- Krelle, W.—Künzi, H. P.:** Lineare Programmierung. Zürich. 1958. 121 p.
Bibliogr. 111—118. p.
Lineáris programozás. 330 656
- Lambert, F.:** Programme linéaires: méthodes et exemples. — Huybrechts, S.: Théorie des jeux. — Defrance, G.: Distribution et dispersion des prix (1922—1938) et des salaires (1929—1938) en Belgique. Bruxelles. 1959. 111 p.
1. *Lineáris programozás: módszerek és példák.*
2. *Játékelmélet.*
3. *Árak (1922—1938) és bérek (1929—1938) eloszlása Belgiumban.* 330 681
- Lasorsa, G.:** Statistica del lavoro. Bari. 1959. XI, 427 p.
Munkügyi statisztika. 329 726
- Lestapis, S.:** La limitation des naissances. Paris. 1959. 315 p.
Születés-szabályozás. 330 644
- Marquardt, W.—Strigel, W.:** Der Konjunkturtest. Eine neue Methode der Wirtschaftsbeobachtung. Berlin—München. 1959. 224 p., 2 t.
Bibliogr. 217—224. p.
A konjunktúra-teszt. 330 051
- Meier, R. L.:** Modern science and the human fertility problem. New York—London. 1959. XIII, 263 p.
A modern tudomány és az emberi termékenység problémái. 329 742
- Meyer—Eppler, W.:** Grundlagen und Anwendungen der Informationstheorie. Berlin—Göttingen—Heidelberg. 1959. XVII, 446 p., 1 t.
Bibliogr. : XV—XVII. p.
Az információ-elmélet alapjai és alkalmazása. 330 662
- Moore, P. G.:** Principles of statistical techniques. A first course, from the beginnings, for schools and universities. Cambridge. 1958. VIII, 239 p.
Bibliogr. 236. p.
A statisztikai technika alapelvei. 327 967
- Mudra, A.:** Statistische Methoden für landwirtschaftliche Versuche. Berlin—Hamburg. 1958. VIII, 336 p.
Bibliogr. 300—301. p.
Mezőgazdasági kutatások statisztikai módszerei. 329 599
- Neiswanger, W. A.:** Elementary statistical methods. As applied to business and economic data. New York. 1956. XX, 749 p.
Alapvető statisztikai módszerek. 330 684
- Operáció-kutatás.** Bp. 1960. Stat. Kiadó házi. 95 p.
(A KSH Könyvtára és az Országos Ügyvitelgépesítési Felügyelet kiadványai.)
Bibliogr. 73—95. p.
Közli C. W. Churchman, R. L. Ackoff, E. L. Arnoff: „Introduction to operations research” c. könyvének ismertetését. 330 693—4
330 695
- Párniczky G.—Szikinger I.:** Belkereskedelmi statisztika. 3. évf. délelőtti, 4. évf. levelező belker. szak. Bp. 1959. 181 p.
Bibliogr. 181. p. 229 557
- Reichenbach, H.:** The theory of probability. An inquiry into the logical and mathematical foundations of the calculus of probability. Berkeley—Los Angeles. 1949. XVI, 492 p.
Valószínűségelmélet. 330 653
- Rényi A.:** Matematikai statisztika. 4. éves alkalmazott matematika szakos hallgatók számára. — előadásai alapján összeáll. Arnóth E., Lipták T. Bp. 1960. 222 p. 220 556
- Richter, H.:** Wahrscheinlichkeitstheorie. Berlin—Göttingen—Heidelberg. 1956. XI, 435 p.
Bibliogr. 430—431. p.
Valószínűségelmélet. 330 669
- Shepherd, G. S.:** Agricultural price analysis. Ames, Iowa. 1957. X, 293 p.
Mezőgazdasági árelemzés. 330 663
- Society for the Study of Fertility.** Studies on fertility. Proceedings of the Society. Vol. 8. Including papers read at the Conference of the—, London, 1956. Oxford. 1957. 138 p., 5 t.
Bibliogr. a fejezetek végén.
Tanulmányok a termékenység témaköréből. 327 961
- The Study of population.** An inventory and appraisal. Ed. by P. M. Hauser, O. Dudley Duncan. Chicago. 1959. XVI, 864 p.
Bibliogr. a tanulmányok végén.
Népesedési kézikönyv. 329 345
- Szavinszkij, D. V.—Trudova, M. G.—Csekanszkij, N. A.:** Obscsaja teorija sztatistiki. (Lekcii.) Vüp. 1. Moszkva. 1960. Univ. 84 p.
A statisztika általános elmélete. 231 945
- Sztatisztika i ékonometrija.** Szbornik sztatej. (Red. P. P. Maszlov.) Moszkva. 1959. VINITI. 242 p.
Bibliogr. 203—242. p.
Statisztika és ökonometria. Cikkgyűjtemény. 329 746
- Ucsenüe zapiszki po sztatistike.** Tom. 4. Voproszű balansza narodnogo hozjajsztva i korreljacii. — Tom. 5. Balansz narodnogo hozjajsztva. Sztatisticeszkie metodü izucsenija proizvodsztva. (Red. V. Sz. Nemcsinov.) Moszkva. 1959. 2 db.
Statisztikai tudományos jegyzetek. 4. köt. A népgazdasági mérleg és a korreláció kérdései. — 5. köt. Népgazdasági mérleg. 329 346—7

Zur Berechnung von Indizes der Produktivität. Wien. 1957. Österr. Inst. f. Wirtschaftsforschung. 22 p.

A termelékenységi index számítása. 330 005

GAZDASÁGSTATISZTIKA

Artle, R.: Studies in the structure of the Stockholm economy. Towards a framework for projecting metropolitan community development. Stockholm. 1959. X, 197 p., 1 t.

Bibliogr. 178—191. p.
Tanulmányok Stockholm gazdasági struktúrájáról. 329 735

Deutsche volkswirtschaftliche Gesamtrechnung und ihre Lenkungsmodelle 1949—1955. Von W. G. Waffenschmidt und Forschungsgruppe (der Wirtschaftshochschule Mannheim). Stuttgart. 1959. 200 p., 1 t.

A német nemzetgazdasági elszámolás alapmodellje, 1949—1955. 230 049

Economic developments in Africa 1956—1957. Supplement to World Economic Survey, 1957. New York. 1958. U. N. Dept. of Economic and Soc. Affairs. VIII, 84 p.

Afrika gazdasági fejlődése, 1956—1957. ENSZ kiadvány. I 72 B 126

Economic survey of Europe in 1955 including studies of investment problems and policies of European countries and labour market problems in Western Europe. Geneva. 1956. U. N. Ism. lapsz. 350 p.

Európa gazdasági áttekintése, 1955. és tanulmányok az európai országok beruházási problémáiról és politikájáról, valamint Nyugat-Európa munkapiaci problémáiról. 329 703

Economic survey of Europe in 1959, including studies of the economic significance of the public sector in some Western European economics and development problems in Southern Europe and Ireland. Geneva. 1960. U. N. 376 p.

Európa gazdasága, 1959. ENSZ kiadvány. 470 073

Economická statistika. Učebnice. Red. B. Křada. Praha. 1960. 434 p.

Bibliogr. 421—425. p.
Gazdaságstatisztika. 231 947

Ékonomika kapitaliszticeszkij sztran v 1958 godu. Red. Orlov N. V., Kapelinszkij Ju. N., Gorjunov V. P. Moszkva. 1959. Szocékgiz. 609 p.

A tőkés országok gazdasága, 1958. 329 748

Esquisse de l'économie italienne. Roma. 1959. Unione Italiana delle Camere di Commercio Industria e Agricoltura. 124 p., 15 t., 5 térk.

Az olasz gazdaság vázlatja. 330 050

Ethnikoi logariasmoi tés Hellados 1958. — National accounts of Greece 1958. Athénai. 1960. Dieuthynsis Ethnikón Logariasmon. 42 p.

Görögország nemzetgazdasági mérlege, 1958. I 49 B 49

Étude sur la situation économique de l'Europe en 1959 comprenant une étude ... du secteur public ... de certains pays de l'Europe occidentale ... des problèmes de développement en Europe méridionale et en Irlande. Genève. 1960. N. U. Ism. lapsz. 426 p. Bibliogr. P. mell. 19—26. p.

Tanulmány Európa gazdasági helyzetéről, 1959. ENSZ kiadvány. 330 687

Der Europäische Wirtschaftsrat O rganisation for) E(uropean) E(conomic) C(oo)peration). Handbuch 1959. Bad Godesberg. 1959. Bundesministerium für Wirtschaft. 263 p., 1 t., 1 térk.

Az Európai Gazdasági Közösség kézikönyve, 1959. OECE. 330 648

Federation of Rhodesia and Nyasaland. Balance of payments, Jan. 1954. — June 1959. Salisbury. 1960. Central Statistical Office. 62 p.

Rhodézia és Nyaszaföld fizetési mérlege, 1954—1959. I 65 B 12

Gansin, G. A.: Ékonomika Kitajszkoj Narodnoj Reszpubliki. Moszkva. 1959. 356 p.

A Kínai Népköztársaság gazdasága. 328 020

Gendarme, R.: L'économie de l'Algérie. Sous-développement et politique de croissance. Paris. 1959. 379, [5] p.

Bibliogr. 375—379. p.
Algéria gazdasága. 329 730

Kalecki, M.: Theoria dinamiki gospodarcey. (Theory of economic dynamics.) Rozprawa o ciklicznych i długofalowych zmianach gospodarki kapitalistycznej. Warszawa. 1958. 235 p.

A népgazdaság dinamikájának elmélete. 229 553

Král, V.: Otázky hospodarského a sociálního vývoje v českých zemích v letech 1938—1945. 2. Praha. 1958. 474 p.

A cseh tartományok gazdasági és társadalmi fejlődése, 1938—1945. 231 577

Mezsdunardnűj politiko-ékonomiczeszkij ezsegodnik 1959. Moszkva. 1959. Akademiya Nauk SzSzsZR, Insztitut Mirovoj Ékonomiki i Mezsdunardnűh Otnosenij. 751 p.

Kínai-, angol-, francia nyelvű tartalomjegyzékkel. Bibliogr. 526—580. p.

Nemzetközi politikai gazdasági évkönyv, 1959. 327 799

A nagy évtized. A Kínai Népköztársaság gazdasági és kulturális eredményeinek statisztikája. A Kínai Népköztársaság Állami Statisztikai Hivatala által összeállított, Pekingben 1959 szeptemberében kiadott könyv fordítása. Bp. 1960. KSH. 157 p.

(Nemzetközi és Tanulmányi Osztály. Fordítások és ismertetések 10.) 330 691—2

Národní hospodářství ČSR v letech 1945—1960. Praha. 1960. 128 p.

Csehszlovákia népgazdasága, 1945—1960. 232 550

Paige, D.—Bombach, G.: A comparison of national output and productivity of the United Kingdom and the United States. Paris. 1959. OEEC. 245 p. Bibliogr. 244—245. p.

Nagy-Britannia és az Egyesült Államok nemzeti termékének és termelékenységének összehasonlítása. 329 734

Sulmicki, P.: Przepływy międzygaleziowe. Warszawa. 1959. 299 p., 4 t.
Bibliogr. 287—291. p.
Ágazati kapcsolatok.

232 554

Ukazatelé hospodářského vývoje v zahraničí 1958. 1—2. díl. Praha. 1959. 2 db.

A nemzetközi gazdasági fejlődés mutatói, 1958.
I 2 C 109

World economic survey 1958. New York. 1959. U. N. Dept. of Econ. and Soc. Aff. XV, 298 p.

A világ gazdaságának áttekintése, 1958. ENSZ kiadvány.

470 226

A STATISZTIKA EGYÉB TERÜLETEI

Agricultural and food statistics. — Statistiques de l'agriculture et de l'alimentation. Paris. 1959. OEEC. 4, 130 p.

Nemzetközi mezőgazdasági és élelmiszeri statisztika. OECE kiadvány.

I 33 B 131

Anketa o zaposlenim ženama 1958. — Survey of employed women 1958. Beograd. 1959. Sav. Zav. za Statist. 128 p., 1 mell.: 91 p.

Statisztikai adatfelvétel a jugoszláv dolgozó nőkről, 1958.

I 46 B 25/155

Annual bulletin of gas statistics for Europe. — Bulletin annuel de statistiques du gaz pour l'Europe. 1960. Genève. 1960. U. N. Econ. Commission for Europe. XV, 37 p.

Európai gáz-statisztikai évkönyv. ENSZ kiadvány.

I 31 B 115

Annuario di statistiche industriali 1959. Roma. 1960. Istituto Centrale di Statistica. 4, 256 p., 6 t.

Olaszország iparstatisztikai évkönyve, 1959.

I 32 C 197

Anuario de comercio exterior Colombia 1958. Bogota. 1959. Departamento Administrativo Nacional de Estadística. LV, 626 p.

Colombia külkereskedelmi évkönyve, 1958.

I 76 B 1

Arbeitszeit und Produktivität. Untersuchungsergebnisse wissenschaftlicher Forschungsinstitute 1. Bd. Branchen- und betriebswirtschaftliche Untersuchungen. Teil B. Ergebnisse der betriebswirtschaftlichen Untersuchungen im ersten Halbjahr 1958. Berlin. 1960. 62 p.

Munkaidő és termelékenység a Német Szövetségi Köztársaságban.

330 664

The Balance sheet of agriculture 1959. Washington. 1959. U. S. Dept. of Agriculture. 36 p.

Az Egyesült Államok mezőgazdasági mérlege, 1959.

328 138

Bancroft, G.: The American labor force: its growth and changing composition. New York—London. 1958. XIV, 256 p.

Az amerikai munkaerő növekedése és változó összetétele.

329 736

Basic statistics of energy for OEEC countries. 1950—1958. — Statistiques de base de l'énergie pour les pays de l'OECE. 1950—1958. Paris. 1959. OEEC. 79 p.

Az OEEC országok energiatermelésének alapvető adatai.

I 33 B 143

Bauhauptgewerbe 1959. Wiesbaden. Stuttgart—Mainz. 1960. Statistisches Bundesamt.

Az NSZK építkezési statisztikája, 1959.

I 4 B 71

Baumgart, E.—Krengel, R.—Moritz, W.: Die Finanzierung der industriellen Expansion in der Bundesrepublik während der Jahre des Wiederaufbaus. Berlin. 1960. 89 p.

Az NSZK ipari expanziójának finanszírozása az újjáépítés idején.

328 837

Beboelses- og huslejeforhold i København, Frederiksberg og Gentofte samt hovedstadens omegnskommuner. — Housing conditions and rent in Copenhagen, Frederiksberg and Gentofte and the suburbs of the capital. 1955. København. 1960. Københavns Statistiske Kontor. 148 p.

Lakásviszonyok és bérek Koppenhágában, Frederiksbergben és Gentofte-ban, valamint a főváros környékén, 1955.

Belgil, V.: Dűnyada tűtűn. Istanbul. 1960. Istanbul Ticaret Odasi Mecmuasi. 32 p.

A világ dohánytermelése.

328 805—6

A belkereskedelem áruforgalma, áruellátása és készletei 1959. 3. negyedév. Bp. 1959. Belkereskedelmi Minisztérium Tervgazdasági Főosztálya. 139 p.

I 1 B 130

Belkereskedelmi áruforgalmi és munkaügyi statisztikai beszámolórendszer. Bp. 1960. Belkereskedelmi Minisztérium. 304 p.

327 817

Die Bevölkerung im Jahre 1958. Stuttgart—Mainz. 1960. Statistisches Bundesamt. 71 p.

Az NSZK népessége, 1958.

I 4 B 42/245

Beyer, G. H.: Housing: a factual analysis. New York. 1958. XXVI, 355 p.

A lakásépítési tevékenység elemzése az Egyesült Államokban.

330 659

Bollhalter, A.: Der schweizerische Papiermarkt in der wirtschaftlichen Integration Europas. Tübingen. 1959. 167 p.

Bibliogr. 164—167. p.

A svájci papírpiac az európai gazdasági integrációban.

231 943

Bowen, I.: Population. London—Cambridge. 1955. XV, 256 p.

Bibliogr. 249—256. p.

Népesedés.

232 545

Brottsligheten 1957. — (Crime and criminals.) Stockholm. 1960. Statist. Centralb. VIII, 48 p.

Bűncselekmények és bűnözők Svédországban, 1957.

I 41 C 100

Buch und Buchhandel in Zahlen. Frankfurt/am. M. 1953—1958. Börsenverein des Deutschen Buchhandels. 6 db.

Könyv és könyvkereskedelem számokban, Nyugat-Németországban.

232 538—43

Bulletin comparatif trimestriel du mouvement commercial de la Tunisie pendant les années 1959 et 1958. Tunis. 1960. Services des Statistiques. 30 p.

Tunézia külkereskedelmi statisztikája, 1959., 1958.

I 64 B 8

Carr—Saunders, A. M.—Jones, D.—Moser, C. A.: A survey of social conditions in England and Wales as illustrated by statistics. Oxford. 1958. XVIII, 302 p.

Bibliogr. VI—VII, 281—291. p.

*Az angliai és walesi társadalmi viszonyok áttekin-
tése a statisztika tükrében.*

329 723

Cene jul—december 1958. — Prices July—December, 1958. Beograd. 1960. Sav. Zav. za Statist. 80 p., 1 mell.: 32 p.

Árak Jugoszláviában, 1958. júl.—dec.

I 46 B 25/160

Censo de la poblacion de Espana. Y territorios de su soberania y protectorado, segun el empadronamiento realizado el 31 de diciembre de 1950. Tom. 1—3. Madrid. 1952. Instituto Nacional de Estadística. 3 db.

Spanyolország népszámlálása, 1950. dec. 31.

I 34 B 26

Chandrasekhar, S.: Infant mortality in India 1901—1955. A matter of life and death. London. 1959. 175 p.

Bibliogr. 157—169. p.

Gyermekhalandóság Indiában, 1901—1955.

328 810

Cillov, B.: Dünyada ve Türkiyede pamuk. Istanbul. 1959. Istanbul Ticaret Odasi Mecmuasi. 48 p.

A gyapot a világgazdaságban és Törökországban.

328 801—2

Comercio exterior de España. Numeros indices (1901—1956). Madrid. 1958. Instituto Nacional de Estadística. 80 p.

Spanyolország külkereskedelme, 1901—1956.

I 34 B 34

Cszsao I-vén': Promüslennoszt' novogo Kitaja. Perv. sz kitajszkogo V. G. Gavrilova. Moszkva. 1959. 171 p.

Az új Kína ipara.

231 593

Danmarks vareindførsel og udførsel i året 1958. — Foreign trade of Denmark. 1958. Köbenhavn. 1960. Statistiske Department. 37, 261 p.

Dánia külkereskedelme, 1958.

I 39 B 4/79

Demografska statistika 1956. Beograd. 1959. Sav. Zav. za Statist. 360 p.

Jugoszlávia népesedési statisztikája, 1956.

I 46 B 30

Dis ticaret. Yillik istatistik 1958. Ser. 1. Özel ticaret. Madde ve memleketler itibarile ithalat ve ihracat. — Statistique annuelle du commerce extérieur 1958. Sér. 1. Commerce spécial. Par nature des marchandises et par pays. Ankara. 1959. Istat. Ümum Müdürlüğü. LXXXVI, 462 p.

Törökország külkereskedelmi statisztikája, 1958.

I 50 B 20

Données économiques des grandes villes 1950—1954. — Economic data of large towns 1950—1954. Tableaux—Tables. La Haye 1958. Inst. International de Statistique. XV, 144 p.

Nagyvárosok gazdasági adatai, 1950—1954.

I 37 B 80

Dödsarsagerne i Kongeriget Danmark 1958. — Causes of death in the Kingdom of Denmark 1958. Köbenhavn. 1959. 68 p.

Halálokok Dániában, 1958.

I 39 B 2

Dödsorsaker 1958. — (Causes of death 1958.) Stockholm. 1960. Statistiska Centralbyran. VIII, 84 p.

Svédország halálteki statisztikája, 1958.

I 41 C 68

L'économie industrielle du Luxembourg. Résultats de l'enquête annuelle sur la production industrielle. Années 1951 à 1958. Luxembourg. 1960. 99 p.

Luxemburg iparstatisztikája, 1951/1958.

330 066

Einwohnerzahlen am 1. Januar 1960. Gemeinden, Kreise und Regierungsbezirke in Bayern. Jährliches Ergänzungsheft zum Amtlichen Gemeindeverzeichnis für Bayern. München. 1960. B. Stat. Landesamt. 41 p.

Lakosságszám 1960. január 1-én. Községek, járások és közigazgatási kerületek Bajorországban.

329 701

Einzelhandelspreise im Ausland. Sommer 1959, Jg. 1959. Wiesbaden. Stuttgart—Mainz. 1959. Statistisches Bundesamt. 52 p.

Kiskereskedelmi árak külföldön, 1959. nyara.

I 4 B 61

The electricity supply industry in Europe 1957—1975. 8th enquiry of Electricity Committee. Paris. 1958. OEEC. 146 p.

Az európai elektromosenergia-ipar. 1957—1975. OEEC kiadvány.

I 33 C 91

The engineering industries in Europe. Paris. 1958. OEEC. 297 p., 1 mell.: 6 p.

Az európai gépipar. OEEC kiadvány.

I 33 C 90

Étrendi szokások a munkás-, alkalmazotti és paraszti háztartásokban. Bp. 1960. KSH. 90 p. (Statisztikai időszaki közlemények 34.)

I 1 B 113/34

Freedman, R. F.—Whelpton, P. K.—Campbell, A. A.: Family planning in the U. S. H. n. 1959. 6 p. *Családtervezés az Egyesült Államokban.*

327 830

Der Fremdenverkehr 1951 bis 1957. Stuttgart—Mainz. 1960. Statistisches Bundesamt. 79 p.

Az NSZK idegenforgalma, 1951—1957.

I 4 B 42/238

Gaz de France. Statistiques de 1957. Production, transport, distribution. Paris. 1958. XVIII, 85 p., 1 t.

A gáz termelése, szállítása és elosztása Franciaországban, 1957.

I 433 B 142

Gradevinarstvo u 1958. — Construction in 1958. Beograd. 1960. Sav. Zav. za Statist. 51 p., 1 mell.: 16 p.

Jugoszláv építkezési statisztika, 1958.

I 46 B 25/162

How American buying habits change. Washington. 1959. U. S. Dept. of Labor, XIV, 253 p. Bibliogr. 243—253. p.

Hogyan változik Amerika fogyasztásának arculata.

330 067

International Labour Conference. 43rd session, Geneva 1959. Report of the directorgeneral. P. 1. Current problems and trends. (Employment and unemployment. Social problems of economic development. Institutions and social policy.) Geneva. 1959. ILO. 112 p.

*A Nemzetközi Munkügyi Konferencia 43. ülés-
szaka. 1. rész. Foglalkoztatottság és munkanélküliség.
A gazdasági fejlődés társadalmi kérdései.*

328 839

- International yearbook of education.** Vol. 19. 1957. Paris—Geneva. 1958. Unesco. 497 p.
Oktatásügyi nemzetközi évkönyv, 1957. 330 665
- Janák, M.:** *Struktura priemyslu CSR.* Bratislava. 1959. 140 p.
Bibliogr. 139—140. p.
Az ipar szerkezete Csehszlovákiában. 231 579
- Kisipari szövetkezetek statisztikai beszámolósi rendszere 1960. évre.** (Összeáll. Szamosi P.-né—Verőczey Gy.) Bp. 1959. 64 p., 1 t. 229 807
- Kis- és nagykereskedelmi vállalatok főbb gazdasági mutatói 1958. évben.** (Összeáll. Munkaközösség, vez. Zafir M.) Bp. 1959. Belkereskedelmi Minisztérium. 43 p. I 1 B 133
- Die kommunalen Finanzen im Rechnungsjahr 1957 und die Entwicklung der kommunalen Steuereinnahmen bis 1959.** Stuttgart—Mainz, 1960. Statistisches Bundesamt. 139 p.
Kommunális pénzügyek az 1957-es költségvetési évben és a kommunális adóbevételek 1959-ig a Német Szövetségi Köztársaságban. I 4 B 42/236
- Kriminalstatistik für das Jahr 1958.** Wien. 1960. Österreichisches Statistisches Zentralamt. 145 p.
Ausztria kriminál-statisztikája, 1958. I 2 C 111
- Labour costs in European industry.** Geneva. 1959. ILO. VII, 170 p.
Munkaügyi költségek az európai iparban. A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal kiadványa. 329 731
- Larna, K.:** *The money supply, money flows and domestic product in Finland 1910—1956.* Helsinki. 1959. 227 p.
Bibliogr. 220—227. p.
Pénz-ellátottság, pénz-áramlás és belföldi termelés Finnországban, 1910—1956. 329 724
- Löner 1958.** Del 1. Industritjänstemän, Handelsanställda m. fl. — (Wages 1958. P. 1. Salaried employees in mining and manufacturing employees in wholesale and retail trade etc.) Stockholm. 1960. XVIII, 125 p.
Bérek Svédországban, 1958. 1. Fizetett alkalmazottak a bányászatban és gyárparban. a nagy- és kiskereskedelemben stb. I 41 C 129
- Lönsstatistik 1958.** — Wage statistics 1958. Oslo. 1960. Stat. Sentralbyra. 190 p.
Norvég munkabérstatisztika, 1958. I 40 C 131
- Magyarország népesedése 1958.** Bp. 1960. KSH. 320 p.
(Statisztikai időszaki közlemények 33.) I 1 B 113/33
- Marriage and the family in Australia.** Ed. by A. P. Elkin. Sydney. etc. 1957. 215 p.
Házasság és család Ausztráliában. 327 966
- Maxcy, G.—Silberston, A.:** *The motor industry.* London. 1959. 245 p.
Az amerikai motoripar. 330 646
- La Meccanizzazione agricola in Italia.** Trattorie — motori — carburanti. Roma. 1958. Direzione Generale Servizi Statist. X, 237 p.
A mezőgazdaság gépesítése Olaszországban. I 32 B 176
- Menges, G.—Kolbeck, H.:** *Löhne und Gehälter nach den beiden Weltkriegen. Tabellen und Schaubilder auf Grund statistischer Untersuchungen.* Meisenheim/Glan. 1958. XIII, 99 p.
Bérek és fizetések a két világháború után. 232 532
- Mouvement de la population de 1947 à 1950.** Dar El Bey, Tunis. 1951. Stat. Gen. du Service Tunisien des Statistiques. 9 t.
Tunézia népmozgalma, 1947—1950. I 64 B 7
- Movimiento natural de la población de España.** Años 1951, 1952 y 1953. Tom. 1. Clasificaciones generales de los nacimientos, matrimonios y defunciones. — Tom. 2. Clasificaciones especiales de las defunciones. Madrid. 1955—1958. Ist. Nac. de Estad. 2 db.
Spanyolország természetes népmozgalma, 1951., 1952., 1953. I 34 B 9
- Per caput fiber consumption levels 1948—1958.** — Niveaux de consommation de fibres par habitant 1948—1958. Rome. 1960. FAO. V, 183 p.
Spanyol nyelven is.
A fejenkénti rostfogyasztás színvonala, 1948—1958. I 32 B 178
- Plate u privredi 1958.** — Salaires et traitements dans l'économie nationale 1958. Beograd. 1959. Sav. Zav. za Stat. 95 p., 1 mell.: 22 p.
Munkabérek és fizetések a jugoszláv népgazdaságban, 1958. I 46 B 25/153
- Plate u privredi u I tromesecju 1959.** — Salaires et traitements dans l'économie nationale. — Premier trimestre 1959. Beograd. 1960. Sav. Zav. za Stat. 59 p., 1 mell.: 19 p.
Munkabérek és fizetések Jugoszláviában, 1959. első negyedében. I 46 B 25/161
- Production transmission and distribution of electricity in Europe.** Paris. 1957. OEEC. 93 p.
Elektromosenergia termelése, átvitele és elosztása Európában. OEEC kiadvány. 329 732
- Promislenost na Narodna Republika Bólgarija.** Sztatiszticeszki szbornik. Szofija. 1958. Centralno Sztatiszticeszko Upravlénie. XXVII, 308 p., 1 mell.: 209 p.
A melléklet a szöveges részt közli orosz és francia nyelven.
Bulgária iparstatisztikája. I 45 C 7
- Rédei J.:** *A születések és halálozások alakulása a 19. és 20. században Európában és Magyarországon.* Bp. 1960. 255 p., 4 t.
Bibliogr. 249—253. p. 231 938
- Registrar General for Scotland. Annual report.** 1958. Edinburgh. 1960. 489 p.
A skót anyakönyvi hivatal évi jelentése, 1958. I 36 C 39
- The Registrar General's statistical review of England and Wales for 1958.** P. 1. Tables, medical. London. 1960. H. M. S. O. XI, 330 p.
Az Anyakönyvi Hivatal statisztikai áttekintése Angliáról és Walesről, 1958. I 36 C 58

- The Registrar General's statistical review of England and Wales for the three years 1954—1956. Supplement on mental health. London. 1960. VIII, 198 p.
- Az Anyakönyvi Hivatal statisztikai áttekintése Angliáról és Walesről, 1954—1956. Melléklet: elmebetegségek statisztikája.*
I 36 C 93
- Ruházati forgalom és készlet. Reprezentációs megfigyelés 1959. évi számszerű eredményei. Bp. 1960. KSH Belkereskedelmi Osztálya. 54 p.
I 1 B 129
- Saobračaj i veze 1958. — Transport and communications 1958. Beograd. 1959. Sav. Zav. za Stat. 182 p., 1 mell.: 134 p.
- Szállítás és hírközlés Jugoszláviában, 1958.*
I 46 B 25/149
- Skogstatistikk 1953—1956. — Forestry statistics 1953—1956. Oslo. 1959. Statistisk Sentralbyra. 148 p.
- Norvégia erdészeti statisztikája, 1953—1956.*
I 40 C 146
- Spoleczno-ekonomiczna struktura wsi w Polsce Ludowej. Wyniki badan ankietowych gospodarstw indywidualnych. Warszawa. 1957. Instytut Ekonomicznej Rolnej. XLV, 211 p., 2 térk.
- A népi Lengyelország gazdasági-társadalmi struktúrája.*
323 803
- Die staatlichen Finanzen im Rechnungsjahr 1957. Stuttgart—Mainz. 1960. Statistisches Bundesamt. 100 p.
- Az NSZK állami pénzügyei, 1957.*
I 4 B 42/237
- Statistical abstracts of Ministry of Agriculture and Forestry, Japan 1957, 1958, 1959. Statistics and Survey Div. H. n. 1957—1960. 3 db.
- Japán mező- és erdőgazdasági statisztikai évkönyve, 1957., 1958., 1959.*
I 51 C 8
- Statistical summary of the mineral industry. World production, exports and imports 1953—1958. London. 1960. IV, 389 p.
- A világ ásványiparának statisztikai összefoglalása. Világtermelés, behozatal és kivitel, 1953/1958.*
I 36 C 88
- Statistics of alcohol use and alcoholism in Canada 1871—1956. Compil. by R. E. Popham, W. Schmidt. Toronto. 1958. XV, 155 p.
Bibliogr. 154—155. p.
- Az alkoholfogyasztás statisztikája Kanadában, 1871—1956.*
330 668
- Statistik der Rechtspflege für das Jahr 1958. Wien. 1960. Österr. Statist. Zentralamt. 223 p.
- Osztrák igazságügyi statisztika, 1958.*
I 2 B 125/50
- Statistika spoljne trgovine FNR Jugoslavije januar—septembar 1959. — Statistics of foreign trade of FPR of Yugoslavia. January—September 1959. Beograd. 1960. Sav. Zav. za Statist. 170 p., 1 mell.: 68 p.
- Jugoszláv külkereskedelmi statisztika, 1959. jan.—sept.*
I 46 B 25/163
- Statistiques judiciaires des départements d'Outre-Mer en 1958. Paris. 1959. INSEE. 59 p.
- A francia tengerentúli területek igazságügyi statisztikája 1958.*
I 33 B 145
- Statystyka handlu zagranicznego. Przywóz i wywóz towarów według krajów 1958. Warszawa. 1959. Głównego Urzędu Statystycznego. 63 p.
- Lengyelország külkereskedelmi statisztikája, 1958.*
I 42 B 196
- Statystyka szkolnictwa. Szkolnictwo wyższe 1945—1946—1957/1958. Warszawa. 1960. XIV, 64 p., 3 t.
- Lengyel felsőoktatási statisztika, 1945/1958.*
I 42 B 197
- Stocarstvo i ribarstvo 1958. — Stock breeding and fisheries 1958. Beograd. 1959. Sav. Zav. za Statist. 43 p., 1 mell.: 23 p.
- Allattenyésztés és halászat Jugoszláviában, 1958.*
I 46 B 25/152
- Strassenverkehrsunfälle. Jahr 1957 Vorbericht. Wiesbaden. Stuttgart. 1958. Statistisches Bundesamt. 8 p.
- Az NSZK közúti közlekedési statisztikája, 1957.*
I 4 B 67
- The structure of British industry. A symposium. Vol. 1—2. Ed. by D. Burn. Cambridge. 1958. 2 db. Bibliogr. a tanulmányok végén.
- Az angol ipar szerkezete.*
330 640—1
330 642
- Suomen liikennetilastollinen vuosikirja. — Samfärdselstatistisk årsbok för Finland. — Yearbook of Finnish transport statistics 1959. Helsinki. 1959. XXII, 94 p.
Bibliogr. 86—94. p.
- Finn közlekedési statisztikai évkönyv, 1959.*
I 43 B 130
- A szocialista kiskereskedelem hálózata, szakosítottasága és készletei 1959. január 1-én. Bp. 1960. Belkereskedelmi Kutató Intézet. 221 p.
I 1 B 134
- Tulo- ja omaisuusutilasto. — Inkomst och förmögenhetsstatistik. — Statistics of income and property. 1957. Helsinki. 1960. 91 p.
- Finn jövedelmi és vagyon-statisztika, 1957.*
I 43 B 84
- Turčan, P.: Socialistická industrializácia Slovenska. Bratislava. 1960. 332 p.
Bibliogr. 327—328. p.
- Szocialista iparosítás Szlovákiában.*
231 576
- Ulkomaan kauppa ja merenkulku. Úsi sarja 1958. — Ütrikes handel och sjöfart. Ny ser. — Foreign trade and navigation. New ser. Helsinki. 1960. 23, 43 p.
- A finn külkereskedelem és hajózás, 1958.*
I 43 C 20
- Die Umsätze der Unternehmen und ihre Besteuerung. (Ergebnisse der Umsatzsteuerstatistik 1958.) Stuttgart—Mainz. 1960. Statistisches Bundesamt. 84 p.
- Az NSZK forgalmi adó statisztikája, 1958. Vállalatok forgalma és adózásuk.*
I 4 B 42/240
- Unutršnjá trgovina 1958. — Internal trade 1958. Beograd. 1959. Sav. Zav. za Statist. 90 p., 1 mell.: 30 p.
- Jugoszlávia belkereskedelmi statisztikája, 1958.*
I 46 B 25/157
- Väestömuutokset. — Befolkningsrörelsen. — Vital statistics 1958. Helsinki. 1960. Tilastollisessa Päätöimistössä. 77 p.
- Finnország népmozgalmi statisztikája, 1958.*
I 43 B 127

Waren nach Herstellungsländern und Verbrauchsländern — Spezialhandel. Dezember und Jahr 1959. Stuttgart—Mainz. 1960. Statistisches Bundesamt. 417 p.

Arucikkek — előállító és felhasználó országok szerint, 1959. I 4 B 38

Weise, H.: Der deutsche Weinbau im europäischen Markt. Kiel. 1958. Inst. für Weltwirtschaft. V, 71 p. A nyugatnémet bortermelés az európai piacon. 329 727

Wholesale prices and price indexes 1958. Washington. 1959. U. S. VII, 310 p.

Nagykereskedelmi árak és árindexek az Egyesült Államokban, 1958. I 72 C 88

Witthauer, K.: Geographische Statistik. Bevölkerungszahlen 1960 und Zunahme 1950/60. Gotha. 1960. 45—53. p., 1 mell.: 1 t.

(Klly. a Petermanns Geographischen Mitteilungen-ből.)

Földrajzi statisztika. A világ népességszáma 1960. és 1950/60. évi gyarapodás. 329 309

The world agricultural situation 1960. Washington. 1959. U. S. Department of Agriculture. 46 p. A világ mezőgazdasági helyzete, 1960. 327 982

World energy supplies 1955—1958. New York. 1960. Statistical Office of the U. N. VIII, 122 p.

A világ energiaellátása, 1955—1958. ENSZ kiadvány. I 72 B 123

World grain trade statistics. (Exports by source and destination.) 1958/1959. Rome. 1960. FAO. 72 p. Nemzetközi gabonakereskedelmi statisztika, 1958/1959. FAO-kiadvány. I 32 B 170

World survey of education. 2. Primary education* Paris. 1958. Unesco. 1387 p., 1 térk. Bibliogr. 1362—1366. p.

A világ oktatásügyi szemléje. 2. köt. Elemi oktatás. UNESCO kiadvány. 330 007

Yates, P. L.: Forty years of foreign trade. A statistical handbook with special reference to primary products and underdeveloped countries. London. 1959. 255 p.

A külkereskedelem negyven éve. Statisztikai kézikönyv, különös tekintettel a nyersanyagokra és a gazdaságilag elmaradott országokra. 328 813

Zdraveopazvaneto v Narodna Republika Bolgarija. Sztatiszticeszki szbornik. Centralno Sztatiszticeszko Upravlenie pri Miniszterszkija Szövet Iszul—Katedra po Organizacija na Zdraveopazvaneto i Isztorija na Medicinata. Szofija. 1959. 104 p., 2 t. Egészségvédelem a Bolgár Népköztársaságban. I 45 B 59

Zervan, J.: Mzda pri výstavbe socializmu v CSR. Bratislava. 1959. 148 p.

Bérek a szocializmus építése során Csehszlovákiában. 232 547

Zwierzeta gospodarskie. Według uzytkownikow i województw w czerwcu 1958 r. Warszawa. 1959. X, 66 p.

Lengyelország állatállománya, 1958. I 42 B 183

STATISZTIKAI SZEMLE

Megjelenik havonta egyszer

Felelős szerkesztő: Kenessey Zoltán

Szerkesztőség: Budapest II., Keleti Károly utca 5—7. Telefon: 155—208

Kiadóhivatal: Budapest II., Keleti Károly utca 18/b. Telefon: 358—530 (305. mellék)

Kiadja: a Statisztikai Kiadó Vállalat

Felelős kiadó: Garádi László

Előfizethető: a Posta Központi Hírlapirodánál (Budapest V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál

Előfizetési díj: félévre 54,— Ft, egy évre 108,— Ft

Csekkszám: egyéni 61.272, közületi 61.066 (vagy átutalás az MNB 47. sz. folyószámlájára)

A folyóirat régebbi példányai kaphatók:

a Posta Központi Hírlapiroda Újságboltjában (Budapest V., József Attila utca 3.)

60.2410. Állami Nyomda, Budapest

Terjeszti a Magyar Posta